



ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

# ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

## Agricultural Economics

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD

9

ROČNÍK 41 (LXVIII)  
PRAHA  
ZÁŘÍ 1995  
CS ISSN 0139-570X

Mezinárodní vědecký časopis vydávaný z pověření České akademie zemědělských věd a s podporou Ministerstva zemědělství České republiky

An international journal published by the Czech Academy of Agricultural Sciences and with the promotion of the Ministry of Agriculture of the Czech Republic

## Redakční rada – Editorial Board

### Předseda – Chairman

Doc. ing. Vladimír Jeníček, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

### Členové – Members

Ing. Gejza Blaas, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav Buchta, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Doc. ing. Juraj Cvečko, CSc. (Agris, Bratislava, SR)

Prof. ing. Jan Hron, DrSc., dr. h. c. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Mgr. Helena Hudečková, CSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Doc. ing. Viera Izáková, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Ing. Josef Kraus, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Ing. Bohumil Prouza, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. ing. František Stěleček, CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Šindlářová (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. ing. Karel Vinohradský, CSc. (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. ing. Jozef Višňovský, CSc. (Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra, SR)

Prof. ing. Ivan Vrana, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

### Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena Rottová

**Cíl a odborná náplň:** Časopis publikuje autorské vědecké statě s agrární tematikou z oblasti ekonomiky, managementu, informatiky, ekologie, sociálně-ekonomické a sociologické. Od roku 1993 zajišťuje kontinuálně problematiku dosud uveřejňovanou ve zrušeném časopisu Sociologie venkova. Široké tematické spektrum zahrnuje prakticky celou sféru agrobusinessu, tj. ekonomickou problematiku dodavatelských vstupu- vých sfér pro zemědělství a potravinářský průmysl, sociálně-ekonomickou problematiku a sociologii venkova a zemědělství, až po ekonomiku výživy obyvatelstva. Statě jsou publikovány v jazyce českém, slovenském nebo anglickém. Abstrakty z časopisu jsou zahrnuty v těchto databázích: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

**Periodicita:** Časopis vychází měsíčně (12x ročně), ročník 41 vychází v roce 1995.

**Přijímání rukopisů:** Rukopisy ve dvou vyhotoveních je třeba zaslat na adresu redakce: Mgr. Alena Rottová, vedoucí redaktorka, Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: 02/25 75 41–9, fax: 02/25 70 90, e-mail: braun@uzpi.agrec.cz. Den doručení rukopisu do redakce je publikován jako datum přijetí k publikaci.

**Informace o předplatném:** Objednávky na předplatné jsou přijímány pouze na celý rok (leden–prosinec) a měly by být zaslány na adresu: Ústav zemědělských a potravinářských informací, vydavatelské oddělení, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Cena předplatného pro rok 1995 je 468 Kč.

**Aims and scope:** The journal publishes original scientific papers dealing with agricultural subjects from the sphere of economics, management, informatics, ecology, social economy and sociology. Since 1993 the papers continually treat problems which were published in the journal Sociologie venkova a zemědělství until now. An extensive scope of subjects in fact covers the whole of agribusiness, that means economic relations of suppliers and producers of inputs for agriculture and food industry, problems from the aspects of social economy and rural sociology and finally the economics of the population nutrition. The papers are published in Czech, Slovak or English. Abstracts from the journal are comprised in the databases: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

**Periodicity:** The journal is published monthly (12 issues per year), Volume 41 appearing in 1995.

**Acceptance of manuscripts:** Two copies of manuscript should be addressed to: Mgr. Alena Rottová, editor-in-chief, Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: 02/25 75 41–9, fax: 02/25 70 90, e-mail: braun@uzpi.agrec.cz. The day the manuscript reaches the editor for the first time is given upon publication as the date of reception.

**Subscription information:** Subscription orders can be entered only by calendar year (January–December) and should be sent to: Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Subscription price for 1995 is 118 USD (Europe), 123 USD (overseas).

# SVĚTOVÉ GLOBÁLNÍ PROBLÉMY A PROBLÉM POTRAVIN

## WORLD GLOBAL PROBLEMS AND THE FOOD PROBLEM

V. Jeníček

*University of Economics, Prague, Czech Republic*

**ABSTRACT:** The demand for food will be further increasing. If 700 mill. hectares of land are cultivated in future in the developing countries, as it is up to now, yields would have to double by the year 2050 to sustain the present inadequate food production. If the developing countries were to reach the developed world level by that time, yields would have to increase six times. It is supposed, however, that by the year 2050 the arable land area will grow approximately by half, so that the yields increase might be somehow lower. The growth by 50 per cent only would be sufficient for sustaining the present state then. It is a question, however, whether even this increase is realizable since the pessimists warn that it is necessary to cultivate still worse soils nowadays and besides increasing the arable land area is usually done on behalf the wood areas diminishing and yields are pushed up by artificial fertilizers. It is a magic circle the most of scientists do not see the way out from. Because of this they also do not dare to estimate the future development of agrar products prices. The Royal Netherlands Academy comments, that the development of food resources on Earth will not be proportional, on the opposite, great regional differences can be awaited and many countries will go on struggling with food insufficiency. What conclusions can be reached regarding this problem? The growing need of food for the growing population of this planet can be managed technologically but .... there are many "buts", above all the growing costs of agricultural production can gradually get outside the poor countries' possibilities. Of course a lot depends on these countries' governments but whichever are the results of these endeavors, the task is the more difficult the less successful will be the efforts of lowering the world population rate.

world global problems, food problem, world population, food consumption

**ABSTRAKT:** Poptávka po potravinách bude stoupat. Kdyby se i nadále v rozvojovém světě obdělávalo 700 mil. hektarů jako dosud, musely by se výnosy do roku 2050 zdvojnásobit, jestliže by se měla udržet dnešní nedostatečná produkce potravin. Kdyby se měly do té doby rozvojové země dostat na úroveň rozvinutého světa, musely by výnosy stoupnout šestkrát. Předpokládá se však, že do roku 2050 vzroste rozloha orné půdy asi o polovinu, takže výnosy nemusejí tolikrát stoupnout. Vlastně by pro udržení dnešního stavu potom stačil pouze padesátiprocentní růst. Je ovšem otázkou, zda je i toto zvýšení reálné, pesimisté totiž upozorňují, že dnes je třeba obdělávat stále horší půdy, kromě toho zvětšování rozlohy orné půdy se děje obvykle na úkor lesů a výnosy se zvyšují průmyslovými hnojivy. K jakému závěru lze dospět? Technologicky se zvýšená spotřeba potravin pro přibývající obyvatelstvo naší planety dá zvládnout, ale ... těch ale je víc, především rostoucí náklady na zemědělskou výrobu mohou vést k tomu, že se vyniknou možnostem chudých států. Samozřejmě hodně závisí na vládách těchto států, ale ať bude výsledek snah jakýkoliv, úkol bude o to těžší, oč méně se podaří omezit přírůstek obyvatel ve světě.

světové globální problémy, potravinový problém, světová populace, spotřeba potravin

Globální problémy se nikoliv náhodou objevily až tehdy, kdy se konstituovalo světové hospodářství, to znamená na určitém stupni rozvoje internacionalizačních a interdependenčních procesů. Nejde jen o to, co je dobře známé z klasické definice globálních problémů – že jsou to totiž problémy řešitelné pouze celosvětovým úsilím a dotýkající se celé lidské civilizace. Jde i o to, že sám jejich vznik je podmiňován existencí interdependence globálního charakteru, ať již se jedná o tuto interdependenci ve smyslu ekonomickém anebo mimoekonomickém, přičemž však smysl ekonomický je dominantní.

Stejně tak jako se procesy internacionalizace a interdependence, pohnány bouřlivým vědeckotechnickým pokrokem, nesmírně urychlují, zmnožují, dramtizují

se velmi rychle globální problémy. Jejich kvantitativní a zejména kvalitativní růst je jasným důkazem toho, že lidstvo zaostává v hledání a nacházení forem, metod a nástrojů, jak čelit urychlující se interdependenci. Sama internacionalizace a interdependence jsou procesy objektivní a nelze se bez nich obejít.

Protože světové hospodářství tvoří jednotný – byť vnitřně rozporný – celek, propojený stále se vyvíjejícími vazbami do všesvětového komplexu subjektů, musí jakákoliv teorie vycházet z obecných a nikoliv dílčích principů. Takový pokus byl skutečně učiněn koncem 60. let (1968) v podobě teoretické koncepce globální interdependence světového hospodářství (za její počátek se považuje kniha „Partneři v rozvoji“ pod redakcí bývalého kanadského premiéra L. Pearsona). Během

70. a 80. let se postupně vyvinula v metodické stanovisko k posuzování samé podstaty jevů ve světovém hospodářství a jeho perspektiv.

Původní dosti všeobecně a vágní teze této koncepce o spojitosti procesů ve světovém hospodářství, společných vazeb k jedinému planetárnímu ekosystému, globálních souvislostí vědeckotechnického pokroku či jednotě lidského předurčení byly postupně konkretizovány a upracovány do uceleného teoretického rámce. Jeho základem je sílcí poznání, že žádný subsystém v interdependentním globálním systému světového hospodářství se nemůže trvale vyvíjet na úkor druhých subsystémů. Racionalita mezinárodní dělby práce (MDP) musí tedy dlouhodobě a v konečné instanci být posuzována podle toho, zdali posiluje či naopak narušuje tuto cílovou úlohu vytváření a efektivnějšího fungování tohoto globálního interdependentního světového hospodářství.

Prosazování této na první pohled dosti jednoduché teze neprobíhalo však zdaleka bezkonfliktně a ani dnes není ještě všeobecně přijímáno. Rozvojové země (RZ) například zpočátku označovaly koncepci za „verbální kouřovou clonu“ umožňující „Severu“ jejich další ovládnutí. Ilustrativní je např. přírůstek bývalého dlouhodobého prezidenta Tanzanie Julia Nyerereho vztahů „Jihu“ a „Severu“ k poměru koně a jezdce, jež jsou sice na sobě vzájemně závislí, ale je zřejmé, kdo koho ovládá. Na druhé straně někteří autoři ze zemí s rozvinutou tržní ekonomikou (RTE), např. H. Kahn, kritizovali RZ za to, že odmítají „jednat interdependentně“, svalovali na ně odpovědnost za četné potíže fungování světového hospodářství, označovali je za původce „krize interdependence“ (např. v akce OPEC) apod.

Teprve ve druhé polovině 80. let se sílícím vlivem liberální a méně konfrontační generace teoretiků v RZ a RTE, ale zejména s tím, jak je stále zřejmější homogenizující vliv vědeckotechnického pokroku na světové hospodářství a sílící proces internacionalizace, začíná být teoretická koncepce globální interdependence obecněji přijímána. Je rozpracovávána do konkrétnějších poloh, např. modernizace MDP prostřednictvím vnější orientace snažící se posilovat interdependenční vazby orientací ekonomik RZ (ale i ve světovém měřítku vůbec) na exportní odvětví a rozvoj mezinárodních ekonomických vztahů – např. podle analogie s vývojem tzv. nově industrializovaných zemí.

Souhrnně lze říci, že v teorii světové ekonomiky a MDP se zejména v posledním čtvrtstoletí dlouhodobě posilují pohledy a směry, posuzující jejich efektivnost a racionalitu nikoliv z národních či skupinových hledisek, ale z aspektů nadnárodních a stále více celosvětových (globálních).

Je třeba rozlišovat mezi jejich symetrickou a asymetrickou podobou. Je to právě nepochopění mezi oběma podobami o prohlubující se asymetričnosti, která ke zhoršování a rozmnožování globálních problémů nejvíce přispívá. Ani asymetrie interdependence není ovšem sama o sobě nepřírodním jevem, protože vysoce komplikované různorodé formy společenského života vždy

budou mít tendenci vyvíjet se nerovnovážně. Globální problémy však vynikají proto, že se opožděje schopnost lidské civilizace uskutečnit akce a správně použít mechanismy, které by tlumily tuto nerovnovážnost a eliminovaly důsledky nesymetrických forem vzájemné závislosti. Právě odtud pramení např. kritika vůči pojmu globální interdependence ze strany rozvojových zemí, ale i některých levicových západních intelektuálů. Tato argumentace spočívá v tom, že jde pouze o slovní kouřovou clonu (verbal smokescreen), která má zastírat skutečnost, že asymetrické formy interdependence budou vždy favorizovat silnější a handicapovat slabší.

## GLOBALNÍ PROBLÉMY

O globálních problémech v moderním slova smyslu se začalo hovořit až po druhé světové válce, ačkoliv již první světová válka a velká hospodářská krize 30. let naznačily, že se nejzávažnější problémy vývoje lidstva globalizují. Dnes je již zřejmé, že svět jako celek se vyvíjí natolik dynamicky a často i chaoticky, že i samotná kategorizace a dokonce i hrubé vyčíslení těchto problémů se stává stále obtížnější záležitostí. S postupující internacionalizací a interdependencí se stále okruh problémů, jenž je třeba vnímat celosvětově, značně rozšiřuje. Navíc žádný z těchto problémů nelze úplně jasně definovat a vymezit nejen jeho hranice, ale i co do velmi mnohotvárného propojení nejen vůči sobě navzájem, ale i k různým stránkám života lidské společnosti. Nepřekvapuje tedy, že u různých autorů se setkáváme s různými počty problémů, jenž kolísají od 6–8 až k 30 i více.

Každý z globálních problémů má svou dimenzi ekonomickou, ale i mimoekonomickou. Je přirozené, že u značné části dimenze ekonomická převládá. Ale omezit se při objasňování vývoje pouze na ekonomickou dimenzi, je zjevně nesprávné. U některých problémů převládá dimenze mimoekonomická, a to takovými stránkami jako je ideologie, aspekty vojenské, právní, medicínské, ekologické atd. U globálních problémů nelze zapomínat ani na stránku morální (etickou), která je i u převážně ekonomických problémů velmi významnou komponentou. Snaha převádět vše do ekonomické polohy či polohy ekonomických kalkulací není správná a vedla v minulosti ke značným teoreticko-metodologickým nejasnostem a sporům, z nichž nejvytrvalejší je snaha definovat globální problémy pomocí analytického instrumentária a pojmů technicko-technologického pokroku anebo kategorie globální mezinárodní dělby práce. Uvádí se totiž, že interdependentní vztahy jakožto vývoj funkční spojitosti procesů a vazeb společenského, přírodního a technického systému do jediného ekologického a antropologického celku jsou výsledkem rozvoje mezinárodní dělby práce, která z národních subjektů postupně přerůstá do globálního rámce. Tím sice vysvětlíme vznik a vývoj většiny globálních problémů uvnitř lidské společnosti a v jejím

vztahu k přírodě, ale stěží již tyto antroposociální problémy, z nichž nejvýznamnější je sám problém postavení člověka v měnícím se světě.

Spory trvají i okolo zařazování problémů, které se sice vyskytují globálně (překotná urbanizace, problémy vzdělávacích, zdravotních a jiných soustav), ale které jsou v různém stupni řešeny na národních úrovních, a to často i úspěšně. Pro tyto problémy se používá termínů jako „subglobální“. Diskutuje se dále o zařazení problémů, u nichž věda dosud nenašla původ či účinnou terapii, ale které se vyskytují pandemicky (AIDS, nádorová onemocnění). U nich se vedle označení „globální“ používá i označení „univerzální“.

Přes uvedené nejasnosti je obecněji přijímáno dělení globálních problémů na tři velké skupiny a to:

- globální problémy intersociální,
- globální problémy přírodně-sociální,
- globální problémy antroposociální.

Intersociální problémy jsou obvykle hierarchicky řazeny nejvýše. Jsou spojeny se vzájemným působením různých společensko-sociálních a ekonomických systémů a globálního soužití lidstva v podmínkách různých hodnotových kritérií a ideologií, jakož i různých reakcí na globální společenské situace se zásadním střetem zájmů.

- Sem bývají řazeny problémy jako je
- problém odvrácení světové války, jaderných, případně jiných globálních konfliktů spolu s problematikou odzbrojení (problém války a míru),
  - problém sociální a ekonomické zaostalosti rozvojových zemí, případně celý vztah mezi tzv. Severem a Jihem,
  - problém řešení globální zadluženosti, poměru dlužníků a věřitelů,
  - problém přizpůsobení mezinárodních vztahů (zejména ekonomických) novým podmínkám, utvářených hlavně vědeckotechnickým pokrokem.

Někdy bývá problematika řízení vědeckotechnického pokroku vzhledem ke svému významu a vztahu k internacionalizaci a interdependenci řazena jako zvláštní globální problém optimálního využívání vědeckotechnického pokroku v různých sociálně-ekonomických podmínkách. Tato problematika bývá nejčastěji spojována s nutností přestavby mezinárodních ekonomických vztahů.

Je tedy zřejmé, že jde o problémy, které vznikají uvnitř lidské společnosti jako výsledek antagonismů a rozporných zájmů jejich částí mezi sebou. Lidé však žijí ve složitých vazbách k biosféře, ekosféře a přírodě vůbec. Proto druhá velká skupina problémů se týká harmonizace těchto vazeb.

Tyto tzv. přírodně-sociální problémy pramení z porušení vazeb mezi přírodou a lidskou společností, kdy počet obyvatel roste, přírodní zdroje však zůstávají konstantní. Navíc ekonomický růst, konzumní styl života a růst lidských potřeb vůbec řadu z těchto problémů vyvolává nebo znečištěním zhoršuje.

Komplikace přináší i pronikání člověka do kosmu. V této skupině je největší různorodost v pojímání prob-

lémů jednotlivými autory, tj. buď samostatné pojímání problémů nedostatku potravin, surovin, energetických a dalších přírodních zdrojů, anebo jejich spojování do komplexního problému racionálního využívání těchto přírodních zdrojů. K samotnému pojímání přispívá růst obtíží v každé z těchto oblastí, ke spojování naopak okolnost, že mají společnou podstatu a svými příčinami i důsledky jsou na sebe vzájemně navázány. V tomto textu se přidržujeme spíše prvního způsobu, a to nejen z příčin růstu obtíží v každé samostatné oblasti, ale i z důvodu přehlednosti výkladu a konce konců i vzhledem k celosvětovému trendu specializace ve výzkumu oblasti globálních problémů. Do druhé skupiny přírodně-sociálních globálních problémů bývají nejčastěji řazeny tyto problémy:

- populační problém,
- potravinový resp. nutriční problém,
- surovinový a energetický problém,
- ekologický problém.

Konečně třetí skupina antroposociálních problémů obsahuje problémy všelidské sociální, kulturní a humanitární-etické povahy. Někdy se uvádí jako jeden velký komplexní problém (problém budoucnosti člověka), někdy je tato skupina členěna do většího množství (10–15) dílčích „subglobálních“ problémů, jejichž společným jmenovatelem jsou nedostatky ve vývoji člověka samého ve vztahu k životním a společenským podmínkám, které jsou jím samým vytvářeny. Sem patří různé druhy nerovného přístupu ke vzdělání, zdravotní péči, bydlení, kultuře, lidským právům event. i závažné nedostatky v jejich zabezpečování anebo disharmonický, nekontrolovatelný vývoj (např. překotná urbanizace) apod. Antroposociální skupině je nejbližší tzv. problém budoucnosti člověka, i když většina autorů jej nyní staví nezávisle, neboť existence globálního problému budoucnosti člověka je vyústěním všech otázek, problémů a vztahů, které určují život člověka a lidské společnosti. Přísně vzato, skutečně nepatří do výše uvedené soustavy globálních problémů, ve své podstatě ji však logicky uzavírá. Tento komplexní problém nemůže být řešen jako takový, ale pouze prostřednictvím řešení všech ostatních globálních problémů i problémů jiného řádu. Problém budoucnosti člověka se v zásadě rozpadá na dva dílčí problémy. Za prvé, problém budoucnosti člověka v biologickém slova smyslu, jako budoucnost rodu *Homo sapiens*. Za druhé, jako problém budoucnosti individuální, neopakovatelné, tvůrčí a aktivní lidské bytosti ve všech jejích vztazích, souvislostech a životních projevech.

Všechny globální problémy, ať je zařadíme do kterékoliv skupiny a v jakékoli podobě, spolu navzájem souvisí. Mají společné příčiny (opozdování v řešeních a korektivních mechanismech asymetrických forem interdependence a zvládání bouřlivě se rozvíjejících projevů internacionalizace ekonomického života a vůbec společných aktivit), ale mohou mít i společné a navzájem podmiňující důsledky.

Tyto důsledky mohou nabýt obrovských a skutečně katastrofických forem. Mnoho autorů dnes již tvrdí, že

jeden každý z globálních problémů může při nekontrolovatelném samovývoji zničit celou lidskou civilizaci (dříve se to obecně přiznávalo jen u problému globálního jaderného konfliktu). Stále zřetelněji se však ukazuje, že i další globální problémy, související jak s interakcí lidí mezi sebou, tak s přírodou, mohou v relativně nedlouhé době vyústit do ničivých důsledků, které by spolu s nutným zhoršením na poli problémů, souvisejících a navazujících, vedly skutečně ke katastrofickým důsledkům a v konečné instanci k ohrožení obyvatel celé planety.

Většina globálních problémů jednak zcela bezprostředně ovlivňuje světovou ekonomiku, jednak globální independence, která je pro jejich rozvoj rozhodující, je ve světové ekonomice z větší části generována. Proto je světová ekonomika relativně nejbližší tzv. globalistice, jak se v posledních několika letech začíná nazývat nauka o vývoji a možnostech řešení globálních problémů. Je ovšem jasné, že nejen světová ekonomika, ale celá oblast mezinárodních vztahů (včetně zejména politických) je místem, kde globální problémy vznikají, působí a vyvíjejí se a která je jimi také nejvíce zpětně ovlivňována. Proto je pro prognostické úvahy na tomto poli nezbytné přihlížet k rodící se teorii globalistiky a event. i analytickým výsledkům výzkumu. I když se třeba nejedná o problematiku čistě ekonomickou, má vždy výzkum spojitost s oblastí mezinárodních vztahů vůbec a světové ekonomiky zvláště. Nikoli náhodou nacházíme tedy mezi hlavními protagonisty globalistiky hlavně ekonomy a politology. Význam globálních problémů nelze ovšem chápat jen a jen v záporném slova smyslu. Jejich pozitivní význam na druhé straně je v tom, že varují, signalizují hlavní oblasti selhávání lidské civilizace, ale snaží se též ukazovat cestu do lepší budoucnosti. Zabývat se jak negativní, tak pozitivní stránkou globálních problémů je nutné již z toho důvodu, že úspěšné řešení každého z nich nezlepšuje jen situaci v oblasti, která se zřejmě vyhrocuje bezprostředně, nýbrž v důsledku propojenosti celé soustavy

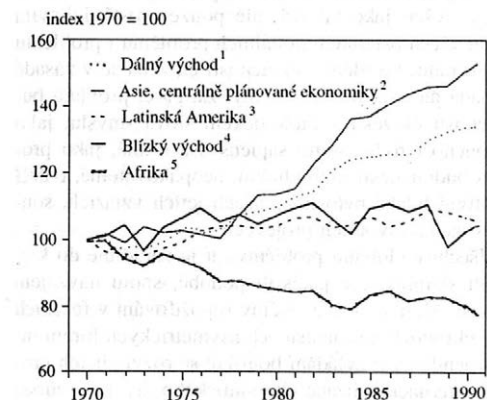
globálních problémů zlepšuje i situaci ostatních zdánlivě nelehkých problémových oblastí.

Existují ovšem spory o tom, zdali je vůbec možné tzv. globalistiku zformovat jako samostatný vědní obor. Proto jsme použili spíše termínu „nauka“. Povaha globálních problémů totiž kategoricky vyžaduje interdisciplinární přístup k jejich výzkumu, který předznamenává spolupráci prakticky všech vědních oborů. V poslední době začíná převažovat názor, že vlivem srovnávané komplexnosti a interdisciplinarity globálních problémů nebude globalistika nikdy samostatným vědním oborem, nýbrž spíše metodou či směrem nazírání, která by z existujících vědních oborů čerpala „náboj“ jejich spojitosti. Někteří autoři se dokonce staví proti výzkumu jednotlivých problémů a poukazují na jejich vzájemnou propojenost. To však představuje již extrémní pojetí. Globální problémy je možno zkoumat a vykládat odděleně, nezapomeneme-li na jejich komplexní a složitý charakter.

## POTRAVINOVÝ PROBLÉM

Úsilí o řešení globálního potravinového problému, tj. v podstatě dosažení přiměřené úrovně výživy a s tím spojené úrovně a struktury spotřeby potravin, souvisí s působením řady faktorů, resp. současným stavem světové produkce potravin:

- hospodářsky vyspělé země, kde žije téměř čtvrtina celkové populace, produkují kolem 50 % celkové produkce potravin;
- světová produkce potravin vykazovala v hlavních geografických oblastech rozvojových zemí menší růst než předpokládaly prognózy;
- zatímco v hospodářsky vyspělých zemích se růst počtu obyvatel snižoval, v rozvojových zemích relativně klesala tempa růstu produkce potravin ve srovnání se současným rychlejším tempem růstu počtu obyvatel.



1. Index vývoje produkce potravin na 1 obyvatele v rozvojových regionech — Index of per capita food production in developing regions

<sup>1</sup>Far East, <sup>2</sup>Asia, <sup>3</sup>centrally planned economies, <sup>4</sup>Latin America, <sup>5</sup>Africa

### Poznámky — notes:

Dálný východ — Far East: Bangladesh, Bhutan, Brunei Darussalam, East Timor, Hong Kong, India, Indonesia, Republic of Korea, Lao People's Democratic Republic, Macao, Malaysia, Maldives, Nepal, Pakistan, Philippines, Singapore, Sri Lanka, Thailand

Asie, centrálně plánované ekonomiky — Asia, centrally planned economies: Cambodia, China, Democratic People's Republic of Korea, Mongolia, Viet Nam

Blízký východ — Near East: Egypt, Libyan Arab Jamahiriya, Sudan; Asie — Afghanistan, Bahrain, Cyprus, Gaza Strip (Palestine), Islamic Republic of Iran, Iraq, Jordan, Kuwait, Lebanon, Oman, Qatar, Kingdom of Saudi Arabia, Syrian Arab Republic, Turkey, United Arab Emirates, Yemen Arab Republic, Democratic Yemen

Pramen — source: FAO 1991

V důsledku tohoto vývoje byla v posledních několika dekádách produkce potravin na jednoho obyvatele v hospodářsky vyspělých zemích 3,5krát vyšší než v rozvojových zemích a v mnoha rozvojových zemích spotřeba potravin na jednoho obyvatele se snížila, případně prakticky stagnovala.

Z toho vyplývá, že se výživa obyvatelstva rozvojových zemí stala světovým problémem a že jeho řešení vyžaduje jiný přístup než v hospodářsky vyspělých zemích.

Přestože se po druhé světové válce dostává výživovému problému stále větší pozornosti, způsob řešení je zatím spíše ve stadiu experimentování bez výrazných úspěchů.

Světová produkce potravin je nedílnou součástí světové zemědělské produkce a její nejvýznamnější sférou; na potraviny připadá ve světě okolo 80 % veškeré zemědělské produkce a v hospodářsky vyspělých státech dokonce přes 90 %.

Struktura spotřeby potravin není vždy určena dosaženou ekonomickou úrovní. O tom svědčí skutečnost, že některé rozvojové země (např. Uruguay, Paraguay, Panama) mají vyšší spotřebu masa a ryb na jednoho obyvatele než některé hospodářsky vyspělé země (např. Velká Británie, SRN aj.). Některé rozvojové země mají zase vyšší spotřebu ovoce než hospodářsky vyspělé země. Tyto skutečnosti lze vysvětlit mimořádnými přírodními podmínkami v těchto rozvojových zemích a také velkým podílem naturální spotřeby, což podporuje vznik určitých spotřebních návyků. Proto nemá v těchto zemích spotřeba kvalitnějších druhů některých potravin, jako jsou např. maso, ryby a ovoce, mnoho společného s dosaženou ekonomickou úrovní.

V této souvislosti konstatuje FAO, že v hospodářsky vyspělých zemích je pro úroveň a strukturu spotřeby potravin rozhodující dosažená ekonomická úroveň a tím i životní úroveň obyvatelstva, zatímco v rozvojových zemích je často ovlivňují přírodní podmínky.

Podle dosažené ekonomické úrovně země nebo regionu lze rozlišit přibližně čtyři stupně spotřební úrovně potravin.

**První** stupeň spotřební úrovně představuje stravu nedostatečnou v množství i kvalitě; v tomto smyslu je komplexně nedostatečná. Převládá spotřeba potravin rostlinného původu, většinou vychází z vlastní nebo místní produkce. Tato spotřební úroveň je v současné době typická především pro africké oblasti jižně od Sahary (Etiopie, Rwanda, Jemen), pro oblast jihovýchodní Asie (malý rozsah zemědělsky obdělávané půdy na jednoho obyvatele a náboženské vlivy) a pro většinu rozvojových zemí, nedisponujících zdroji, jež by umožnily větší nákup potravin ze zahraničí. Tento první stupeň zahrnuje i některé zvláště zaostalé kraje v hospodářsky vyspělých zemích a rovněž některé jejich sociální skupiny obyvatelstva a další rozvojové země jako např. některé země Latinské Ameriky.

**Druhý** stupeň spotřební úrovně se vyznačuje kvantitativně dostatečnou úrovní stravy, která však vzhledem ke kvalitativním deficitům vykazuje strukturální

nedostatky. Vyhovuje tedy požadavkům energetické spotřeby, ale nemá dostatečnou biologickou hodnotu, především ve výživových faktorech, které se získávají z potravin živočišného původu.

V první fázi tohoto stupně převládají potraviny rostlinného původu (především obiloviny). Do první fáze spotřební úrovně patří značná část rozvojových zemí (s výjimkou spotřeby ovoce). Ve druhé fázi začíná rychle stoupat spotřeba tuků, ovoce a zeleniny se spotřebou často velmi málo. Z potravin živočišného původu zůstává na prvním místě spotřeba mléka, výrazně začíná stoupat spotřeba masa a masných výrobků.

Spotřební úroveň druhé fáze je charakteristická pro spotřebu potravin v některých rozvojových zemích, které se dostaly (zpravidla vzhledem ke svému surovinovému bohatství, především ropě) na vyšší stupeň hospodářské úrovně nebo mají mimořádné přírodní podmínky a ve středně vyspělých průmyslových zemích (země zemědělsko-průmyslové). V těchto zemích existují zpravidla vedle sebe obě fáze uvedeného stupně spotřební úrovně, přičemž první fáze se uplatňuje především ve venkovských oblastech a druhá v městských a průmyslových aglomeracích (při výrazné sociálně ekonomické diferenciaci obyvatelstva).

Při zařazování zemí do druhého stupně spotřební úrovně jde u rozvojových zemí o určité zjednodušení, poněvadž v některých z nich lze podle statistických údajů zjistit vysoký podíl potravin živočišného původu. V tomto případě se druhý stupeň spotřební úrovně nevyznačuje nedostatečnou strukturou potravy, ale biologickou nevyrovnaností spotřeby potravin, což vlastně představuje pokračování tendencí, které je možno zjistit v prvním stupni spotřební úrovně.

**Třetí** stupeň spotřební úrovně se vyznačuje tím, že se zemědělská výroba dále přizpůsobuje požadavkům potravinářského průmyslu a obchodu a spotřebitelské potápce, která je zaměřena na chuťově atraktivní a kulinařsky snadno zpracovatelné pokrmy. Výroba se orientuje především na vyvíjející se spotřebitelskou poptávku. Nastává prudký vzestup spotřeby masa, zejména masitých výrobků a spotřeby cukru (zejména nepřímé); ustupuje spotřeba obilovin a mléka.

Hlavní pozornost se soustřeďuje na chuťové kvality potravin, jejich vzhled a rozmanitost. Do této spotřební úrovně se zařazují především vyspělé státy. Nejvýrazněji se projevuje uvedený typ spotřební úrovně u vyšších důchodových skupin obyvatelstva.

**Čtvrtý** stupeň spotřební úrovně je ze světového hlediska zjednodušením, poněvadž nepřihlíží k některým specifickým podmínkám výroby a spotřeby potravin v jednotlivých oblastech spotřební úrovně. Rozhodujícím znakem této fáze je i ve světovém měřítku skutečnost, že nejde již tak o strukturální změny ve spotřebě potravin, ale především o kvalitativní změny v jejich spotřebě v nejširším slova smyslu.

**Čtvrtý** stupeň spotřební úrovně se vyznačuje tím, že se realizují tendence (např. pomocí zdravotní osvěty a pomocí legislativních opatření) k odstranění negativních důsledků živelného vývoje spotřebitelské poptáv-

ky, která je někdy vyvolána komercializovanou nabídkou potravin.

Nejdůležitějším rysem této spotřební úrovně je snaha o dosažení racionální (optimální) výživy obyvatelstva. Jinak je tento typ výživy označován jako správná výživa. Pod tímto pojmem se rozumí výživa, která se co nejvíce přibližuje lékařským poznatkům o vyrovnané výživě a případně se opírá o doporučené dávky potravin vyjádřené v nutričních jednotkách a v naturálních vyjádřeních.

Rozdíl mezi třetí a čtvrtou fází spotřební úrovně spočívá v tom, že ve čtvrté oblasti se více zdůrazňují zdravotní požadavky při respektování účelně zaměřené spotřebitelské poptávky (služby poskytované nabídkou výrobků šetřících při úpravě čas, výživa zaměřená na požadavky a možnosti jednotlivých skupin obyvatelstva apod.).

Limity realizace optimální výživy obyvatelstva v této souvislosti jsou:

- dosažené poznatky v medicíně a jiných vědních oborech o optimální výživě lidí, pokud jde o biologickou hodnotu surovin, ze kterých se potraviny vyrábějí a možnosti jejich substituce včetně fortifikace z nekonvenčních zdrojů;
- kvalita a zdroje zemědělských surovin použitých pro výrobu potravin;
- úroveň zpracování potravinářských surovin z hlediska jejich celkové jakosti (nutriční, senzorické apod.);
- úroveň poznatků dosažených v potravinářském průmyslu, v konzervaci potravinářských surovin, jejich dopravě, uskladňování a způsobu jejich konzumace;
- ochota a možnosti spotřebitelů a jednotlivých zemí realizovat poznatky různých vědních oborů při prosazování navržených modelů výživy;
- celosvětové možnosti zajištění potravinářských surovin pro stále rostoucí počet obyvatel ve světě.

Obecným cílem by pak mělo být:

- zabezpečit zdravý vývoj populace, a to nejen v hospodářsky vyspělých, ale i v rozvojových zemích;
- odstranit nebo alespoň snížit výskyt nemocí, které jsou důsledkem podvýživy v hospodářsky málo vyspělých zemích;
- zajistit co nejracionalnější využití světově omezených zdrojů zemědělské výroby.

V blízké budoucnosti nelze předpokládat, že se zemědělství a potravinářský průmysl v rozvojových zemích dostanou v jakosti výživy v širším pojetí a struktuře spotřeby potravin na úroveň přibližující se hospodářsky vyspělým zemím. Zároveň však lze vyslovit hypotézu, že světové poznatky vědy o výživě obyvatelstva perspektivně poskytnou předpoklady, aby rozvojové země dosáhly odpovídající výživy jinými způsoby, především použitím vlastních zdrojů, nikoliv zřejmě již technologiemi klasického zemědělství, ale rozvojem biotechnologií.

Problém podvýživy resp. nedostatečné výživy je dnes sice celosvětového charakteru, ale týká se přede-

vším rozvojových zemí. Docházelo a dochází k určitým změnám v definicích, které se týkají této problematiky. Ke změnám docházelo i pokud jde o doporučené dávky a denní dávky energie (Kjouly) a bílkovin rostlinného a živočišného původu na jednoho obyvatele. V minulosti se nejvíce zdůrazňoval rozdíl mezi příjmem bílkovin živočišného původu v rozvojových a hospodářsky vyspělých zemích a méně nebo dokonce vůbec se nebrala v úvahu vzájemná závislost mezi příjmem energie v potravinách a příjmem bílkovin.

Na základě studií FAO a WHO lze nedostatečnou výživu charakterizovat jako nedostatečný příjem energie (vyjádřené v Kjoulech) nebo bílkovin na obyvatele po určitou dobu.

Nedostatečný příjem energie (nebo/a bílkovin), které potřebuje lidský organismus pro svou činnost, růst a pro svůj reprodukční proces, se může projevovat různým způsobem v závislosti na jeho stáří, fyziologickém stavu, výskytu infekčních chorob, nedostatku některých minerálních látek a vitaminů ve stravě atd. Proto existují různé stupně podvýživy a nedostatečné výživy a projevují se ve větší či menší míře na zdravotním stavu člověka a na jeho fyzických a duševních schopnostech.

Dříve FAO a WHO definovaly výživový problém ze dvou hledisek:

- z hlediska podvýživy jako patologického stavu, který je důsledkem nedostatečného příjmu potravin a tedy energie,
- z hlediska nevyrovnané výživy, což způsobuje patologický stav jako důsledek relativního nedostatku nebo přebytku jedné nebo více podstatných živin.

Tato definice je sice dosud platná, avšak ke zjištění počtu osob, které trpí podvýživou a nedostatečnou výživou ve světovém měřítku, chybějí klinické a biochemické záznamy, umožňující stanovit přesný počet osob, kterých se to týká. Podle světového přehledu FAO o potravinách, který se opírá především o potravinovou bilanci jednotlivých států, se odhaduje, že v rozvojových zemích trpí podvýživou asi až 1 000 mil. lidí, což je významná část populace těchto zemí.

V posledních letech však vznikly pochybnosti, zda uváděný počet osob trpících v rozvojových zemích nedostatečnou výživou není příliš vysoký, a to především z toho důvodu, že se absolutizoval nutný příjem bílkovin pro lidskou výživu bez ohledu na úroveň příjmu energie.

Ovšem národní průměry zakrývají rozdíly v příjmu energie i bílkovin podle jednotlivých sociálních skupin obyvatelstva v rozvojových zemích, které jsou velmi výrazné.

Mění se také názory na kvalitativní aspekt bílkovin spotřebovaných v lidské výživě. Podle energetické koncepce, kterou prosazují FAO a WHO, poskytuje cereální výživa (obiloviny, luštěniny), která převládá ve většině rozvojových zemích, dospělým osobám dostatek bílkovin, pokud ovšem pokrývá v dostatečné míře energetické požadavky. Je-li však příjem energie ve výživě nedostatečný, spotřebovává lidský organismus část

přijatých bílkovin k úhradě nedostatku přijaté energie a příjem bílkovin se stává nedostatečný.

Proto se mohou podle expertů projevit klinické příznaky nedostatku bílkovin i tehdy, když se denní příjem bílkovin, který může být sám o sobě dostatečný, posuzuje izolovaně. Z toho se vyvozuje, že v zemích, kde je příjem energie na jednoho obyvatele aspoň o 10 % vyšší než je doporučená denní dávka (uvedených 10 % má teoreticky vyrovnávat nerovnoměrnost v rozdělování potravin), je možné předpokládat, že je současně pokryta potřeba bílkovin.

To platí pouze v těch rozvojových zemích, kde obiloviny a především luštěniny tvoří hlavní složky potravin obyvatelstva, přičemž se to týká pouze dospělých lidí a starších dětí. Malým dětem, jejichž kvantitativní příjem je omezen fyziologickými možnostmi organismu přijímat objemné potraviny, je třeba dodávat stravu s větší koncentrací bílkovin. Uvedený princip však neplatí pro rozvojové země, kde jsou hlavním zdrojem potravin hlíznaté rostliny a některé okopaniny jako kasava, jam, chlebovník a sladké brambory, neboť tyto plodiny mají nízký obsah bílkovin.

Uvedená energetická koncepce má své racionální jádro v tom, že zdůrazňuje nutnost zaměřit se na to, aby zejména chudším vrstvám obyvatelstva rozvojových zemí byly zajištěny dostatečné denní energetické dávky a tím se odstranila podvýživa velké části obyvatelstva. Sotva však může uspokojit nebo ovlivnit nutriční odborníky v hospodářsky vyspělých zemích. Toto pojetí totiž nepřihlíží ke kvantifikaci a optimálnímu vztahu mezi jednotlivými složkami, které se v rostlinných a živočišných bílkovinách nacházejí, nehledě k tomu, že nebere v úvahu potřebu minerálů (stopových prvků) a ostatních látek (vitaminy), rovněž

důležitých pro vyrovnanou výživu obyvatelstva. Vzniká proto dojem, že uvedená koncepce přihlíží spíše k současným možnostem rozvojových zemí a všdomě přehlíží požadavky vyrovnané výživy.

Tato energetická koncepce je podrobena kritice, neboť je třeba usilovat o to, aby se i ve světovém měřítku dosáhlo určité racionální vyvážené stravy a za tím účelem se i v rozvojových zemích vytvářely nutričně vyvážené zdroje potravin.

Zastánci energetické koncepce v celosvětové výživě obyvatelstva se opírají o poznatky, které z hlediska celosvětové výživy obyvatelstva umožňují lépe pochopit preferenci, kterou dávají dennímu příjmu energie na jednoho obyvatele před denními dávkami bílkovin na jednoho obyvatele (bez ohledu na jejich kvalitu).

Podle odhadů převyšuje denní příjem energie na osobu doporučené denní energetické dávky v hospodářsky vyspělých zemích celkem o 21 %, z toho v zemích západní Evropy o 23 %, v zemích Severní Ameriky o 26 %.

V rozvojových zemích činí denní energetický příjem na osobu pouze 97 % doporučených dávek, z toho v Africe a v zemích jihovýchodní Asie 94 %, v Latinské Americe 105 % a v zemích Blízkého východu 102 %.

Z hlediska světové spotřeby potravin a výživy vzhledem k relativně nízké spotřebě živočišných výrobků v rozvojových zemích hrají nesporně nejdůležitější úlohu obiloviny jak v dodávce energie, tak ve zdrojích bílkovin celkem. Živočišné výrobky (bez živočišných tuků) mají ve světovém měřítku poměrně malý podíl na zdrojích energie, ale dosti značný podíl na příjmu kvalitních bílkovin.

Poměrně velký význam pro zajištění celkového dostatku bílkovin mají luštěniny, ořechy a olejiny, nehle-

I. Tempa růstu obyvatelstva, zemědělské výroby a výroby potravin – The rates of population, agricultural production and food production growth

| Léta <sup>4</sup>         | Obyvatelstvo <sup>1</sup> |     |     | Zemědělská výroba <sup>2</sup> |     |     | Výroba potravin <sup>3</sup> |     |     |
|---------------------------|---------------------------|-----|-----|--------------------------------|-----|-----|------------------------------|-----|-----|
|                           | 60.                       | 70. | 80. | 60.                            | 70. | 80. | 60.                          | 70. | 80. |
| RTE <sup>5</sup>          | 1,0                       | 0,8 | 0,6 | 2,1                            | 2,0 | 0,6 | 2,1                          | 2,0 | 0,6 |
| RZ <sup>6</sup>           | 2,5                       | 2,5 | 2,3 | 2,8                            | 2,9 | 2,6 | 2,8                          | 2,9 | 2,6 |
| ČLR <sup>7</sup>          | 2,6                       | 1,7 | 1,2 | 5,5                            | 3,2 | 4,3 | 5,5                          | 3,2 | 4,3 |
| RZ:                       |                           |     |     |                                |     |     |                              |     |     |
| Amerika <sup>8</sup>      | 2,6                       | 2,5 | 2,2 | 2,9                            | 3,2 | 2,0 | 3,6                          | 3,4 | 2,2 |
| Afrika <sup>9</sup>       | 2,6                       | 2,9 | 3,0 | 2,8                            | 1,4 | 2,3 | 2,7                          | 1,6 | 2,5 |
| severní <sup>10</sup>     | 2,5                       | 2,6 | 2,7 | 2,9                            | 2,0 | 3,0 | 2,8                          | 2,3 | 3,2 |
| subsaharská <sup>11</sup> | 2,6                       | 2,9 | 3,1 | 2,8                            | 1,1 | 2,3 | 2,9                          | 1,4 | 2,3 |
| Asie <sup>12</sup>        | 2,4                       | 2,3 | 2,1 | 2,6                            | 3,2 | 3,1 | 2,6                          | 3,3 | 3,2 |
| západní <sup>13</sup>     | 2,9                       | 3,2 | 2,8 | 2,9                            | 3,7 | 2,4 | 2,8                          | 4,0 | 2,4 |
| jižní <sup>14</sup>       | 2,4                       | 2,3 | 2,0 | 2,6                            | 3,1 | 3,2 | 2,6                          | 3,2 | 3,3 |
| Svět <sup>15</sup>        | 2,1                       | 1,9 | 1,7 | 3,0                            | 2,4 | 2,1 | 3,1                          | 2,4 | 2,1 |

<sup>1</sup>population, <sup>2</sup>agricultural production, <sup>3</sup>food production, <sup>4</sup>years, <sup>5</sup>developed market economies, <sup>6</sup>developing countries, <sup>7</sup>People's Republic of China, <sup>8</sup>Amerika, <sup>9</sup>Africa, <sup>10</sup>north, <sup>11</sup>subsaharian, <sup>12</sup>Asia, <sup>13</sup>west, <sup>14</sup>south, <sup>15</sup>world

60. = 1960ies, 70. = 1970ies, 80. = 1980ies<sup>ed</sup>

Pramen – source: Handbook of International Trade and Development Statistics Supplement 1989, UNCTAD New York 1990, pp. 456–463

dě k tomu, že přispívají poměrně značnou měrou k od-  
dávce tuků. Hlíznaté rostliny a okopaniny mají velmi  
málo energie, bílkovin a zcela nepatrně tuků. Cukr  
a výrobky z cukru neobsahují bílkoviny a tuky.

Lze říci, že jak z ekonomického, tak ze zdravotního  
hlediska je problém dostatečných dávek energie pro  
obyvatelstvo téměř ve všech rozvojových zemích prv-  
řadným problémem.

Naopak v hospodářsky vyspělých zemích trvá pro-  
blém nadměrného příjmu energie především ze zdra-  
votního hlediska.

Neexistují celosvětové kalkulační a statistické úda-  
je, které by umožňovaly odhadnout, jaké zdroje by si  
celosvětově vyžadovalo zajištění racionální (správné)  
výživy v celosvětovém měřítku. Takový propočít je  
možno zatím provést pouze na národní úrovni. Lze  
však s určitostí říci, že současné zdroje tuto možnost  
v celosvětovém měřítku zcela vylučují.

## MÍSTO ZÁVĚRŮ – VÝHLEDY

„Současný počet lidí na Zemi nás přivádí na kolizní  
dráhu s velkým hladomorem... Jestliže lidstvo nedoká-  
že jednat, příroda ukončí populační explozi způsobem  
pro nás velmi nepřijemným ještě daleko dříve než bude  
dosaženo deseti miliard.“ Tuto pochmurnou předpověď  
napsali v roce 1990 v knize *The Population Explosion*  
Ehrlichovi ze Standfordské univerzity v USA. Oba pa-  
trí k té skupině odborníků, která soudí, že se naše pla-  
neta dostává na hranici svých možností, pokud jde  
o schopnost uživit své obyvatele.

Počet obyvatel zeměkoule se z 5,3 miliard v roce  
1990 zvýší v roce 2050 zhruba na 11 miliard. Co může  
lidstvo očekávat?

Odborníci se dají názorově rozdělit zhruba do dvou  
skupin. Jednu tvoří ekologové, kteří v poslední době  
přicházejí právě s katastrofickými scénáři. Do druhé  
skupiny patří ekonomové a někteří zemědělské odborní-  
ci, ti bývají ve svých závěrech optimističtější a soudí,  
že by mohlo být dost potravin i větší počet lidí. Která  
skupina má pravdu?

V minulých třech desetiletích se vynaložilo velké  
úsilí na zvýšení zemědělské produkce v rozvojovém  
světě, výsledkem bylo zvýšení produkce potravin v le-  
tech 1965 až 1990 v průměru o 117 %. Je to hodně  
nebo málo? Podle oficiálních statistik počet chronicky  
podvyživených osob RZ vzrostl všude s výjimkou  
Asie, tam poněkud klesl, což jsou však relativní počty.  
Zatímco v Africe se tento počet zvýšil přibližně ze 120  
na 170 milionů, v Asii klesl, ovšem ze 630 na stále  
obrovských 520 milionů. Ekologové mají obavy z to-  
ho, že už zbývá málo půdy vhodné k obdělávání, její  
rozloha se na celém světě zvětšovala od roku 1850  
a teď už, obrazně řečeno, nebude odkud brát. S obděl-  
áváním půdy však souvisejí další neméně závažné  
problémy. Jedním z nich je zavlažování, při němž hrozí  
nebezpečí, že dojde k zasolení půdy, což se v mnoha  
oblastech skutečně děje, a výsledkem je odchod země-

dělců z těchto míst. Dalším problémem je eroze půdy,  
která postihuje stále větší rozlohy: za uplynulých čty-  
řicet let ubylo na celém světě asi 17 % půdy, na níž  
roste nějaká vegetace. Tato devastace není rovnoměrně  
rozdělena mezi kontinenty – v Severní Americe je to  
jen 5,3 %, v Evropě 23 %, ve Střední Americe dokon-  
ce 25 %. Přes tyto problémy se ale v mnoha oblastech  
podařilo zvýšit zemědělskou výrobu, ovšem bylo k to-  
mu zapotřebí velké množství průmyslových hnojiv  
a vody, jejichž cena roste. Pokud jde o zavlažování –  
o možném zasolení už byla zmínka – jde také o to, že  
zvláště v rozvojových zemích si nemohou dovolit dra-  
hé zavlažovací zařízení. Rovněž spotřeba průmyslo-  
vých hnojiv v důsledku jejich ceny klesá. Jako protiargu-  
ment se uvádějí nové druhy zemědělských rostlin  
s vyššími výnosy, na druhé straně však genetická uni-  
formita vede k tomu, že se snáze šíří různé choroby  
těchto rostlin.

To jsou všechno argumenty, z nichž plyne, že hra-  
nice možností jak uživit lidstvo, je zřejmá v dohledu.  
Naopak optimisté ji posouvají do vzdálené budoucnos-  
ti. Vycházejí mimo jiné z toho, že se ve skutečnosti  
výživa v rozvojových zemích mezi lety 1965 a 1990  
zlepšila, průměrná denní energetická hodnota potravy  
stoupla z 8 631 kJ na 10 439 kJ. Nejen že se zlepšil  
tento ukazatel, ale při vyhodnocení údajů 63 zemí roz-  
vojového světa se došlo k závěru, že by dala obdělávat  
třikrát větší rozloha půdy než jaká se obdělává dnes.  
Kromě toho tam, kde jsou příznivé klimatické podmín-  
ky, by se mělo počítat s více sklizněmi do roka, samo-  
zřejmě pod podmínkou by však měly být vyšší výnosy.  
V tomto směru je mezi vyspělým a rozvojovým světem  
dramatický nepoměr: průměrné hektarové výnosy obilí  
v Severní Americe a Evropě jsou 4,2 tuny, na Dálném  
Východě však 2,9 tuny a jen jedna tuna v Africe. Z to-  
hoto důvodu jsou tito optimističtější odborníci  
zastánci průmyslových hnojiv a výnosnějších druhů z-  
emědělských plodin.

Někteří ekonomové upozorňují, že by leccos vyřeši-  
lo také snížení ztrát, i když se čísla v tomto směru  
značně rozcházejí. Podle expertů z Brownovy univer-  
zity (USA), kteří jsou zapojeni v projektu *World Hun-  
ger Program*, dosahují ztráty 25 až 30 %, podle FAO  
je to jen 6 % u obilí a 11 % u kořenových plodin. Ať  
tak či onak, položka ztrát je nepochybně významná  
a její vyřešení by pomohlo odstranit část problémů  
s potravinami. Neméně optimistický je názor některých  
odborníků, že dnes už nabídka potravin překračuje po-  
ptávku a přitom se počet obyvatel Země od roku 1950  
zdvojnásobil. Sílu ke svému optimismu čerpají z toho,  
že v letech 1980–1990 klesly ceny obilí na světovém  
trhu asi o třetinu.

Obě strany, pesimisté i optimisté, se shodují na tom,  
že poptávka po potravinách bude stoupat. Kdyby se  
i nadále v rozvojovém světě obdělávalo 700 milionů  
hektarů jako dosud, musely by se výnosy do roku 2050  
zdvojnásobit, jestliže by se měla udržet úroveň dnešní  
nedostatečné produkce potravin. Kdyby se to dě  
měly dostat rozvojové země na úroveň rozvinutého

světa, musely by výnosy stoupnout šestkrát. Předpokládá se však, že do roku 2050 vzroste rozloha orné půdy asi o polovinu, takže výnosy nemusí tolikrát stoupnout. Vlastně by pro udržení dnešního stavu potom stačil pouze padesátiprocentní růst.

Je ovšem otázkou, zda je i toto zvýšení reálné, pesimisté totiž upozorňují, že dnes je třeba obdělávat stále horší půdy, kromě toho zvětšování rozlohy orné půdy se děje obvykle na úkor lesů a výnosy se zvyšují průmyslovými hnojivy. Je to začarovaný kruh a řada vědců nevidí cestu, jak z něj uniknout. Proto si také netroufají odhadnout budoucí vývoj cen zemědělských plodin.

Královská nizozemská akademie uvádí, že pokrok v oblasti zdrojů potravy nebude na zeměkouli všude stejný, naopak se dají čekat velké regionální rozdíly a mnoho zemí bude stále zápasit s nedostatkem potravy. Tyto země dělí na tři hlavní skupiny. První jsou takové, které mají málo orné půdy, případně nedostatek vody, ale mohou své problémy řešit dovozem potravin, protože mají žádané exportní komodity (např. Kuvajt, Hongkong).

Na druhé straně např. Bangladéš nebude mít prostředky na dovoz, což ho odkáže na mezinárodní pomoc. Podobně bude zřejmě taková pomoc nezbytná pro státy politicky nestabilní, jako jsou dnes např. Súdán nebo Etiopie, kde vleklé občanské války devastují zemědělství. Mezinárodní vojenský zásah je tu jen krátkodobým řešením, nezbytné je, aby se tyto státy stabilizovaly především také hospodářsky zevnitř.

A konečně existují státy třetí skupiny, které mají dostatek orné půdy i vody, což je příklad Zairu, ovšem nevhodná vládní politika podlamuje zemědělství. Jde o otázky daňového systému, kontroly cen, jakož i nesprávnou měnovou politiku, která podporuje import a utlumuje vlastní vývoz. Podobně je tomu i v dalších afrických zemích.

K jakému závěru lze dospět? Technologicky se dá zvládnout zvýšená potřeba potravin pro přibývající obyvatelstvo naší planety, ale ... těch ale je víc, především rostoucí náklady na zemědělskou výrobu mohou vést k tomu, že se vymknou možnostem některých chudých států. Samozřejmě hodně závisí na vládách těchto států, ale – ať bude výsledek snah jakýkoliv, úkol bude o to těžší, o č méně se podaří omezit přírůstek obyvatel ve světě.

## LITERATURA

- EHRlich A.: Population explosion. Stanford University Press 1990.  
KING A. – SCHNEIDER B.: První globální revoluce. Bradlo, Bratislava 1991.  
MEADOWS D. – RANDERS J.: Beyond the Limits of Growth. London University Press 1992.  
FAO Production Yearbook. Řím 1993.

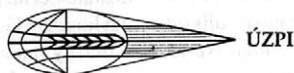
Došlo 8. 2. 1995

---

### Kontaktní adresa:

Doc. ing. Vladimír Jeníček, DrSc., Vysoká škola ekonomická, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika, tel. 02/793 6766

---



## ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

(Slezská 7, 120 56 Praha 2, fax: 25 70 90)

vydává v roce 1995 v edici

### METODIKY PRO ZAVÁDĚNÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU DO ZEMĚDĚLSKÉ PRAXE

tyto publikace:

1. Systém hubení plevelů v oblastech s narušeními plevelnými společenstvy (*Mikulka J. a kol.*)
2. Technologické postupy pro racionální pěstování jednotlivých užitkových směrů brambor (*Vokál B. a kol.*)
3. Metodika konverze podniku na ekologické zemědělství (*Petr J. a kol.*)
4. Metody použití kombinací herbicidů a hnojiv (*Mikulka J. a kol.*)
5. Hořčice (*Vašák J. a kol.*)
6. Cukrovka – úsporné technologie (*Šroller J. a kol.*)
7. Pěstování pohanky a prosa (*Petr J. a kol.*)
8. Výživa a hnojení zemědělských plodin (*Neuberg J. a kol.*)
9. Využití sonografie v reprodukci hospodářských zvířat (*Petelíková J. a kol.*)
10. Výživa dojníc v průběhu mezidobí z hlediska ekonomické efektivity výroby mléka (*Lossmann J. a kol.*)
11. Doporučené potřeby minerálních látek a jejich nové zdroje u skotu a ovcí (*Šimek M. a kol.*)
12. Alternativní využití progesteronového testu u hospodářských zvířat, zvláště u plemenic skotu (*Pöschl M. a kol.*)
13. Chov masných plemen skotu (*Golda J. a kol.*)
14. Jak vyrobit kvalitní mléko (*Kratochvíl L.*)
15. Technika v postupech ochranného zpracování půdy k širokořádkovým plodinám (*Hůla J. a kol.*)
16. Malotonážní zpracování řepky olejné (*Jevič P. a kol.*)
17. Optimalizace parametrů palivové soustavy motoru při použití metylesteru řepkového oleje jako paliva (*Křepelka V. a kol.*)
18. Stanovení a ekonomické hodnocení nákladů na mechanizované práce v zemědělství (*Abrahám Z. a kol.*)
19. Snižování spotřeby energie ve sklenících (*Šrámek F.*)
20. Přirozená obnova lesa (*Vacek S. a kol.*)
21. Podsady lesních porostů (*Vacek S. a kol.*)
22. Finanční řízení zemědělských podnikatelských subjektů (*Novák J. a kol.*)

# PŘÍZPŮSOBNÍ RAKOUSKÉ REGIONÁLNÍ POLITIKY V OBLASTI ZEMĚDĚLSTVÍ PODMÍNKÁM EU

## ADAPTATION OF AUSTRIAN REGIONAL POLICY IN THE AREA OF AGRICULTURE TO THE CONDITIONS OF THE EUROPEAN UNION

F. Wagner<sup>1</sup>, F. Střeleček<sup>2</sup>, L. Opekarová<sup>2</sup>

<sup>1</sup>*Bundesanstalt für Agrarwirtschaft, Wien, Österreich,*

<sup>2</sup>*South-Bohemian University, České Budějovice, Czech Republic*

**ABSTRACT:** The contribution is involved with the innovation in the subsidy policy conditions in connection with Austria entering the EU. The area of Austria is divided into the montane, damaged and small regions and it is structured into the goal regions from 1 to 5b. For covering the demands issuing from these goals, structural funds were established. Some other financial means from different social initiatives and created activation programs also enter the frame of subsidy policy. At the point of entering the EU, the integrate region planning including all branches of the economy and the close connection of financing with the time horizon will be demanded. The example of Austria shows a suitable pattern of regional structure where the administration units correspond with the units demanded by the EU.

Austria, agriculture, region, subsidy, goals, planning, funds

**ABSTRAKT:** Příspěvek se zabývá inovací v podmínkách subvenční politiky v souvislosti se vstupem Rakouska do EU. Území Rakouska je rozděleno ve vztahu k dotacím na horské, poškozené a malé oblasti a je členěno do cílových oblastí 1–5b. Pro pokrytí závazků vyplývajících z těchto cílů byly zřízeny strukturální fondy. V rámci dotační politiky vstupují ještě další finanční prostředky z různých společenských iniciativ a vytvořených aktivačních programů. Vstupem do EU bude požadováno integrované plánování pro region za všechny hospodářské obory a úzké spojení financování s časovým horizontem. Příklad Rakouska je vhodným vzorem regionálního členění, kde administrativní jednotky odpovídají požadovaným jednotkám ze strany EU.

Rakousko, zemědělství, region, dotace, cíle, plánování, fondy

Se vstupem Rakouska do EU se mění regionální politika v následujících bodech:

1. Ve vymezení dotovaných regionů.
2. Ve výši dotačních prostředků.
3. V organizační struktuře a v dotačních nástrojích.

### VYMEZENÍ DOTOVANÝCH OBLASTÍ

Obecně existují základní rozdíly ve vymezení dotací ve specifických zemědělských regionech Rakouska ve srovnání se všeobecnými zemědělskými podmínkami Rakouska.

Dotované oblasti v rámci EU jsou Směrnicí 268/75 EU rozděleny do tří skupin, a to na horské oblasti, poškozené oblasti a malé oblasti.

#### Horské oblasti

Při vymezení horských oblastí jsou stanovena kritéria – nadmořská výška, svažitost a vzájemná kombina-

ce nadmořské výšky a svažitosti. Při tomto stanovení komise EU vycházela z toho, že těžké klimatické podmínky vysokých nadmořských výšek způsobují zkrácení vegetační doby a použití mechanizačních prostředků při obdělávání půdy a sklizni. Obě tato kritéria vedou k omezení ve využití půdy, zemědělské produkce a znamenají i vyšší pracovní a celkové náklady.

Komise je toho názoru, že těžké klimatické podmínky a s tím spojená kratší vegetační doba by měla být zohledněna již u nadmořské výšky 600–800 m pro každou obec nebo její část a zvýhodněna průměrná svažitost/km<sup>2</sup> větší jak 20 %. Dojde-li ke kombinaci obou omezení, potom dotace by měly být vyšší než v případě jednoho omezení.

Vlastní regionální politika v zemědělství Rakouska podporovaná dotacemi pro horské oblasti začala již před druhou světovou válkou s pevně stanovenými podmínkami především u oblastí, kde docházelo k vysídlování.

Současný stav klasifikace horských oblastí obsahuje velké množství podniků, jejichž dotace jsou stanoveny podle různých kritérií obtížnosti (např. hodnota jednot-

ky podniků, svažitost a vnější provozní hodnota podniků). Tato opatření nevymezují horský region jako takový, ale jen oblast s výrobními podniky. V tom je podstatný rozdíl od pravidel EU, kde pro dotace musí být vymezena oblast jako celek.

Nepopíratelně i v opatřeních rakouské agrární politiky se dostaly do popředí zájmu i regionální aspekty jako např. cenový a vyrovnávací systém na bývalém trhu s mlékem a řada směrnic pravidel.

Vstup do EU přináší dotačním oblastem všech hospodářských sektorů jednotnou klasifikaci.

V Rakousku z celkového počtu 280 tisíc podniků připadá 100 tisíc do horských oblastí ve čtyřech stupních obtížnosti. Podstatná část těchto podniků zůstane zařazena do horské oblasti i v rámci EU.

### Poškozené zemědělské oblasti

Za poškozené oblasti se v rámci Směrnic EU považují oblasti, které mají tyto charakteristické rysy:

- a) Nízkou výnosnost, málo využitou půdu z hlediska intenzifikace, četné plochy pro extenzivní chov dobytka a vyšší náklady na produkci než v jiných oblastech.
- b) Nízká intenzita výroby vede k silně podprůměrným výsledkům hospodaření (za silně podprůměrné výsledky hospodaření jsou považovány výsledky, které nedosahují 80 % národního průměru). Oblast je charakterizována nízkou hustotou dobytka, nižší než jedna VDJ na jeden hektar luk a pastvin. Výnosy obilovin a zelené píče jsou pod úrovní 80 % národního průměru. Hustota obyvatelstva je nižší než 75 obyvatel/km<sup>2</sup> a hustota obyvatel oblasti nesmí překročit 50 % národního průměru. Podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva v zemědělství nesmí být nižší než 15 % z celkového ekonomicky aktivního obyvatelstva oblasti.

Vymezení poškozených oblastí koresponduje s rakouskými dotacemi pro hraniční oblasti, kde zemědělci mají specifické problémy s hranicemi Rakouska směrem na východ. V posledních letech byl tento problém definován jako program Sever-Východ a Jih-Východ. V tomto pásmu leží přibližně 22 % zemědělských a lesnických podniků Rakouska a 15 % zemědělské půdy Rakouska.

### Malé oblasti

Jedná se o oblasti, ve kterých pokračuje provozování zemědělské výroby za účelem udržení krajiny a jejího turistického potenciálu nebo provozování zemědělství je žádoucí z hlediska ochrany pobřeží.

Celková plocha těchto oblastí nesmí překročit 4 % z celkových postižených ploch v jednom státu EU.

Komise EU je toho názoru, že u těchto oblastí by měly být zohledněny nevýhody vyplývající z nepříznivých přírodních podmínek jako např. nízká výnosnost

půdy, nepříznivé podmínky vodního režimu, nadměrné zasolení půdy v oblastech přímořských a ostrovních.

Porovnání dotovaných oblastí v rámci EU a rakouské agrární politiky uvádí tab. I.

## CÍLE A ÚKOLY STRUKTURÁLNÍCH FONDŮ

Podle směrnic Evropských strukturálních fondů má být pomocí využití určitých prostředků dosaženo následujících cílů.

1. Rozvoj a strukturální přizpůsobení regionů zaostávajících v rozvoji.
2. Přestavba regionů a hranic regionů nebo částí regionů, které jsou postiženy opožděným průmyslovým rozvojem.
3. Snižování dlouhodobé nezaměstnanosti a začleňování mladistvých do pracovního procesu.
4. Zlehčení pracujícím přizpůsobit se výrobním změnám.
- 5a. Přizpůsobení zemědělské struktury reformám celkové agrární politiky.
- 5b. Rozvoj a strukturální přizpůsobení venkovských oblastí.
6. Podpora oblastí s extrémně nízkou hustotou.

Cíle 1, 2, 5b pokrývají celý region, a z toho důvodu musí být členěny do dalších kategorií. Cíl 6 je určen pro severní oblasti. Ostatní cíle se týkají celého území Rakouska, neboť zde existuje značná část území s přirozeně nízkou hustotou obyvatel.

Pro pokrytí závazků vyplývajících z uvedených cílů pro časové období 1993–1999 byly zřízeny fondy, které uvádí tab. II.

## CHARAKTERISTIKA FONDŮ

### Evropský fond pro sociální rozvoj (EFRE)

Slouží především k podpoře cíle 1 a cíle 2, účastní se na akcích v rámci cíle 5b. Kromě toho se podílí na financování produktivních investic, na obnovení a modernizaci infrastruktury, která přispívá k rozvoji a přestavbě postižených oblastí. Podporuje investice do vzdělávání a zdravotnictví pro cíl 1 a rozvoj vnitřního potenciálu postižených oblastí.

### Evropský sociální fond (ESF)

Přednostně se podílí na realizaci cílů 3 a 4 a podporuje cíle 1, 2 a 5b. V boji proti nezaměstnanosti podporuje získávání nových pracovních příležitostí, rozvoj schopností a kvalifikace pracovníků a zlepšování podmínek pro vstup na trh práce.

### Evropský vyrovnávací a garanční fond (EAGFL)

Podílí se na přestavbě zemědělství a lesnictví včetně podpory zpeněžování a zpracování výrobků s cílem zmírnit nepříznivé podmínky zaostávajících regionů. Cílem je zajistit, na základě doplňujících aktivit zemědělců, aktivit při udržování životního prostředí a tvorby

| Evropská unie                                                                                                                                                                                                                                                           | Rakousko                                                                                                                                                                                                                     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Horská oblast podle hranic obcí, regionů podle výnosu 268/75.3.3.<br>Kritérium:<br>Nadmořská výška nad 600–800 m, svažitost nad 20 %                                                                                                                                    | Horská oblast podle jednotlivých podniků<br>Kritérium:<br>Jednotné rozdělení zemědělských podniků podle přírodních a provozních podmínek do 5 stupňů svažitosti                                                              |
| Poškozené zemědělské oblasti podle výnosu 268/75.3.4<br>Kritéria:<br>Výnos/ha < 80 % národního průměru<br>hustota skotu < 1 VDJ/ha<br>zemědělský příjem < 80 % národního průměru<br>hustota obyvatelstva < 50 % národního průměru<br>nebo úbytek obyvatel > 0,5 % ročně | Program Sever-Východ (podle obcí)<br>Kritéria:<br>silný úbytek obyvatel<br>vysoká zemědělská kvóta<br>program Jih-Východ<br>nízký čistý národní produkt<br>vyšší podíl malých podniků podle standardního příspěvku na úhradu |
| Malé oblasti podle výnosu 268/75.3.5<br>Kritéria:<br>Nevýhodná kvalita půdy nebo porušený vodní režim, nadměrné zasolení půdy vyplývající z přímořských a ostrovních oblastí, restrikce vyplývající z požadavků životního prostředí.                                    |                                                                                                                                                                                                                              |

Comparison of structuring the areas according to the EU directions and Austrian standards

| European Union                                                                                                                                                                                                                                                                         | Austria                                                                                                                                                                                                  |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Montane area according to the borders of dwellings, regions according to the act 268/75.3.3<br>Criterion:<br>elevation over 600–800 m, slope over 20%                                                                                                                                  | Montane area according to individual farms<br>Criterion:<br>united structuring of farms according to natural and production conditions up to the slope of 5 grades                                       |
| Damaged areas according to the act 268/75.3.4<br>Criteria:<br>per hectare yield < 80% of national average<br>cattle density < 1 AU per 1 ha<br>agricultural income < 80% of national average<br>population density < 50% of national average<br>or population decrease > 0,5% per year | Program North-East (according to dwellings)<br>Criteria:<br>high decrease of population<br>high agricultural quota<br>Program South-East<br>low NNP<br>higher percentage of small farms according to SRC |
| Small regions according to the act 268/75.3.5<br>Criteria:<br>unfavorable soil quality or disturbed water regime, excessive salination of soil in maritime or island areas, restrictions outcoming from environmental demands                                                          |                                                                                                                                                                                                          |

krajiny, přiměřenou životní úroveň a přispět k rozvoji sociálních potřeb v zemědělství. Fond podporuje technickou a informační pomoc a výzkumnou činnost zaměřenou na rozvoj regionu.

#### Finanční fond pro usměrňování rybářství (FIAF)

Význam fondu FIAF vyplývá z vyhlášky 2080/93. Rada EU vydává na podkladě daného ustanovení nutná upřesnění pro intervence jednotlivých fondů.

V závislosti na cílech 1–5 mohou být použity další finanční prostředky vyplývající z různých společenských iniciativ a vytvořené aktivační programy. Některé iniciativy a programy jsou pro celou oblast, jiné pouze pro určité lokality. V tab. III je krátký výběr z rozsáhlého výčtu iniciativ a programů.

Rok 1992 byl pojat jako zahájení aktivační činnosti společenství a vypracování plánu dotací na turismus. V zemědělském turismu se sleduje především rozvoj aktivního využití volného času v zemědělství, zvláště pobyty na venkovských dvorech, v rodinných penzionech, v komunálních a lokálních zařízeních. Jednotlivá opatření, která zvyšují kvalitu, jsou schopná konkurence, zachovávají životní prostředí a respektují odkaz minulých dob.

#### II. Fondy EU zřízené na pokrytí jednotlivých cílů – UE funds aimed at covering of individual goals

| Cíl <sup>1</sup> | Fondy <sup>2</sup> |     |       |      |
|------------------|--------------------|-----|-------|------|
| 1                | EFRE               | ESF | EAGFL |      |
| 2                | EFRE               | ESF |       |      |
| 3                |                    | ESF |       |      |
| 4                |                    | ESF |       |      |
| 5a               |                    |     | EAGFL | FIAF |
| 5b               | EFRE               | ESF | EAGFL |      |

EFRE = Evropský fond pro sociální rozvoj – European Fund for Social Development

ESF = Evropský sociální fond – European Social Fund

EAGLF = Evropský vyrovnávací a garanční fond – European Adjustment and Guarantee Fund

FIAF = Finanční fond pro usměrňování rybářství – Financial Fund for Fishery Regulation

#### FINANČNÍ ASPEKTY A DOTAČNÍ OPATŘENÍ

*Horské oblasti, poškozené oblasti, malé oblasti* (oblasti odpovídající Směrnici EU 268/75).

V roce 1992 byla do horských oblastí Rakouska direktivně poskytnuta částka 1,56 miliard ATS, do oblastí

| Název <sup>1</sup> | Obsah <sup>2</sup>                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|--------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| LEADER             | Do oblastí s dotacemi cílů 1 a 5b plyne 40 % na rozvoj turismu. Společné prostředky slouží k financování individuálních a kolektivních investic pro zemědělství, restaurování budov, péči o krajinu, reklamu, výzkum trhu a prodloužení sezony (víkendové pobyty, krátkodobé pobyty). | Into the areas of subsidy goals 1 and 5b, 40% of subsidies is aimed at development of tourism. Common means serve for financing of individual and collective investments for agriculture, buildings restoring, countryside care, advertisement, market research and prolonging of the season (weekend stays, short-time stays). |
| INTERREG II        | Pomocí INTERREG II budou podporovány přilehlé oblasti k oblastem s cíli 1, 2 a 5b.                                                                                                                                                                                                    | With the help of INTERREG II, the neighboring areas to the areas of goals 1, 2 and 5b will be supported.                                                                                                                                                                                                                        |
| NOW                | Tato iniciativa podporuje zaměstnanost žen. Upřednostňuje práci žen ve venkovské turistice.                                                                                                                                                                                           | This initiative supports women employment. It puts forward women employment in rural tourism.                                                                                                                                                                                                                                   |
| EUROFORM           | Tato iniciativa je zaměřena na vzdělání. Prostřednictvím vyššího vzdělání dochází ke spojení se zemědělským světem.                                                                                                                                                                   | This initiative is aimed at education. Through higher education, the connection with agricultural world is established.                                                                                                                                                                                                         |
| HORIZON            | V oblasti venkovského turismu dochází k zapojování tělesně a jinak postižených lidí a rozvíjí se jejich činnost.                                                                                                                                                                      | In the area of agrar tourism, physically disabled and other handicapped persons are involved and their activity is developed.                                                                                                                                                                                                   |
| FORCE              | Ve spolupráci s připojením zemědělských organizací EU – COPA a Evropského fóra na podporu vzdělávání v zemědělství CEPFAR, se rozvíjí vzdělávání v rámci zemědělského turismu.                                                                                                        | In cooperation with agricultural organizations EU – COPA and CEPFAR, the education in the frame of agro-tourism is developing.                                                                                                                                                                                                  |
| AGEG               | Spolupráce, která překračuje rámec regionu.                                                                                                                                                                                                                                           | Cooperation overreaching the frame of the region.                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| ILE-FEMMES a IRIS  | Řada místních iniciativ, které jsou rozvíjeny ze strany žen a které se přímo dotýkají venkovského života (turismus na venkovských dvorech, prodej a nabídka výrobků ušedlosti).                                                                                                       | A number of local initiatives which are developed by women and are directly connected with rural life (farm tourism, sale and supply of farm products).                                                                                                                                                                         |

<sup>1</sup> title, <sup>2</sup> content

s programem částka 73,8 mil. ATS (Svaz a země). Tyto obnosy nebyly spojeny s výrobou.

Vedle toho plynuly ještě další prostředky do tzv. problémových oblastí, částečně ze Svazu, částečně od Spolkových zemí – pod názvy např. prémie pro vyháňání na pastvu, provozní prémie a biologické zemědělské stavby. Tyto obnosy jsou již dnes těžko zjistitelné, protože jednotlivé spolkové země byly dotovány rozdílně.

Direktivní srovnání s prostředky plynoucí z EU není možné, neboť struktura rozdělování se mění. Pro dotace podle strukturálních fondů je stanoven zvláštní příplatek k národním dotačním částkám, takže pro tyto oblasti jsou stanoveny vyšší částky než platily dosud.

Dotace do horských oblastí a postižených oblastí jsou zahrnuty do souboru dotací cíle 5a. Do roku 1999 bude vyplaceno okolo 5–6 miliard ATS od EU. Z této částky jsou financovány v rámci zemědělství vyrovnávací platby pro přechod do EU, tržní řády nebo rozsáhlý národní program týkající se zachování životního prostředí.

Pro dotace vysokohorských oblastí bude použito částky v rozmezí 1 000–2 000 ATS/ha, podle zóny obtížnosti. Celkově bude částka zvýšena podle EU ze současných asi 1,8 mld. ATS na 3 mld. ATS.

Pro poškozené oblasti není ještě pevně stanovena mezní částka dotací. Rakouská spolková vláda usiluje přirozeně o to, aby zemědělci se neocitli v horší finanční situaci než doposud.

Mimoto obsahuje program životního prostředí stanovený EU několik opatření, která mají pouze regionál-

ní působnost, např. senoseč na strmých svazích, alpské prémie, dotace pro sady...

*Oblasti cílů 1, 2 a 5b* (oblasti odpovídající Směrnici EU 2052/88 a 2081/93).

S Evropskou komisí bylo ujednáno, že pro cíl 1 oblasti Burgenland bude do roku 1999 k dispozici asi 2 mld. ATS, pro oblasti cílů 2, 5b asi 20 mld. ATS. Tato částka musí být rozdělena na jednotlivé vnitrorakouské cíle v daných oblastech. První předběžné ujednání bylo dosaženo pro cíl 5b s celkovou sumou 1,4 mld. ATS. Otázkou zůstává rozdělení na regiony podle velikosti subvencování, obzvlášť pro oblasti pokrývající působnost cílů 1, 2 a 5b.

Pro cílové oblasti 1 ponese EU max. 75 % celkových nákladů. Výběr možných opatření: výstavba komunikační infrastruktury, výstavba energetického a vodního zařízení, intenzivní rozvoj a výzkum, zvyšování kvalifikace.

Pro cílové oblasti 2 ponese EU maximálně 50 % celkových nákladů. Výběr možných opatření: opatření pro zlepšení životního prostředí, vzdělání a hospodářské diversifikace, dotace podnikatelským iniciativám, zatraktivnění – konference, veletrhy, turismus, zlepšení infrastruktury blízkých oborů v zemědělství.

Pro cílové oblasti 5b ponese EU maximálně 50 % celkových nákladů. Výběr možných opatření: diversifikace a nové vybavení agrárního sektoru, rozvoj a diversifikace nezemědělských sektorů, ochrana životního prostředí, přirozená ochrana a péče o krajinu, turismus, infrastruktura a zásobování.

## KRITÉRIA PROPOJENÍ JEDNOTEK NUTS A CÍLOVÝCH OBLASTÍ

Oblastní statistické jednotky (NUTS – Nomenclature des unités territoriales statistiques) mají značný politický a ekonomický význam a slouží pro posuzování regionálních podpor ze strukturálních fondů EU.

NUTS I. tvoří regiony EU, NUTS II. tvoří správní jednotky členských států a NUTS III. tvoří menší správní jednotky. Jednotkám NUTS II. a III. může být poskytována regionální podpora jak jednotlivými státy, tak i ze strukturálních fondů EU. Obě podpory vyžadují schválení komise EU.

*Národní regionálně podporované oblasti* (úroveň NUTS II. čl. 92, 3a, c smlouvy EHP)

- hrubý domácí produkt na obyvatele je 80 % národního průměru,
- míra nezaměstnanosti je větší než 145 % národního průměru,
- doplňující kritéria jako např. vývoj obyvatelstva, vysoký podíl pendlerů, dosažitelnost centrálních míst, jednostranná závislost na určitých oborech nebo velkých podnicích.

*Oblasti cíle 1* (úroveň NUTS II. nařízení 2081/93, 8)

- hrubý domácí produkt na obyvatele v posledních třech letech menší než 75 % průměru EU.

*Oblasti cíle 2* (úroveň NUTS III., nařízení 2081/93, 9)

- průměrná míra nezaměstnanosti v posledních třech letech větší než průměr EU,
- míra zaměstnaných v průmyslu je větší nebo rovna průměru EU,
- pokles zaměstnaných v průmyslu,
- přelidněné prostory s mírou nezaměstnanosti větší než 50 % průměru EU a úbytek zaměstnaných v průmyslu,
- oblasti se značnými ztrátami pracovních příležitostí v průmyslu,
- oblasti s problémy sanace nevyužitého průmyslu.

*Oblasti cíle 5b* (úroveň NUTS III, nařízení 2081/93, 11a)

- vysoký podíl zemědělství,
- nízké příjmy v zemědělství,
- nízká hustota obyvatel nebo tendence k odstěhování,
- pohraniční poloha oblastí,
- citlivost oblastí na zemědělský vývoj na základě společné agrární politiky,
- nepříznivá struktura zemědělských podniků,
- nepříznivá věková struktura zemědělského obyvatelstva,
- zatížení životního prostředí,
- poloha uvnitř horských nebo poškozených oblastí.

## ORGANIZAČNÍ STRUKTURA A DOTAČNÍ INSTRUMENTY

Jako doplněk k různým druhům dotací v Rakousku po vstupu do EU budou poskytovány dotace ze tří strukturálních fondů EU, a to z Evropských regionálních fondů, Evropských sociálních fondů a Evropských vyrovnávacích a garančních fondů pro zemědělství.

V tab. IV jsou uvedeny rozdílné zdroje dotací a dotační instrumenty.

V dotacích poskytovaných horským a poškozeným oblastem nebude mnoho změn, mimo ty, které plynou z vnějších aktivit a pramenů a které musí být do daného rozpočtu započteny. V současnosti působí v Rakousku Spolkové ministerstvo pro zemědělství a lesnictví, resp. Generální ředitelství VI EU. Všechny prostředky do zemědělství EU přicházejí z vyrovnávacích a garančních fondů pro zemědělství.

Dotační politika je pro Rakousko nová a je podmíněna výnosy fondů EU. Do současné doby byly regionální dotace relativně přísně sektorově dělené, přičemž existovaly tendence ve směru integrovaných dotací do regionů. Při plánování a obnově regionálních rozvojových programů neustály však do konkrétní podoby. Nástroje regionálního plánování „regionálních rozvojových koncepcí nebo plánů“ existují již řadu let, i když

IV. Zdroje dotací a dotační instrumenty v Rakousku – Subsidy sources and tools in Austria

| Úroveň <sup>1</sup>                              | Poskytující dotace <sup>2</sup>                                                                                                                                                                                                                          | Dotační instrument <sup>3</sup>                                                                                                                                                      |
|--------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| EU <sup>4</sup>                                  | Evropský regionální fond <sup>5</sup><br>(nařízení <sup>7</sup> 2083/93)<br>Evropský sociální fond <sup>8</sup><br>(nařízení <sup>7</sup> 2084/93)<br>Evropský vyrovnávací a garanční fondy pro zemědělství <sup>9</sup> (nařízení <sup>7</sup> 2085/93) | příplatky <sup>6</sup>                                                                                                                                                               |
| Rakousko <sup>10</sup> (spolkové <sup>11</sup> ) | svazy <sup>12</sup> , fondy <sup>13</sup>                                                                                                                                                                                                                | účelové příplatky <sup>14</sup> , direktivní platby <sup>15</sup> , kredity <sup>16</sup> , příplatky k daním <sup>17</sup> , garance <sup>18</sup> , ručení za shodek <sup>19</sup> |
| Rakousko (zemské <sup>20</sup> )                 | země <sup>21</sup> , komory <sup>22</sup> , fondy                                                                                                                                                                                                        | účelové příplatky, direktivní platby, kredity, příplatky k daním, garance, ručení za shodek                                                                                          |

<sup>1</sup>level, <sup>2</sup>source, <sup>3</sup>subsidy tool, <sup>4</sup>EU, <sup>5</sup>European Regional Fund, <sup>6</sup>supplements, <sup>7</sup>act, <sup>8</sup>European Social Fund, <sup>9</sup>European Guarantee and Adjustment Funds for Agriculture, <sup>10</sup>Austria, <sup>11</sup>federal, <sup>12</sup>unions, <sup>13</sup>funds, <sup>14</sup>aimed supplements, <sup>15</sup>directive payments, <sup>16</sup>credits, <sup>17</sup>tax supplements, <sup>18</sup>loss guarantees, <sup>19</sup>deficit guarantee, <sup>20</sup>Austria (land), <sup>21</sup>lands, <sup>22</sup>chambers, <sup>23</sup>funds

terminologie se dle oblastí mění. V mnoha regionech rozsáhlé plánování a šetření zůstalo bez konkrétního účinku. Po vstupu do EU bude požadováno:

1. Integrované plánování pro region za všechny hospodářské obory.
2. Úzké spojení financování s časovým horizontem.

Rozvojové plány jsou vypracovávány pro období do roku 1999. Existuje však velký tlak vnitřní politiky na možné finanční prameny z vnějšku, které je možné využívat. Z toho vyplývá i rozvoj regionálního plánování Rakouska. Podstatnou roli v přípravě na regionální plánování pro EU sehrály Rakouské místní pořádkové konference ve Spolku, zemích, obcích, městech a zainteresovaných zastupitelstvech a vytvoření grémia. Vytvořené organizační schéma předpokládá, že spolková kancelář tzv. „FOCAL POINT“ představuje vnější za-

stoupení a je v souladu s platnými cíli EU. To závisí na tom, zda konkrétní opatření budou financována z Evropských sociálních fondů, z Evropských regionálních fondů nebo Evropských vyrovnávacích a garančních fondů. V EU přísluší poskytování subvenčních prostředků generálnímu ředitelství V, VI a XVI podle příslušného fondu. Pro cíl 5b se počítá s přibližně třetinovými opatřeními v zemědělské oblasti a se spojením se Spolkovým ministerstvem pro zemědělství a lesnictví. Aby byly získány dotační prostředky z EU, musí být schváleny pro současné dotační oblasti tzv. operační programy. Tyto programy zpracovávají pracovní skupiny v regionech v návaznosti na hospodářské rozvojové programy.

Došlo 24. 4. 1995

---

**Kontaktní adresy:**

Dipl. Ing. F. Wagner, Bundesanstalt für Agrarwirtschaft, Schweizerstr. 36, 1133 Wien, Österreich  
Prof. ing. František Střeleček, CSc., ing. Ludmila Opekarová, Jihočeská univerzita, Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Česká republika, tel. 038/414 46

---

# PROBLÉMY A PERSPEKTIVY MALÝCH ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ ZPŮSOBENÉ VSTUPEM DO EVROPSKÉ UNIE NA PŘÍKLADU HORNÍHO RAKOUSKA

## PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF SMALL ENTERPRISES CAUSED BY ENTERING THE EUROPEAN UNION ON THE EXAMPLE OF UPPER AUSTRIA

G. Lobmaier

*Agrarian Chamber for Upper Austria, Linz, Austria*

**ABSTRACT:** In the national referendum on June 12, 1994, two thirds of Austrian inhabitants expressed their agreement with entering the European Union. The necessity of this entering was reasoned for by the high dependence of Austrian export on the EU countries and by the similarity of Austrian program regarding the financing and support of agriculture with that of EU. Before entering EU, there was forecast by the Institute for Economic Research of Austrian Agriculture a decrease of Austrian farmers' income and of agrar subsidies in connection with entering EU amounting to 15 per cent. Entering EU meant for Austrian agriculture a pronounced decrease of market prices, especially for milk and beef. Because of the insufficient popularity of Austrian quality products, export of agricultural products into EU dropped and owing to the quick opening of the market it was necessary to devaluate agricultural stocks to a great extent. Income analysis regarding Austrian farmers has proved, that the financial problems of a great part of enterprises deepened with entering EU. The politics and consultation services are offering different solution strategies for these problems. In the area of subsidies, there was passed a whole pack of subsidy policies after entering EU, the most important of them being the policies of lasting character. Among them, a system of premiums paid for reducing plant and animal production is included. The overall premiums for montane and damaged areas will include 69 per cent of Austrian agriculture and will be granted as the adjustment payment. Upper Austria falls into the area of goal programs for support of investments and improvement of farms and processing industry competitiveness. Notwithstanding the important influence of the subsidies, the aforesaid means are not sufficient for further growth of farm incomes and it is therefore necessary to look for other development strategies. Among them can be included: orientation at production of quality ecological foods, effort towards decreasing farm costs, projection of optimum farm size, combining incomes from agriculture, tourism, part-time jobs and non-food use of agricultural products.

Upper Austria, agricultural enterprises, subsidies

**ABSTRAKT:** V lidovém referendu 12. 6. 1994 dvě třetiny obyvatelstva Rakouska vyjádřily souhlas se vstupem do Evropské unie. Nutnost tohoto vstupu je odůvodňována vysokou závislostí exportu Rakouska na zemích EU a podobným programem Rakouska se státy EU v oblasti financování a podpory zemědělství. Před vstupem do EU byl Ústavem pro hospodářský výzkum rakouského zemědělství prognózován se vstupem do EU 15% pokles příjmů rakouských zemědělců a snížení dotací o 9,5 mld. ATS. Vstup Rakouska do EU znamenal výrazný pokles nákupních cen, zejména u mléka a hovězího masa. Vlivem nedostatku popularity kvalitních rakouských výrobků se snížil export zemědělských produktů do EU a z důvodů rychlého otevření trhu bylo nutné ve značné míře znehodnotit zemědělské zásoby. Analýza příjmů rakouských zemědělců prokázala, že se u velké části podniků se vstupem do EU zvýšily finanční potíže. Politika a poradenství nabízí různé strategie řešení uvedených problémů. V oblasti dotací byl po vstupu do EU schválen rozsáhlý balík dotačních opatření, z nichž nejvýznamnější jsou opatření trvalého charakteru. Mezi ně patří systém premii, vyplácených na omezení rostlinné a živočišné produkce. Plošné premie pro horské a poškozené oblasti zahrnou 69 % zemědělství Rakouska a budou vypláceny jako vyrovnávací příspěvek. Horní Rakousko spadá do oblasti cílových programů na podporu investic, zlepšení konkurenceschopnosti zemědělských podniků a zpracovatelského průmyslu. Přes významný vliv dotačních titulů uvedené prostředky nepostačují k dalšímu růstu příjmů zemědělských podniků, a proto je třeba hledat další vývojové strategie. Mezi ně patří orientace na produkci kvalitních ekologických potravin, snaha o snižování nákladů zemědělských podniků, projekce optimální velikosti podniků, kombinace příjmů ze zemědělské činnosti, turistického ruchu, vedlejšího povolání a nepotravinářského využití zemědělských produktů.

zemědělský podnik, Rakousko, dotace

Obyvatelstvo Rakouska v lidovém referendu 12. června 1994 s dvoutřetinovou většinou hlasovalo pro vstup do Evropské unie. Také rolníci se ve své většině rozhodli pro vstup do EU a vzali tak na sebe největší výzvu po 2. světové válce. Spolková vláda a zájmová sdružení argumentovaly hlavně těmito skutečnostmi:

1. Realizace závazků z GATTu by měla za následek, že bez vstupu do EU by v agrární politice bylo nutné provést tytéž reformy, které jsou zakotveny v agrární reformě EU.
2. Výsledky jednání s Evropskou unií zabezpečují výrobní možnosti rakouského zemědělství. Dvě třetiny agrárního exportu Rakouska se směřují do zemí EU. V případě vstupu Rakouska do EU nebudou agrární exporty do EU dotčeny redukčními omezeními v GATTu.
3. Rakouská spolková vláda se v souboru solidárních opatření zavázala k finanční spoluúčasti na dotacích (preferencích) pro horské oblasti, cílové oblasti, investice a regresivních vyrovnávacích platbách. V ctižádostivém programu ochrany životního prostředí jsou masivně podporovány ekologicky orientované programy.
4. Příznivé růstové prognózy pro ostatní sektory národního hospodářství po vstupu do EU ospravedlňují reálné očekávání, že v prostředí celkově prosperujícího hospodářství bude možné snáze a s větší jistotou uspokojit vzrůstající nároky na financování zemědělství, nežli by tomu bylo mimo tento trh.

Všichni zodpovědní – včetně rolníků – jsou si vědomi toho, že příští problémy zemědělství jsou řešitelné snáze z pozice člena evropského trhu, nežli by tomu bylo z pozice třetí země. Dlouhodobě (výhledově) neexistuje alternativa ke vstupu do EU.

Jestliže na příkladu Horního Rakouska mají být načrtnuty problémy a perspektivy strukturovaného země-

dělství v podmínkách EU, je nutné nejprve objasnit strukturální vztahy.

## STRUKTURA ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ V HORNÍM RAKOUSKU

V roce 1994 bylo v Horním Rakousku 55 245 podniků, přičemž 46 % tvořily podniky s rozlohou od 10 do 50 ha. Kategorie podniků s 20–50 ha se zvětšila z 19,2 % v roce 1970 na současných 25,8 %. Zároveň došlo k redukci počtu podniků s méně než 5 ha z původních 44 % na 36 % (tab. I).

Jak vyplývá z obr. 1, v roce 1990 bylo v Horním Rakousku 30 % zemědělských podniků s plnou zemědělskou činností, 10 % s převážující zemědělskou činností a 60 % s vedlejší zemědělskou činností. V důsledku pokračujících strukturálních změn lze očekávat, že počet podniků vedených jako jediný či hlavní zdroj příjmu bude i nadále klesat, pravděpodobně až o 50 %. Horské podniky, které hospodaří ve ztížených podmínkách, tvoří 45 % celkového počtu zemědělských podniků.

Z průměrné obhospodařované plochy podniku (13,7 ha) zabírají v průměru 25 % louky a pastviny, 27 % pole, 0,1 % speciální kultury, 40 % lesy, ostatní plochy 6,7 %.

V živočišné výrobě rovněž převládají malé podniky. Hornorakouské zemědělské podniky mají v průměru 21,6 kusů hovězího dobytka, popř. 9,3 krav, dále 38,8 prasat, popř. 13,2 chovných prasníc. Na každý hektar zemědělské půdy připadá 1,4 velké dobytčí jednotky.

Od roku 1978 je v Rakousku v produkci mléka uplatňován značně strnulý systém kvót a nařízení o maximálním počtu kusů hospodářských zvířat v živočišné výrobě. Tato opatření limitující produkci umožnila zemědělským podnikům jen velmi omezený růst. Na druhé straně opatření omezující produkci spolu

I. Struktura zemědělských podniků V Horním Rakousku podle velikosti (podniky 1970, 1979 nad 0,5 ha; 1985, 1990 nad 1 ha) – I. Farm structure in Upper Austria according to size (farms in 1970, 1979 over 0,5 ha, in 1985, 1990 over 1 ha)

| Celková obhospodařovaná plocha <sup>1</sup> | Podniky <sup>2</sup> 1970 |       | Podniky 1979 |       | Podniky 1985 |       | Podniky 1993 |       | Podniky 1994 |       |
|---------------------------------------------|---------------------------|-------|--------------|-------|--------------|-------|--------------|-------|--------------|-------|
|                                             | počet <sup>3</sup>        | %     | počet        | %     | počet        | %     | počet        | %     | počet        | %     |
| do 2 ha <sup>4</sup>                        | 14 911                    | 20,8  | 11 917       | 18,5  | 9 181        | 15,2  | 8 001        | 14,4  | 7 807        | 14,1  |
| 2–5 ha                                      | 16 474                    | 23,0  | 14 116       | 22,0  | 13 445       | 22,3  | 12 220       | 21,8  | 11 964       | 21,7  |
| 5–10 ha                                     | 10 788                    | 15,0  | 9 769        | 15,2  | 9 514        | 15,8  | 8 583        | 15,3  | 8 470        | 15,3  |
| 10–20 ha                                    | 14 590                    | 20,4  | 13 147       | 20,5  | 12 711       | 21,1  | 11 447       | 20,4  | 11 229       | 20,3  |
| 20–50 ha                                    | 13 734                    | 19,2  | 14 013       | 21,8  | 14 095       | 23,4  | 14 274       | 25,5  | 14 269       | 25,8  |
| 50–100 ha                                   | 884                       | 1,2   | 975          | 1,5   | 1 020        | 1,7   | 1 171        | 2,1   | 1 195        | 2,2   |
| nad 100 ha <sup>5</sup>                     | 308                       | 0,4   | 319          | 0,5   | 325          | 0,5   | 307          | 0,5   | 311          | 0,6   |
| Celkem <sup>6</sup>                         | 71 689                    | 100,0 | 64 256       | 100,0 | 60 291       | 100,0 | 56 003       | 100,0 | 55 245       | 100,0 |

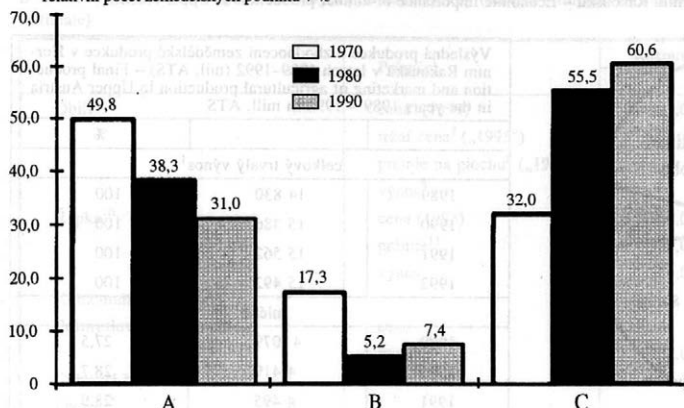
<sup>1</sup>total farmed area, <sup>2</sup>enterprises, <sup>3</sup>number, <sup>4</sup>up to 2 ha, <sup>5</sup>over 100 ha, <sup>6</sup>in total

Pramen – source:

ÖSTAT: LFBZ 1990 (unter Berücksichtigung der Anteils- und Nutzungsrechte), Hauptergebnisse OÖ, S. 26

ÖSTAT u. Stat. Dienst des Lds. OÖ: Bodennutzungs- und Arbeitskräfteerhebung 1979 – vorläufige Betriebsergebnisse Oö. land- und forstw. Betriebsdatenführung 1985, 1993 und 1994

relativní počet zemědělských podniků v %



1. Struktura zemědělských podniků podle výdělečné činnosti v Horním Rakousku – Structure of agricultural farms in Upper Austria according to the income activities

1 = relativní počet podniků – relative number of enterprises

2 = podniky s plnou výdělečnou činností v zemědělství – enterprises with full income activity in agriculture

3 = podniky s převažující činností v zemědělství – enterprises with prevailing activity in agriculture

4 = podniky s vedlejší činností v zemědělství – enterprises with side activity in agriculture

s účinnou ochranou zahraničního obchodu přispěla k udržení vysoké úrovně agrárních cen.

Hornorakouské zemědělství docílilo 15 mld. ATS výsledné produkce, tj. 23 % rakouské finální agrární produkce. V roce 1992 připadalo z této produkce 30 % na mléko, 22,5 % na skot a telata, 25 % na prasata a selata, 15,4 % na rostlinnou výrobu, 5,8 % na vejce a drůbež a 1,5 % na prodej ovcí, koz, ryb a medu. (obr. 2)

Pokles cen v závislosti na vstupu do EU bude mít za následek asi 20% pokles konečné produkce v zemědělství (vyjádřeno v tržních cenách). Pokles příjmů z produkce může být souborem podpůrných opatření vyrovnán jen z větší části.

## PROBLÉMY SOUVISEJÍCÍ SE VSTUPEM DO EU

Po pěti měsících společného trhu vyvstaly pro rakouské zemědělství obrovské problémy. Rolníci stojí především před těmito problémy:

### Pokles cen

Před vstupem do EU byl Ústavem pro hospodářský výzkum rakouskému zemědělství, na základě stavu výroby a trhu v letech 1991 až 1993, předpovězen takový scénář příjmů a cen související se vstupem do EU, který počítal s úbytkem 9,5 mld. ATS na dotacích a s 15% poklesem příjmů pro rakouské zemědělce. V tab. II jsou znázorněny změny cen, tržních potenciálů a podílů pro jednotlivé výrobní odvětví.

Pokles cen od 1. 1. 1995, způsobený vstupem do EU, byl zapříčiněn jednak důsledky agrární reformy EU a jednak současným nepříznivým vývojem agrárních cen EU od roku 1994 (obr. 3).

Redukce cen měla v oblasti produkce mléka a skotu dramatičtější důsledky nežli se očekávalo, za což je zodpovědná strukturální slabost zpracovatelských závodů (mlékárny, jatka), ale také jejich nervozita při

zajišťování si podílu na trhu v souvislosti s jeho rozšířením. V oblasti produkce obilovin bude možné vyhodnotit situaci až po nové sklizni.

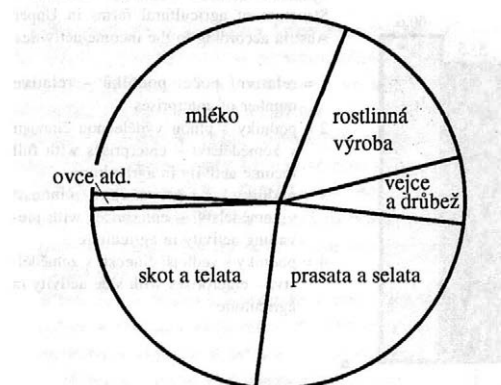
### Přechodná opatření

Při projednávání vstupu do EU nebylo možné stanovit víceletá přechodná opatření s cílem sukcesivního otevření agrárních trhů oběma směry. Zachování celních kontrol exportních a importních kontingentů bylo komisí EU striktně odmítnuto. Jako nedostatečné náhradní řešení byly zemědělcům přiznány degresivní vyrovnávací platby na období čtyř let (do konce roku 1998), aby se cenový pokles pro rakouské zemědělce stal snáze zvládnutelným. Ve všech odvětvích výroby, u nichž cenová hladina EU a Rakouska v době vstupu vykazovala rozdíl větší než 10 %, byly fixovány degresivní vyrovnávací platby. Byly stanoveny vyrovnávací degresivní platby v různé výši u mléka, obilí a polních plodin, pro produkci selat, prasat, drůbeže a produkci ovoce a zeleniny (tab. III).

Oproti očekávání se v prvních měsících roku 1995 export zemědělských produktů do EU vyvíjel negativně. Hlavním důvodem byla nedostatečná popularita kvalitních rakouských výrobků a v současné době i problémy se střídavou změnou kursů a export do zemí s méně tvrdou měnou než je ATS – např. Itálie, Španělsko.

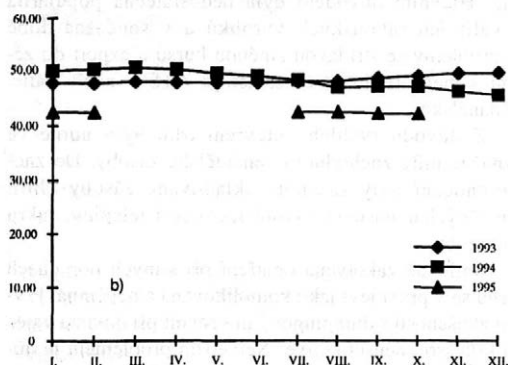
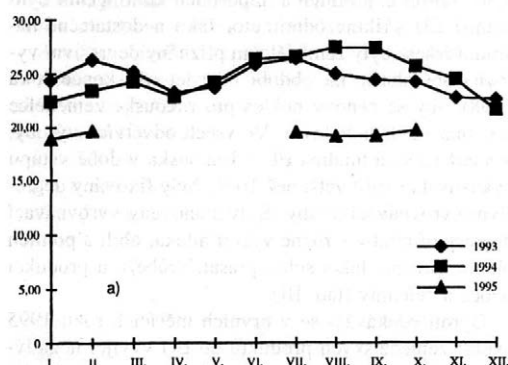
Z důvodu rychlého otevření trhu bylo nutné ve značné míře znehodnotit zemědělské zásoby. Do znehodnocení byly zahrnuty skladované zásoby obilí, mléčných a masných výrobků, ovoce a zeleniny, cukru a škrobu.

Smluvně zakotvená opatření při silných poruchách trhu se v praxi jeví jako komplikovaná a neúčinná. První zkušenosti s dumpingovými cenami při dovozu vajec a krůt jsou neuspokojivé. Největším problémem je důkazní řízení porušení trhu, jestliže se různí vývozci agrárních produktů či obchodní řetězce různými akcemi s nízkými cenami snaží ukóřistit svůj podíl na zisku.



## Sebevědomí zemědělců

Silný pokles cen a vzrůstající závislost zemědělských příjmů velice negativně působí na sebevědomí zemědělců a vyvolává krizi identity. Problematika příjmů je navíc zhoršována tím, že mezi okamžikem silného poklesu výnosů a termínem pro výplatu dotací vzniká dlouhé časové období, které je třeba překlenout i bankovními úvěry.



3. Průměrné měsíční ceny prasat (a) a býků (b) – Average monthly prices of pigs (a) and bulls (b)

Výsledná produkce a zhodnocení zemědělské produkce v Horním Rakousku v letech 1989–1992 (mil. ATS) – Final production and marketing of agricultural production in Upper Austria in the years 1989–1992 in mill. ATS

|                                    |        | %    |
|------------------------------------|--------|------|
| celkový trvalý výnos <sup>1</sup>  |        |      |
| 1989                               | 14 830 | 100  |
| 1990                               | 15 386 | 100  |
| 1991                               | 15 562 | 100  |
| 1992                               | 15 492 | 100  |
| mléko <sup>2</sup>                 |        |      |
| 1989                               | 4 079  | 27,5 |
| 1990                               | 4 419  | 28,7 |
| 1991                               | 4 495  | 28,9 |
| 1992                               | 4 593  | 29,8 |
| ovce, kozy, ryby, med <sup>3</sup> |        |      |
| 1989                               | 330    | 2,2  |
| 1990                               | 239    | 1,6  |
| 1991                               | 254    | 1,6  |
| 1992                               | 237    | 1,5  |
| skot a telata <sup>4</sup>         |        |      |
| 1989                               | 3 842  | 25,9 |
| 1990                               | 3 807  | 24,8 |
| 1991                               | 3 761  | 24,2 |
| 1992                               | 3 478  | 22,5 |
| rostlinná výroba <sup>5</sup>      |        |      |
| 1989                               | 2 425  | 16,4 |
| 1990                               | 2 563  | 16,7 |
| 1991                               | 2 444  | 15,7 |
| 1992                               | 2 370  | 15,4 |
| vejce a drůbež <sup>6</sup>        |        |      |
| 1989                               | 732    | 4,9  |
| 1990                               | 820    | 5,3  |
| 1991                               | 866    | 5,6  |
| 1992                               | 889    | 5,8  |
| prasata a selata <sup>7</sup>      |        |      |
| 1989                               | 3 442  | 23,1 |
| 1990                               | 3 538  | 23,0 |
| 1991                               | 3 745  | 24,0 |
| 1992                               | 3 863  | 25,0 |

<sup>1</sup>total sustained yield, <sup>2</sup>milk, <sup>3</sup>sheep, goats, fish, honey, <sup>4</sup>beef cattle and calves, <sup>5</sup>plant production, <sup>6</sup>eggs and poultry, <sup>7</sup>pigs and piglets

## PERSPEKTIVY A ŘEŠENÍ VZNIKLYCH PROBLÉMŮ

Na konci přechodné lhůty – nejpozději 1998 – do budoucí cenové rozdíly mezi vysokou rakouskou cenovou hladinou před vstupem do EU a cenovou úrovní EU při zrušení degresivních vyrovnávacích poplatků na příjmy zemědělců v plné síle.

Analýza příjmů v rakouském zemědělství před vstupem do EU prokázala, že velká část podniků, provozů

II. Důsledky CAPu „1995“ pro tržní ceny a průměrné výnosy (odhad) – Impacts of the CAP “1995” on market prices and average revenue (estimate)

|                                               | Průměr <sup>1</sup>                     | Rakousko <sup>2</sup>                      | CAP „1995“ <sup>3</sup> | Změna v % <sup>4</sup> |
|-----------------------------------------------|-----------------------------------------|--------------------------------------------|-------------------------|------------------------|
|                                               |                                         | ATS/t                                      |                         |                        |
| Obilí <sup>5</sup>                            | cena <sup>6</sup> (1993)                | 321,00                                     |                         |                        |
|                                               | tržní cena <sup>7</sup> („1995“)        |                                            | 151,00                  | -53                    |
|                                               | prémie na plochu <sup>8</sup> („1995“)  |                                            | 74,50                   |                        |
|                                               | výnos <sup>9</sup>                      |                                            | 225,50                  | -30                    |
| Řepka <sup>10</sup>                           | cena (1993)                             | 180,00                                     | 180,00                  | ±0                     |
|                                               | prémie <sup>11</sup>                    | 566,00                                     | 294,00                  |                        |
|                                               | výnos                                   | 746,00                                     | 474,00                  | -36                    |
| Konzuimní brambory <sup>12</sup>              |                                         |                                            |                         | -28                    |
| Průmyslové brambory <sup>13</sup>             | cena                                    |                                            |                         | -51                    |
|                                               | výnos                                   | 102,00                                     |                         | -28                    |
| Cukrová řepa <sup>14</sup>                    | cena (1993)                             | 71,00                                      |                         | -8                     |
| Ovoce <sup>15</sup>                           |                                         |                                            |                         | -10 až -20             |
| Zelenina <sup>16</sup>                        |                                         |                                            |                         | -15 až -25             |
| Sadařské výrobky (bez zeleniny) <sup>17</sup> |                                         |                                            |                         | -5 až -10              |
| Víno <sup>18</sup>                            |                                         |                                            |                         | +5                     |
| Rostlinná výroba celkem <sup>19</sup>         | tržní cena                              |                                            |                         | -20                    |
|                                               | výnos                                   |                                            |                         | -18                    |
|                                               |                                         | ATS/kg (porážková hmotnost <sup>20</sup> ) |                         | změna v %              |
| Jateční býci <sup>21</sup>                    | cena (1993)                             | 48,51                                      |                         |                        |
|                                               | tržní cena EU <sup>22</sup>             |                                            | 38,04                   | -22                    |
|                                               | prémie (1,2x)                           | 4,90                                       |                         |                        |
|                                               | výnos                                   |                                            | 42,94                   | -11                    |
| Jatečné krávy <sup>23</sup>                   |                                         |                                            |                         | -22                    |
| Jatečná telata <sup>24</sup>                  |                                         |                                            |                         | -10                    |
| Prasata <sup>25</sup>                         | cena (1988/1992)                        | 26,12                                      |                         |                        |
|                                               | cena („1995“)                           |                                            | 18,97                   | -27                    |
|                                               | cena (- prémie za obilí <sup>26</sup> ) |                                            |                         | -15                    |
|                                               |                                         | ATS/kg                                     |                         | změna v %              |
| Drůbež <sup>27</sup>                          | cena                                    |                                            |                         | -26                    |
| Vejce <sup>28</sup>                           | cena (+ prémie za obilí)                |                                            |                         | -19                    |
|                                               | cena                                    |                                            |                         | -28                    |
| Mléko <sup>29</sup>                           | cena (- prémie za obilí)                |                                            |                         | -20                    |
|                                               | cena (1993)                             | 5,48                                       | 4,06                    | -26                    |
|                                               | cena (- prémie za obilí)                |                                            |                         | -24                    |
| Živočišná výroba celkem <sup>30</sup>         | tržní cena                              |                                            |                         | -24                    |
|                                               | výnos                                   |                                            |                         | -17                    |
| Zemědělství celkem <sup>31</sup>              | tržní cena                              |                                            |                         | -23                    |
|                                               | výnos                                   |                                            |                         | -17                    |
| Užitková dřevní hmota <sup>32</sup>           |                                         |                                            |                         | +3                     |
| Palivové dřevo <sup>33</sup>                  |                                         |                                            |                         | ±0                     |
| Zemědělství a lesnictví <sup>34</sup>         | tržní cena                              |                                            |                         | -19                    |
|                                               | výnos                                   |                                            |                         | -15                    |

<sup>1</sup>average, <sup>2</sup>Austria, <sup>3</sup>CAP common agrarian policy “1995”, <sup>4</sup>change in %, <sup>5</sup>grains, <sup>6</sup>price, <sup>7</sup>market price, <sup>8</sup>premium for area, <sup>9</sup>revenue, <sup>10</sup>raps, <sup>11</sup>premium, <sup>12</sup>potatoes for consumption, <sup>13</sup>industrial potatoes, <sup>14</sup>sugar beet, <sup>15</sup>fruits, <sup>16</sup>vegetables, <sup>17</sup>garden products (without vegetables), <sup>18</sup>wine, <sup>19</sup>plant production in total, <sup>20</sup>slaughter weight, <sup>21</sup>slaughter bulls, <sup>22</sup>EU market price, <sup>23</sup>slaughter cows, <sup>24</sup>slaughter calves, <sup>25</sup>pigs, <sup>26</sup>premium for grains, <sup>27</sup>poultry, <sup>28</sup>eggs, <sup>29</sup>milk, <sup>30</sup>animal production in total, <sup>31</sup>agriculture in total, <sup>32</sup>usable wood, <sup>33</sup>fuel wood, <sup>34</sup>agriculture and forestry

Pramen – source: WIFO. Für die Kalkulation der Aggregate wurden die Ergebnisse der land- und forstwirtschaftlichen Gesamtrechnung 1991 als Gewichte herangezogen

vaných jako hlavní zdroj příjmů, měla velké finanční problémy, které se vstupem do EU dramaticky zhoršily. Proto je třeba urychleně jednat, přičemž poradenství a politika nabízejí různé strategie.

#### Dotace

Státní dotace z prostředků EU i z vlastních rakouských prostředků jsou pro zajištění existence drobných

III. Maximálně přípustné příspěvky v ATS na hektar, tunu nebo kus  
– Maximum admissible contributions in ATS per hectare

|                                     |           |
|-------------------------------------|-----------|
| Pšenice <sup>1</sup>                | 3 100/ha  |
| Žito <sup>2</sup>                   | 3 100/ha  |
| Kukuřice <sup>3</sup>               | 3 100/ha  |
| Krmné obilí <sup>4</sup>            | 2 400/ha  |
| Durum triticales <sup>5</sup>       | 6 00/ha   |
| Bílkovinné plodiny <sup>6</sup>     | 2 400/ha  |
| Úhor – normální <sup>7</sup>        | 1 000/ha  |
| – dorůstající suroviny <sup>8</sup> | 2 000/ha  |
| Chmel <sup>9</sup>                  | 8 500/ha  |
| Kravné mléko <sup>10</sup>          | 820/t     |
| Prasata na žír <sup>11</sup>        | 80/kus    |
| Chovné prasnice <sup>12</sup>       | 1 400/kus |
| Brojleři <sup>13</sup>              | 1,10/kus  |
| Krůty <sup>14</sup>                 | 5,00/kus  |
| Kuřata <sup>15</sup>                | 0,80/kus  |
| Dospělá drůbež na žír <sup>16</sup> | 2,30/kus  |
| Mladé slepice <sup>17</sup>         | 7,50/kus  |
| Dospělé nosnice <sup>18</sup>       | 63,40/kus |
| Kuřata na snůšku <sup>19</sup>      | 2,40/kus  |

<sup>1</sup>wheat, <sup>2</sup>rye, <sup>3</sup>maize, <sup>4</sup>fodder grains, <sup>5</sup>triticales, <sup>6</sup>protein plants, <sup>7</sup>fallow – normal, <sup>8</sup>growing raw materials, <sup>9</sup>hops, <sup>10</sup>cow milk, <sup>11</sup>pigs in fattening, <sup>12</sup>breeding sows, <sup>13</sup>broilers, <sup>14</sup>turkeys, <sup>15</sup>chicken, <sup>16</sup>grown poultry for fattening, <sup>17</sup>young hens, <sup>18</sup>grown laying hens, <sup>19</sup>chicken for laying

zemědělců neodmyslitelné. Výhledově však mohou být trvale zajištěny pouze tehdy, jestliže občan a daňový poplatník za ně získá nepostradatelné služby zemědělství. Zde naznačená různorodost funkcí zemědělství jako takového si vyžaduje významové rozšíření pojmu zemědělec ze zúženého výkladu pouhé produkce potravin směrem k službám, k ochraně přírody, venkova a krajiny.

Rakousko přispívá jako člen EU do této organizace ročním příspěvkem ve výši 29 mld. ATS. V prvním roce se 14 mld. ATS vrátilo zpět do země formou dotací do agrárního sektoru.

Pro rakouské zemědělství byl v rámci dohody o vstupu do EU schválen rozsáhlý soubor dotačních opatření.

#### Časově omezená přechodná opatření

Za účelem zvládnutí cenového přízvisobení se byly ustanoveny pro již dříve zmíněná výrobní odvětví degresivní vyrovnávací platby a to degresivně na dobu čtyř let. Jednorázovým finančním opatřením bylo znehodnocení zemědělských zásob.

#### Opatření trvalého charakteru

V rámci agrární reformy bylo jako opatření proti poklesu cen dohodnuto vyplácení tzv. prémie, které jsou výrobcům vypláceny formou plošných prémie. Jejich cílem je plošné omezení produkce a snižování stavů hospodářských zvířat. Tyto prémie jsou vypláceny z fondu EU.

V horských a poškozených oblastech je možné vyplácet plošné prémie z fondu EU s finanční spoluúčastí Rakouska, kterých Rakousko plně využívá. 69 % zemědělské půdy Rakouska se nachází v horských a poškozených oblastech. Zde se uplatňuje tzv. vyrovnávací příspěvek.

Rakousko projednalo s EU rozsáhlý a ctižádostivý soubor opatření v rámci směrnic o ochraně životního prostředí č. 2078/92, díky kterému výrobní postupy, které jsou extenzivnější a více přispívají k ochraně životního prostředí, jsou více podporovány. Ochrana životního prostředí je pro rakouské zemědělce důležitým zdrojem dotací, jejichž protihodnotou musí být extenzivnější využívání polí, luk a pastvin.

Po vstupu byly s EU vtyčeny tzv. cílové oblasti, v nichž prostřednictvím dotací má být posíleno zachování a rozvíjení venkovského charakteru oblasti. Do těchto cílových oblastí spadá 71 % plochy Horního Rakouska.

Různé dotační směrnice EU, např. na podporu investic, na podporu výrobních družstev, sektorového plánování, na zlepšení soutěžeschopnosti zemědělských podniků a zpracovatelského a odbytového sektoru, jsou díky finanční spoluúčasti přislíbené rakouským státem plně vyčerpány.

#### Ofenziva kvality

Rakouské zemědělství má vynikající podmínky pro produkci kvalitních potravin v ekologických výrobních postupech. Horní Rakousko prožívá boom ekologického zemědělství, který byl v neposlední řadě vyvolán i nabídkou dotačních titulů. V současné době hospodářský ekologickým způsobem 5 % všech zemědělských podniků, avšak tendence je silně vzrůstající. Strategickým cílem je přitom stále získání co nejlepší tržní ceny. Kromě ekologické kvality musí zemědělci využívat různé možnosti spolupráce, a to jak v rámci vlastní zemědělské výroby – např. prostřednictvím výrobních družstev, tak i v oblasti obdoby, partnerství v obchodu a odbytových organizacích. Prvořadým úkolem pro získání co nejlepší výrobní ceny je rozvoj agrárního marketingu. Všeestranná kvalita rakouských potravin musí být posílena ochrannými známkami a značkami, které budou žádané jak doma, tak v zahraničí. Takové známky kvality již existují v oblasti mléčných výrobků, masa, jakostního obilí a bioproduktů. Od 1. listopadu 1994 byla marketingovými příspěvky výrobců silně posílena pozice marketingu zemědělských produktů. Tradiční chování spotřebitelů – podle výsledků průzkumu více než 80 % spotřebitelů dává přednost rakouským potravinám – pomáhá tak zajišťovat vysoký podíl rakouských potravin na trhu.

Tato situace je dále podporována různými reklamními slogany (jako např. kupujte rakouské potraviny, pomáháte tím pečovat o krajinu) atp. Byla vytvořena pečť kvality pro rakouské potraviny. Různé akce na podporu těchto cílů probíhají i v rakouských masárnách.

Je samozřejmostí, že zemědělci v prostředí zostřené konkurence musí na všech rovinách snižovat náklady. Hlavní slabinou jsou vysoké zemědělské náklady. Mechanizace na hektar zemědělské půdy ve výši 27 tis. ATS jsou dvakrát vyšší než mezinárodní průměr. Důsledný rozvoj a využívání společného strojového parku prostřednictvím „Maschinenringů“ – strojových kruhů, v nichž je zapojeno 45 % všech hornorakouských podniků s 62 % zemědělské půdy, představuje podstatný příspěvek ke snižování výrobních nákladů. Dalším opatřením je rozvoj poradenské činnosti, kde by zemědělci dávali k dispozici své zkušenosti včetně dat a číselných údajů a umožnili tak vzájemnou výměnu zkušeností a spolupodíleli by se tak na dalším odhalování možností snižování nákladů.

### Růst podniků

Je naprosto jasné, že růst podniků provozovaných jako hlavní zdroj příjmů nabízí reálnou možnost, jak zajistit jejich existenci. Tento růst je však spojen s velkými náklady (nákup výrobních práv, další investiční a finanční náklady). Smyslem agrární politiky však nemůže být podpora pouze růstu podniků a omezovat tak početně zemědělce na méně podniků s vyššími výrobními kapacitami.

Jestliže má venkov i nadále zůstat živý, pak musí být podporována existence jak podniků coby hlavního zdroje příjmů, tak i těch, které slouží jako vedlejší příjmový zdroj i těch, které jsou provozovány formou přívydků.

### Kombinace příjmů

Obzvláštní výzvou pro podnikatelskou aktivitu zemědělců je využití různých možností a šancí ke zvyšování příjmů. K tomu několik příkladů:

#### Přímý prodej

V Horním Rakousku byla pro přímý prodej zřízena tzv. „Zelená burza – čerstvé zboží ze statku“, která podporuje kontakty mezi zemědělci a spotřebiteli. 12 % všech zemědělských podniků (6 tis.) využívá možnosti přímého prodeje (paleta výrobků sahá až k uměleckému řemeslu). Ve všech větších městech byly zřízeny selské trhy, které mají velmi dobrý zvuk. Rozhodujícím faktorem pro jejich úspěšnost však je profesionalita, cenová disciplinovanost i sladění široké nabídky výrobků. Nový trend představuje vznikající gastroservis.

V Horním Rakousku nabízí 2 346 provozů dovolenou na statku, která se stala významným zdrojem příjmů v mnoha podnicích. Kategorizací prostřednictvím dvou až čtyř kytíček (obdobu hvězdiček u hotelů) je motivováno zvyšování kvality.

### Druhé (vedlejší) povolání

Kombinace příjmů a činností zemědělských a nezemědělských jsou nejdůležitějším pilířem pro zachování podniků provozovaných formou vedlejšího zdroje příjmu. Tento trend je po všech stránkách intenzivně podporován, rovněž v rámci rekvalifikačních a dalšího vzdělávání.

Ke kombinaci příjmů dochází však i v rámci zemědělského sektoru a při poskytování služeb na komunální úrovni, které organizují strojové a mechanizační kruhy (úklid sněhu, péče o příkopy, kompostování vč. biopopelnic a další). Aby tyto aktivity byly pro rodinné příslušníky zvládnutelné, je třeba uskutečnit některé změny v organizaci podniku, aby se snížilo pracovní zatížení.

### Nový trh v nepotravinářské oblasti

Rámcové politické podmínky pro soutěžeschopnost při produkci energie a surovin nejsou dosud postačující. Pronikání zemědělských podniků do sféry výroby proudu a tepla přes bioplyn – v Horním Rakousku je 13 zařízení tohoto typu, či zásobování veřejných budov a domácností bioplynem (38 zařízení v Horním Rakousku) se stává nezbytností. Aniž bychom se chtěli zmiňovat o skleníkovém efektu a jeho důsledcích, musí být v národním zájmu více využívat domácí zdroj energie biomasy při omezených zdrojích fosilních paliv.

### ZÁVĚR

Všechny zúčastněné strany v zemědělství i politice by si měly být vědomy toho, že perspektivy zemědělství tkví především v ekologických formách hospodaření a v ocenění celospolečenského přínosu. Zemědělec jako podnikatel se musí sám rozhodnout, zda vidí budoucnost v rozšíření podniku či v kombinaci příjmových zdrojů. Nepopiratelným faktem je, že celá společnost má mít ve vlastním zájmu obrovskou zodpovědnost za zachování venkovského regionu.

Došlo 18. 5. 1995

#### Kontaktní adresa:

Dr. Gottfried L o b m a i e r, Landwirtschaftskammer für Oberösterreich, Auf der Gugl 3, A-4021 Linz, Österreich, tel. 57 421 Dw. 299, fax 57 421 Dw. 48

**Nejčerstvější informace o časopiseckých člancích  
poskytuje automatizovaný systém**

**Current Contents**

**na disketách**

Ústřední zemědělská a lesnická knihovna odebírá časopis „Current Contents“ řadu „Agriculture, Biology and Environmental Sciences“ a řadu „Life Sciences“ na disketách. Řada „Agriculture, Biology and Environmental Sciences“ je od roku 1994 k dispozici i s abstrakty. Obě tyto řady vycházejí 52krát ročně a zahrnují všechny významné časopisy a pokračovací sborníky z uvedených oborů.

Uložení informací z Current Contents na disketách umožňuje nejrozmanitější referenční služby z prakticky nejčerstvějších literárních pramenů, neboť báze dat je **doplňována každý týden** a neprodleně expedována odběratelům. V systému si lze nejen prohlížet jednotlivá čísla Current Contents, ale po přesném nadefinování sledovaného profilu je možné adresně vyhledávat informace, tisknout je nebo kopírovat na disketu s možností dalšího zpracování na vlastním počítači. Systém umožňuje i tisk žádanek o separát apod. Kumulované vyhledávání v šesti číslech Current Contents najednou velice urychluje rešeršní práci.

**Přístup k informacím Current Contents je umožněn dvojím způsobem:**

- 1) Zakázkový přístup** – po vyplnění příslušného zakázkového listu (objednávky) je vhodný především pro mimopražské zájemce.

Finanční podmínky: – použití PC – 15 Kč za každou započatou půlhodinu

– odborná obsluha – 10 Kč za 10 minut práce

– vytištění rešerše – 1 Kč za 1 stranu A4

– žádanky o separát – 1 Kč za 1 kus

– poštovné + režijní poplatek 15 %

- 2) „Self-service“** – samoobslužná práce na osobním počítači v ÚZLK.

Finanční podmínky jsou obdobné. Vzhledem k tomu, že si uživatel zpracovává rešerši sám, je to maximálně úsporné. (Do kalkulace cen nezapočítáváme cenu programu a databáze Current Contents.)

V případě Vašeho zájmu o tyto služby se obraťte na adresu:

**Ústřední zemědělská a lesnická knihovna**

Dr. Bartošová

Slezská 7

120 56 Praha 2

Tel.: 02/25 75 41, l. 520, fax: 02/25 70 90

Na této adrese obdržíte bližší informace a získáte formuláře pro objednávku zakázkové služby. V případě „self-servisu“ je vhodné se předem telefonicky objednat. V případě zájmu je možné si objednat i průběžné sledování profilu (cena se podle složitosti zadání pohybuje čtvrtletně kolem 100 až 150 Kč).

# NÁVRH OPATŘENÍ NA OCHRANU ZEMĚDĚLSKÉHO PŮDNÍHO FONDU

## PROPOSAL OF PROVISIONS FOR THE AGRICULTURAL LAND FUND PROTECTION

J. Němec

*Economic Research Institute for Agriculture, Prague, Czech Republic*

**ABSTRACT:** In the contribution, there are submitted some propositions for adjustment of the provisions for the Czech Republic agricultural land fund protection. The main focus is centered on finishing the legislation norms, especially of the Agricultural Land Protection Act and the Regional Planning Act and the Building Order. New prohibitive taxes for agricultural land non-agricultural use are proposed. These taxes should express the society interest in the differentiated protection of the best and most productive land according to its bonity. They should, together with the other economic tools, create such an economic environment, in which the business subjects would be compelled to aim their investment plans on the land less suitable for agricultural production and to save it in a maximum way at the same time.

agricultural land fund protection, regional planning, bonitation, taxation rates, land area decrease, land legislation

**ABSTRAKT:** V příspěvku se uvádí návrhy na úpravu opatření na ochranu zemědělského půdního fondu České republiky. Hlavní pozornost je soustředěna na dopracování legislativních norem, zejména zákona na ochranu zemědělského půdního fondu a zákona o územním plánování a stavebním řádu. Jsou navrhovány nové prohibitivní sazby odvodu za zábor zemědělské půdy. Tyto sazby by měly vyjadřovat obecný zájem na diferencované ochraně nejlepších a nejúrodnějších půd podle jejich bonity. Spolu s ostatními ekonomickými nástroji by měly vytvořit takové klima, které by podnikatelské subjekty přinutily své investiční záměry směřovat na půdu pro zemědělství nejméně vhodnou a přitom ji maximálně šetřit.

ochrana zemědělského půdního fondu, územní plánování, využití bonitace, sazby odvodů, úbytek půdy, pozemkové právo

Ochrana zemědělského půdního fondu, jeho zvelebování a racionální využívání jsou činnosti, kterými je zajišťována zemědělská výroba, ochrana a zlepšování životního prostředí. Svou podstatou má zemědělský půdní fond charakter veřejného statku se zvláštním charakterem soukromého vlastnictví, které je ve všech státech Evropské unie (EU) právními a legislativními opatřeními více nebo méně regulováno.

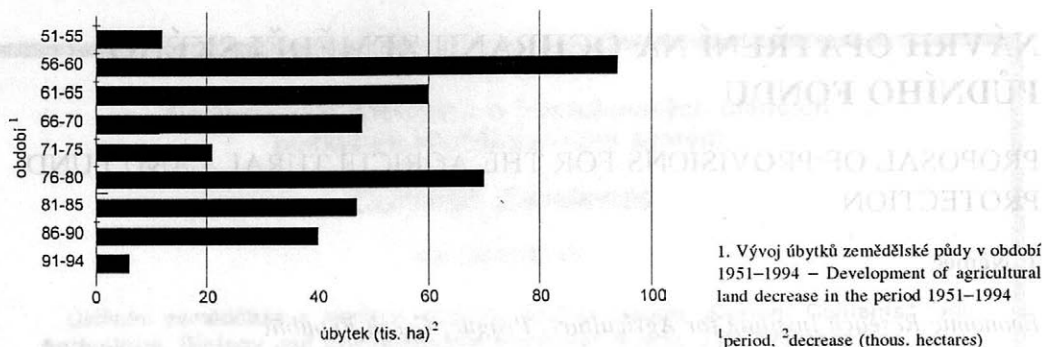
Trend úbytku zemědělského půdního fondu v České republice za posledních 45 let je alarmující, zvláště, když srovnáváme úbytek půdy s přírůstkem obyvatelstva i přes to, že v posledních několika letech byl tento trend snižován. Od roku 1950 se zmenšil půdní fond ČR o 397 tisíc ha zemědělské půdy, tj. o 8,5 %, z toho orné půdy o 189 tisíc ha, tj. o 5,6 % (obr. 1). V téměř období však vzrostl počet obyvatel o 1 403 tisíc osob, tj. téměř o 15,7 %.

Alarmující na tomto stavu je především ta skutečnost, že převážná část úbytku zemědělské půdy je z oblastí půd s nejvyšší půdní úrodností a v oblastech s největší hustotou obyvatelstva na km<sup>2</sup> (středočeský, severočeský, východočeský a severomoravský region). Průměrná výměra zemědělské půdy na jednoho obyvatele ČR je v současnosti 0,41 ha a orné půdy 0,30 ha. V porovnání s průměrnou výměrou zemědělské půdy

na jednoho obyvatele se zeměmi EU (tzv. dvanáctky) je tato výměra nižší o 0,35 ha a u orné půdy o 0,09 ha.

I přes současnou relativně vyšší nadprodukcii zemědělských komodit na domácím trhu je třeba mít na zřeteli, že s rozsahem a kvalitou zemědělské půdy nelze do budoucna hazardovat, a to z důvodu zajištění nezávadných a cenově dostupných potravin v co nejmenší míře závislé na dovozu a na udržení kvality životního prostředí a krajinotvorných funkcí.

V důsledku nepevné legislativy sílí v posledním období tlaky na státní či regionální orgány na odnámání půdy zemědělské výrobě často pro spekulaci s půdou. Rovněž současné cenové relace oslabují zájem vlastníků na půdě a na investicích do půdy tak, že je v mnohých případech zanedbávána preventivní i následná kvantitativní a kvalitativní ochrana půdy, tj. ochrana půdní úrodnosti i ekologických funkcí zemědělského půdního fondu. Z těchto důvodů se stává ochrana půdy, resp. podíl státní ingerence v ochraně půdy jedním z klíčových problémů agrární politiky. V tomto ohledu bude nejsložitějším problémem citlivý zásah do vlastnických práv tak, aby stát měl možnost uplatňovat svou odpovědnost za zachování základních funkcí a hodnoty půdy a krajiny pro současné i budoucí generace. Ochranu půdy je třeba rovněž posuzovat v kontextu



světových a evropských trendů se snahou harmonizovat naše opatření na její ochranu s opatřeními a legislativou zemí Evropské unie. V tomto příspěvku stručně charakterizujeme vývojové trendy a legislativní opatření v oblasti ochrany půdy v zemích s tržní ekonomikou a předkládáme některá doporučení na zdokonalení opatření na kvantitativní ochranu zemědělského půdního fondu v České republice, tj. na ochranu proti záboru nejkvalitnějších, nejcennějších a nejúrodnějších zemědělských půd.

#### OCHRANA PŮDY V ZEMÍCH S TRŽNÍ EKONOMIKOU

Vlastnictví a užívání zemědělské půdy je v zemích s rozvinutou tržní ekonomikou ovlivňováno mnoha zákony, nařízeními, předpisy a dalšími právními akty na ochranu půdního fondu. V některých zemích existují velmi dobře vypracované a postupně novelizované systémy zemědělského zákonodárství, jejichž podstatnou částí jsou právní akty vztahující se k zemědělské půdě.

Legislativa Evropské unie zásadně nezasahuje do vlastnictví zemědělské půdy, nájemních vztahů a pozemkových úprav, které jsou výhradně v okruhu působnosti národního práva jednotlivých členských zemí. Mezi členskými zeměmi EU jsou v těchto otázkách dosud značné difference a zatím se nepříkročilo k jejich harmonizaci.

Zemědělská legislativa EU však obsahuje řadu závažných nařízení, rozhodnutí a direktiv, které se přímo nebo nepřímo vztahují k užití zemědělské půdy. Tyto právní akty vyplývají ze společné zemědělské politiky EU a mají různou míru závaznosti pro členské země. Mnohé z těchto opatření poskytují členským zemím prostor pro vlastní aplikaci a přizpůsobení podle národních podmínek. S upevňováním EU však sílí tendence k přímé regulaci užití zemědělské půdy, která zatím kulminuje v programech set-aside, extenzifikačních programech a programech přeměny agrární struktury.

Každý stát s rozvinutou tržní ekonomikou dosud vyvíjel svůj vlastní systém pozemkové legislativy za účelem co nejpříznivějšího rozdělení, uspořádání a ochrany půdního fondu, který je v obecném smyslu

slova pokládán za národní bohatství. V těchto systémech se odráží jak politické a správní uspořádání státu, tak vzácnost zemědělské půdy. Z mezinárodního srovnání pozemkového zákonodárství vyplývá, že existuje přímá souvislost mezi mírou státní regulace ochrany zemědělské půdy a velikostí zemědělského půdního fondu příslušné země. Čím je půda vzácnější (menší výměra na obyvatele), tím více je chráněna její zemědělské užití a omezováno libovolné zacházení s půdou (např. přísné zákonodárství v Norsku a volnější v USA).

Ve většině zemí se ochrana zemědělského užití půdy provádí ve spojení s územním (fyzickým, zónálním, prostorovým) plánováním. Označení určitých pozemků jako zemědělská půda je východiskem pro její ochranu a uchování. Vedle zákonů, které stanoví povinnost správních orgánů provádět územní plánování, jsou vydávány centrálními orgány směrnice pro postupy a pravomoci nižších stupňů státní správy ve sféře plánování.

Legislativa o územním plánování limituje ve většině zemí výstavbu ve vymezených zónách a tak pomáhá uchovávat půdu pro zemědělské užití a řešení konfliktů požadavků. Jakmile je schválen územní plán, poskytuje určité garance pro trvalé udržitelné zemědělství v zónách vymezených územním plánem. Očekává se, že úloha územního plánování poroste s rostoucím významem ekologické politiky.

Na užívání zemědělské půdy působí stále více ekologické problémy související s intenzivní produkcí. Většina zemí již má nebo připravuje legislativu na ochranu půdy, spodní a povrchové vody proti znečištění. Zemědělství je ve dvojím postavení, na jedné straně je legislativou na ochranu prostředí chráněno, na druhé straně postižováno jako znečišťovatel prostředí. Nadměrným používáním agrochemikálií i nadměrným zatížením půdy vysokými stavy hospodářských zvířat si zemědělství zhoršuje své vlastní výrobní prostředí a ohrožuje širší životní prostředí. Podle expertů na pozemkové právo bude stále více alarmující poškozování životního prostředí ovlivňovat zákony (legislativa) o zemědělské půdě. Zákony a nařízení budou mít pravděpodobně limitní (omezující) působení na podmínky využívání zemědělské půdy. Ohrožení trvalého uchování zemědělství pravděpodobně povede k mnohem přísnější regulaci zemědělských výrobních technologií. V západo-

evropských zemích je dosud převládajícím přístupem k půdě svoboda soukromých vlastníků zacházet podle vlastní volby s vlastní půdou. Za určitých okolností bude mít dodržování norem omezující způsob hospodaření ve shodě s ekologickými zájmy příslušných zemí a regionů stejnou nebo obdobnou právní závaznost jako má již nyní ve většině evropských zemí územní plánování.

Hromadění zemědělských přebytků v západní Evropě během posledního desetiletí se promítlo do některých změn v přístupech k obhospodařování zemědělské půdy. Např. v Německu se podle dřívější legislativy vyžadovalo od zemědělců jak provozování zemědělství na zemědělsky označené půdě, tak její správnou kultivaci. Přebytková produkce vedla k tomu, že se na dodržování této povinnosti nyní obecně netrvá.

Neznamená to však, že zemědělská půda může být bez omezení převáděna na nezemědělské užití. Nové zákony, zejména zákon o územním plánování nebo předpisy o uvádění produktivní půdy do klidu (Stilleungsfläche), modifikují předchozí zákony o využívání zemědělské půdy a představují jen jiný druh státní regulace užití půdy.

Směrnice EU o vyřazování části orné půdy z produkce (set-aside) je v současné době zaměřena především na omezení přebytkové produkce, současně však zavazuje zemědělce, aby vyřazenou půdu udržovali v dobré kondici. Při dodržení podmínek jsou zemědělcům vypláceny kompenzace. Všechny systémy omezování produkce a vyřazování půdy z produkce jsou založeny na dobrovolné účasti zemědělců a ekonomických podnětech.

Získávání zemědělské půdy a zemědělských nemovitostí do soukromého vlastnictví je v řadě západoevropských zemí limitováno zákony a nařízeními. Tyto právní překážky sahají od omezení nákupu půdy až k regulacím, které mají brzdit parcelaci nebo nežádoucí hromadění zemědělských pozemků. V některých státech půdu nelze získat bez povolení příslušného správního orgánu a když nákup půdy nebo jiný způsob jejího nabytí odporuje veřejnému zájmu nebo státní zemědělské politice, může být povolení odepřeno.

Prodej půdy cizincům je omezen zejména v zámořských státech. Federální zákon USA vyžaduje předkládání zpráv o zemědělské půdě, kterou na území USA vlastní cizozemci nebo zahraniční korporace. Některé státy USA šly ještě dále až k zákazu prodeje zemědělské půdy cizincům. Rovněž v Kanadě přijaly některé provincie opatření k limitování nebo zákazu vlastnictví zemědělské půdy cizinci.

V některých západoevropských zemích se uplatňují zvláštní dědické zákony vztahující se na zemědělskou půdu, které mají zabránit dalšímu drobení pozemkového vlastnictví. V Německu, Francii a Itálii ze zákona se zemědělský podnik předává jedinému dědici, ostatní spoludědici dostávají peněžní vyrovnání. Příbuzné postupy, nikoliv však zcela analogické, lze najít také v Norsku, kde při dělení hospodářství mají předkupní právo před ostatními zájemci členové rodiny.

V některých evropských zemích (Dánsko, Belgie, Nizozemí, Velká Británie) vzniklo speciální zákonodárství o vztahu zemědělství a uchování přírody, které zahrnuje mimo jiné systém smluv o určitém způsobu hospodaření zemědělského podniku v zájmu ochrany přírody a krajiny. Jedná se o dobrovolnou smlouvu mezi farmářem a vládou, v níž se farmář zavazuje dodržovat určité výrobní postupy vyhovující ochraně přírody a krajiny za finanční kompenzací od státu.

Rovněž v zemědělské politice Evropské unie se uplatňují opatření na uchování kultivované krajiny a prevence proti vyliďňování oblastí (regionů) s trvalým znevýhodněním na horších půdách. Patří sem především horské a podhorské oblasti i ekonomicky zasažené oblasti s řídkým zalidněním, které jsou podporovány systémem vyrovnávacích plateb. V ekologicky ohrožených oblastech se společná zemědělská politika, která je zakotvena v řadě legislativních norem, zaměřuje na subvencování zemědělských metod a opatření, které jsou kompatibilní s požadavky ochrany prostředí, přírodních zdrojů, zvelebování krajiny a rozvoje venkova.

## VÝVOJ OPATŘENÍ NA OCHRANU ZEMĚDĚLSKÉHO PŮDNÍHO FONDU V ČR

První zákon č. 48/1956 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu v ČSR, který byl vydán v roce 1956, administrativně upravoval základní směry ochrany a rekultivace půdy, avšak nebyl dostatečně účinný v oblasti postihu za jeho porušování. Nízká účinnost tohoto zákona byla řešena jeho novelizací a to zákonem č. 53/1996 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu, který zpřisnil základní opatření a zavedl postihy ve formě odvodů za zábor zemědělské půdy. Výše odvodů byla diferencována a vycházela při trvalém odnětí zemědělské půdy ze základní sazby, stanovené padesátinásobkem hrubé zemědělské produkce, dosahované v konkrétních podmínkách v průměru posledních tří let. Praxe ukázala, že ani tato novela z roku 1966 nebyla postačující, neboť umožňovala subjektivní přístup pro stanovení základu, pro ocenění produkce rostlinné výroby na pozemku odnímáním zemědělské výroby. Proto byla provedena další úprava tohoto zákona v roce 1976 a to zákonem č. 75/1976 Sb., v úplném znění zákona č. 124/1976 Sb. Tato úprava dále zpřisnila ochranu zemědělských půd tím, že zakázala využívat pro nezemědělské účely půdy dvou nejlepších bonit v celostátním měřítku a současně dvou nejlepších bonit v každém katastrálním území. Současně byla zvýšena ochrana orné půdy, na níž byla provedena investiční intenzifikační opatření (meliorace), výsadba chmelnic, vinic, intenzivních sadů a zelinářských ploch. Veškerá opatření na ochranu zemědělského půdního fondu do té doby směřovala k zachování resp. rozšiřování zemědělské a orné půdy za účelem dosažení plné soběstačnosti ve výrobě potravin rostlinného a živočišného původu. Avšak ani tato úprava zákona nesplnila očekávané cíle,

a to zejména v důsledku toho, že umožňovala a přispouštěla řadu výjimek, které často spolu s benevolentním a skorumpovaným přístupem orgánů ochrany zemědělského půdního fondu umožňovaly investorům zabírat nejúrodnější půdu na rovinných pozemcích.

Tuto praxi umožňovaly i tehdy platné ekonomické nástroje zejména vyhláška, podle níž náklady za odňatou půdu byly čerpány z investičních prostředků, aniž by byly zatěžovány provozní náklady investorů, přičemž odvody za odňatou zemědělskou půdu byly z hlediska celkových nákladů staveb zcela zanedbatelné (činily pouze 0,3–2 % z celkových nákladů staveb).

Z těchto důvodů v roce 1984 bylo přijato vládní usnesení č. 39/1984 Sb., kterým se podstatně zvýšily sazby za odňatou zemědělskou půdu. Základem pro výpočet nových sazeb bylo diferencované ocenění úrovně rostlinné produkce podle výsledků bonitace zemědělských půd. Sazebník proti předchozí úpravě výrazně zprogresivňoval odvody v nejlepších bonitních třídách. Sazby odvodu byly stanoveny multiplikačním koeficientem od 10 do 200 a tím se v jednotlivých bonitních třídách pohybovaly od 20 tis. Kč na 1 ha do 50 mil. Kč na 1 ha v nejlepších půdně-klimatických podmínkách. Tyto sazby se dále zvyšovaly u odvodněné orné půdy, zavlažované orné půdy, chmelnic, vinic, intenzivně obhospodařovaných sadů a zelinářských ploch a u půdy odnímané pro ukládání odpadních hmot. Zvýšení sazby za odnětí zemědělské půdy mělo dvojí význam, na jedné straně se zvýšil represivní tlak na investory a na druhé straně se zvýšil příjem do Státního fondu pro zúrodnění půd, z něhož byla financována dotovaná opatření na zúrodnění málo úrodných půd, protierozní opatření a příznivější utváření zemědělské krajiny zejména v oblastech postižených průmyslovými exhalacemi.

V roce 1992 byl vypracován zcela nový zákon ČNR č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu. Tímto zákonem dochází k značné liberalizaci opatření na ochranu zemědělského půdního fondu, zejména v oblasti posuzování naléhavosti jeho ochrany (odst. 6 § 9). Nejvýraznější změna je však ve výši a způsobu stanovení sazeb za odnětí zemědělské půdy ze zemědělského půdního fondu. Diferenciace výše sazeb se provádí jednoznačně podle současné bonitace půd, tj. podle bonitovaných půdně-ekologických jednotek, resp. podle hlavních půdně-klimatických jednotek (IIPJ a KR). Sazba za odnětí půdy je stanovena ve výši úrovně úředních cen zemědělské půdy odpovídající časovému horizontu roku 1991 a to v rozsahu od 5 tis. Kč za 1 ha v nejhorších půdně-klimatických podmínkách, do výše 124 tis. Kč za 1 ha v nejlepších půdně-klimatických podmínkách.

Tuto sazbu je možné dále upravovat multiplikačními koeficienty vyjadřující vliv pozitivních faktorů životního prostředí resp. výskyt státem chráněných území a to ve výši 5–20násobku základní sazby. Na druhé straně při výskytu faktorů poškozujících půdní fond (např. spadem z průmyslových exhalací, únikem pevných nebo tekutých odpadních látek a vodní a větrnou erozí) nebo v případech, že se odnímaná půda nachází v ekonomicky

zaostávajících územích a v zastavěném území sídelních útvarů (obcí) je možné snížit základní sazby odvodů o 20 až 80 %.

Takto stanovená sazba za odnětí zemědělské půdy je z hlediska účinné ochrany půdy proti odnětí značným krokem zpět a to jednak proto, že nevytváří dostatečně restriktivní nástroj proti jeho odnětí a současně nevyjadřuje dostatečně společenskou zodpovědnost za neobnovitelný přírodní zdroj, kterým je zemědělský půdní fond. Na druhé straně se značně snížil příjem do Státního fondu životního prostředí pro zúrodnění půd, z kterého by mohla být financována ekologická a krajinná opatření v zemědělské krajině, která mohou výrazně ovlivnit kvalitu půdy jako jedné ze základních složek životního prostředí.

Současně platný zákon o ochraně zemědělského půdního fondu neobsahuje ustanovení o ochraně kvality půdy a přípustných způsobech jejího využívání.

Ochrana zemědělského půdního fondu nemůže být zcela ponechána na volném působení tržních mechanismů. Měla by být přiměřeně regulována státem, především legislativními normativy a ekonomickými nástroji stimulačního i restriktivního charakteru tak, jak je tomu ve vyspělých zemích s tržní ekonomikou.

## NÁVRH NĚKTERÝCH OPATŘENÍ NA OCHRANU ZEMĚDĚLSKÉHO PŮDNÍHO FONDU

### Ochrana kvality zemědělského půdního fondu

V souvislosti s intenzifikací zemědělské výroby stále více vstupují do popředí otázky ekologické a krajinné. Zvýšené využití abiotické techniky a technologií narušuje rovnováhu biosféry a ve svém důsledku i zdraví a život člověka. Z těchto důvodů je potřebné v legislativě o půdě zakotvit základní limity využití zemědělské půdy tak jak je to v některých zemích EU (Německo, Dánsko, Velká Británie a dalších). Jedná se především o limity, které budou různou intenzitou regulovat způsoby hospodaření z těchto hledisek:

- převádění zemědělské půdy na mimoprodukční užití, tj. regulovat uvádění orné půdy do klidu, nebo zalesňování zemědělské půdy,
- zavádění ekologicky šetrnější techniky a technologií, zejména v oblasti výživy a ochrany rostlin a koncentrace chovu hospodářských zvířat,
- omezení aplikace odpadních kalů, včetně kejdy a stanoví maximální úroveň obsahu rizikových prvků (těžkých kovů),
- podílení se na systematické kontrole obsahu cizorodých látek v půdě a účinně zabránit intoxikaci půdy, popřípadě i vodních zdrojů (povrchových a spodních vod) toxickými látkami,
- rozšiřování ploch s ozimými plodinami poutajícími volný dusík,
- provádění protierozivních opatření,

Dodržování limitů určitého způsobu hospodaření zemědělského podniku v zájmu ochrany kvality zemědělské

ského půdního fondu by se mělo stát součástí dobrovolné smlouvy mezi vlastníkem resp. uživatelem pozemků a orgány ochrany životního prostředí, v níž se hospodář (farmář) zavazuje dodržovat určené výrobní postupy vyhovující ochraně přírody a krajiny za finanční kompenzaci, tak jak je tomu v případě údržby luk a pastvin v rámci programu MZe a MŽP „Péče o krajinu“.

#### Ochrana zemědělského půdního fondu proti záborům

Ochranu zemědělského půdního fondu proti nežádoucím záborům pro nezemědělské účely je možné zajišťovat administrativními opatřeními, ekonomickými nástroji nebo jejich kombinací.

*Administrativní opatření* by měla vycházet ze zásad územního plánování. Územní plány by měly podchytit veškeré celospolečenské zájmy v zemědělské krajině s vymezením užití všech pozemků. V současné době územně plánovací dokumentace byla zpracovávána převážně pro velké územní celky podle zákona č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu ve znění pozdějších předpisů. Vzhledem k tomu, že se měřítko zpracování této územně plánovací dokumentace pohybuje okolo 1:50 000, jsou v ní mezirezortní vztahy řešeny pouze v širším koncepčním záběru a jejich závaznost je velmi malá. Pro řešení územního plánování v nižších územních celcích zcela chybí právní norma, která by řešila územní plánování v zemědělsky využívané krajině.

Z hlediska zemědělského využití půdy by měly být vymezeny především základní trasy dopravních systémů, širší vodohospodářská řešení, trasování hlavních inženýrských sítí, rozvojové trendy sídel, zóny zvýšené péče o krajinu, regionální územní systémy ekologické stability a zejména rámcová *bilance záboru zemědělského půdního fondu*.

Tyto územní plány by se měly stát výchozím podkladem pro zpracování místních územních generelů každé obce a katastrálního území. V těchto místních územních plánech by měly být podrobně řešeny významné hygienické, urbanistické a ekologické vazby společně s podnikatelskými subjekty v zemědělství a vlastníky pozemků.

Na základě vzájemné dohody by měly být podchyceny všechny významné funkční průměty do krajiny včetně zemědělsky zásadně významných řešení organizace povrchového odtoku, pásem hygienické ochrany, lokálních systémů ekologické stability, rekreačních tras a prostorů, cestní sítě, územních opatření proti erozi apod. Úzká spolupráce zemědělských subjektů při zpracování těchto místních územních plánů by měla být naprosto zásadní a nezbytná, neboť místní územní plány by se měly stát závazné pro všechny právnické a fyzické osoby, jako je tomu např. v Německu, Belgii, Dánsku, Nizozemí a dalších vyspělých státech s tržní ekonomikou.

Tím by se pravomoc na ochranu zemědělského půdního fondu proti nežádoucím záborům i na rozvoji

územních celků zcela přenesly do nižších samosprávních orgánů.

Takto koncipovaná právní norma o řešení územního plánování v nižších územních celcích by mohla z části nahradit, resp. vhodně doplnit současný zákon č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu.

*Ekonomické nástroje* na ochranu zemědělského půdního fondu proti nežádoucím záborům pro nezemědělské účely by se měly soustředit na ochranu nejúrodnějších, nejkvalitnějších a nejvzácnějších půd v České republice. Výchozí základnou může být současně platný zákon č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu, ve kterém by se výrazně novelizovala ustanovení týkající se sazeb odvodů za odnětí půdy ze zemědělského půdního fondu. Sazby odvodů za odnětí půdy je možné diferencovat podle kvality půdy stanovené v bonitaci zemědělských půd ČR.

Na základě analytických propočtů ve Výzkumném ústavu zemědělské ekonomiky Praha je možné kvalitu a vzácnost zemědělské půdy ČR rozdělit do 10 cenových skupin podle úřední ceny zemědělské půdy, která byla stanovena vyhláškou MF ČR č. 178/1994 Sb., o oceňování staveb, pozemků a trvalých porostů (tab. I).

Jednotlivé skupiny půd v cenových intervalech byly podle ekonomické charakteristiky zařazeny do šesti stupňů ochrany. Každému stupni ochrany byl přiřazen multiplikační koeficient, který vyjadřuje celospolečenskou vzácnost a potřebu intenzity ochrany zemědělské půdy proti jejím odnětí ze zemědělského půdního fondu (ZPF). Pro každou skupinu půd byly takto stanoveny diferencované prohibitivní sazby (tab. II).

V I. stupni ochrany ZPF je zařazeno 60 % zemědělského půdního fondu s prohibitivním koeficientem 1. Sazba odvodu za zábor zemědělské půdy je na úrovni úřední ceny zemědělské půdy a často tvoří jen symbolickou cenu k ceně předpokládaných stavebních nákladů.

V II. až VI. stupni ochrany ZPF je uplatněn multiplikační koeficient v rozsahu 10 až 200, kterým se násobí úřední cena zemědělské půdy příslušné bonitované půdně ekologické jednotky (BPEJ), čímž se získá výše prohibitivní sazby odvodu za zábor zemědělské půdy. Prohibitivní sazba odvodu se blíží k hodnotám úředních cen stavebních pozemků uvedených ve vyhlášce MF ČR č. 178/1994 a v mnohých případech i tržním cenám zemědělské půdy. Tato výše odvodu mnohem lépe odráží skutečnost, že dříví většina odnímané zemědělské půdy bude převedena na stavební pozemek s nenahraditelnou ztrátou všech podstatných ekologických a zemědělskovýrobních funkcí.

V pátém stupni velmi vysoké ochrany se nachází cca 297 tis. ha, tj. 7 % zemědělského půdního fondu. V stupni nejvyšší ochrany se bude nacházet cca 245 tis. ha, tj. 6 % zemědělského půdního fondu. Celkem je v ČR do dvou nejvyšších stupňů ochrany zařazeno cca 542 tis. ha, tj. 13 % zemědělské půdy.

Ochrana zemědělské půdy v chráněných oblastech a ekologicky vzácných územích je možné dále ekonomicky umocnit tím, že budou uplatněny zvláštní multiplikační koeficienty vyjadřující ekologickou váhu těch-

| Cenová skupina <sup>1</sup> | Cenový interval Kč/m <sup>2</sup> ( <sup>2</sup> ) | Půdně-klimatická charakteristika                                                                                                                                                                   | Soil-climate characteristics                                                                                                                                               | Kód klimatického regionu (KR) <sup>3</sup> | Kód hlavní půdní jednotky (HPJ) <sup>4</sup>                                       |
|-----------------------------|----------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------|
| 1                           | do 5,-                                             | Všechny klimatické regiony VT až CH a všechny hlavní půdní jednotky v rovině a na svahu s výjimkou typických černozemí na spraši.                                                                  | All climate regions from VT to CH and all basic soil units in the plane and on the slope excluding typical black earth.                                                    | 0-9                                        | 04-78                                                                              |
| 2                           | 5,01-6,-                                           | V osmi klimatických regionech VT až MT 4, téměř ve všech půdních jednotkách, s výjimkou lužních půd, glejových půd a oglejených půd v rovině a na mírném svahu.                                    | In 8 climatic regions from VT to MT 4, in almost all soil units except alluvial lands, clay soils and clayed soils in the plane and on mild slopes.                        | 0-8                                        | 05; 06; 07; 08; 12; 13; 15; 19; 20; 24; 25; 26; 28; 29; 30; 33; 42 až 47; 56 až 59 |
| 3                           | 6,01-7,-                                           | V osmi klimatických regionech VT až MT 4, na černozemích, hnědozemích typických, illimerizovaných půdách, rendzinách, hnědých půdách, nivních půdách a lužních půdách, pouze v rovině.             | In 8 climatic regions from VT to MT 4, on black earth, typical illimerized brown earth, rendzins, brown earth, lowlands and alluvial land, only in the plane.              | 0-8                                        | 06; 07; 08; 13; 15; 19; 26; 28; 33; 42 až 46; 57; 58; 62                           |
| 4                           | 7,01-8,-                                           | V sedmi klimatických regionech VT až MT 3, na černozemích, hnědozemích typických, hnědozemích illimerizovaných, rendzinech, hnědých půdách, hnědozemních nivních a lužních půdách, pouze v rovině. | In 7 climatic regions from VT to MT 3, on black earth, brown earth, typical illimerized brown earth, rendzins, brown earth lowlands and alluvial lands, only in the plane. | 0-7                                        | 06; 07; 08; 11; 12; 13; 14; 15; 19; 25; 42 až 46; 57; 58; 59; 62                   |
| 5                           | 8,01-9,-                                           | V sedmi klimatických regionech VT až MT 3 na černozemích, hnědozemích typických, illimerizovaných půdách, nivních a lužních půdách pouze v rovině.                                                 | In 7 climatic regions from VT to MT 3 on black earth, brown earth, typical illimerized brown earth, rendzins, lowlands and alluvial lands, only in the plane.              | 0-7                                        | 01; 05; 06; 07; 08; 12; 13; 14; 15; 42; 57; 58; 62                                 |
| 6                           | 9,01-10,-                                          | V sedmi klimatických regionech VT až MT 3 na černozemích, typických hnědozemích, hnědozemních illimerizovaných, nivních a lužních půdách pouze v rovině.                                           | In 7 climatic regions from VT to MT 3 on black earth, brown earth, typical brown earth, illimerized brown earth, lowlands and alluvial lands, only in the plane.           | 0-7                                        | 01; 02; 03; 06; 08; 09; 10; 11; 12; 14; 56; 57; 60; 61                             |
| 7                           | 10,01-11,-                                         | Ve čtyřech klimatických regionech VT, T1, T2, T3 na černozemích, typických hnědozemích a hnědozemních illimerizovaných pouze v rovině.                                                             | In 4 climatic regions VT, T1, T2, T3 on black earth, typical brown earth and illimerized brown earth, only in the plane.                                                   | 0-3                                        | 01; 02; 03; 10; 11; 14                                                             |
| 8                           | 11,01-12,-                                         | Ve třech klimatických regionech VT, T2, T3 na černozemních půdách a typických hnědozemích pouze v rovině.                                                                                          | In 3 climatic regions VT, T2, T3, on black earth and typical brown earth, only in the plane.                                                                               | 0; 2; 3                                    | 01; 02; 09; 10; 11                                                                 |
| 9                           | 12,01-13,-                                         | Ve třech klimatických regionech VT, T2, T3 na černozemních půdách a typických hnědozemních pouze v rovině.                                                                                         | In 3 climatic regions VT, T2, T3, on black earth and typical brown earth, only in the plane.                                                                               | 0; 2; 3                                    | 01; 02; 03; 10                                                                     |
| 10                          | nad 13,-                                           | Pouze v klimatickém regionu T3 na černozemních a lužní půdě.                                                                                                                                       | In the climatic region T3 only on black earth and alluvial land.                                                                                                           | 3                                          | 01; 02; 03; 60                                                                     |

<sup>1</sup>price class, <sup>2</sup>price interval, <sup>3</sup>code of climate region (KR), <sup>4</sup>code of the basic soil unit (HPJ)

to vlivů tak, jak je to doposud uvedeno v příloze k zákonu č. 334/1992 Sb. v části B a C. Tyto multiplikační koeficienty budou vesměs uplatňovány zejména pro zemědělské půdy zařazené do I. stupně ochrany, u kterých je prohibitivní koeficient 1, výjimečně i pro II. a III. stupeň ochrany. Použití multiplikačního koeficientu, vyjadřujícího ekologickou váhu, bude možné aplikovat na cca 77 % zemědělské půdy.

Prohibitivní sazby odvodu za zábor zemědělské půdy spolu s ostatními ekonomickými nástroji, jako jsou

např. daň z převodu nemovitostí<sup>1</sup>, daň z pozemku<sup>2</sup> a daň z příjmu z převodu vlastních nemovitostí<sup>3</sup>, by měly vytvořit takové ochranné klima, které by podnikatelské subjekty přinutily své investiční záměry směřovat na půdu pro zemědělství nejméně vhodnou a přitom ji maximálně šetřit. Navíc tímto opatřením se může oproti současnosti podstatně zvýšit příjem do Státního fondu životního prostředí České republiky a rozpočtů obcí, v jejichž obvodu se odnámá půda nachází a tyto prostředky použít na důslednější ochranu

<sup>1</sup> Zákon č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí

<sup>2</sup> Zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitosti

<sup>3</sup> Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmu

| Stupeň ochrany ZPF <sup>1</sup> |                                      | Výměra ZPF <sup>2</sup> |     | Cenová skupina <sup>3</sup> | Multiplikační koeficient <sup>4</sup> | Prohibitivní sazba v Kč/m <sup>2</sup> (5) |
|---------------------------------|--------------------------------------|-------------------------|-----|-----------------------------|---------------------------------------|--------------------------------------------|
| číslo <sup>6</sup>              | název <sup>7</sup>                   | tis. ha <sup>8</sup>    | %   |                             |                                       |                                            |
| I                               | velmi mírná ochrana <sup>9</sup>     | 2 569                   | 60  | 1                           | 1                                     | do 5                                       |
| II                              | mírná ochrana <sup>10</sup>          | 312                     | 7   | 2                           | 10                                    | 50–60                                      |
| III                             | středně vysoká ochrana <sup>11</sup> | 443                     | 10  | 3                           | 40                                    | 240–280                                    |
|                                 |                                      | 213                     | 5   | 4                           | 80                                    | 280–560                                    |
| IV                              | vysoká ochrana <sup>12</sup>         | 116                     | 3   | 5                           | 100                                   | 560–800                                    |
|                                 |                                      | 86                      | 2   | 6                           | 120                                   | 800–1 080                                  |
| V                               | velmi vysoká ochrana <sup>13</sup>   | 140                     | 3   | 7                           | 140                                   | 1 080–1 400                                |
|                                 |                                      | 157                     | 4   | 8                           | 160                                   | 1 400–1 760                                |
| VI                              | nejvyšší ochrana <sup>14</sup>       | 161                     | 4   | 9                           | 180                                   | 1 760–2 160                                |
|                                 |                                      | 84                      | 2   | 10                          | 200                                   | 2 160–2 600                                |
| Celkem ČR <sup>15</sup>         |                                      | 4 281                   | 100 | –                           | –                                     | –                                          |

<sup>1</sup>level of ALF protection, <sup>2</sup>area of ALF, <sup>3</sup>price class, <sup>4</sup>multiplication coefficient, <sup>5</sup>prohibitive tax in CK per 1 m<sup>2</sup>, <sup>6</sup>number, <sup>7</sup>title, <sup>8</sup>thous. hectares, <sup>9</sup>very mild protection, <sup>10</sup>mild protection, <sup>11</sup>middle-high protection, <sup>12</sup>high protection, <sup>13</sup>very high protection, <sup>14</sup>the highest protection, <sup>15</sup>in total CR

venkovské krajiny a životního prostředí v blízkosti městských aglomerací.

## ZÁVĚR

Po téměř třiletém působení zákona č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu se ukazuje, že nástroje na kvalitativní a kvantitativní ochranu zemědělského půdního fondu nejsou dostatečně efektivní a v mnohých případech z hlediska ochrany kvality půdy málo adresné.

V předloženém návrhu na úpravy opatření na ochranu zemědělského půdního fondu je hlavní pozornost soustředěna na dopracování legislativních norem v souladu s platnými normami v zemích EU a stanovení výše prohibitivních sazeb odvodů za zábor zemědělské půdy. Navrhované prohibitivní sazby odvodu by měly vyjadřovat zájem společnosti na diferencované ochraně nejlepších a nejcennějších půd podle její bonity. Tento návrh je v diametrálním protikladu s tendencemi a názory, které v současné době požadují úplné zrušení odvodu za zábor zemědělské půdy a zrušení ustanovení zákona o vyjmutí zemědělské půdy z půdního fondu. V důsledku nerovnoměrného rozdělení přírodních zdrojů i koncentrace obyvatelstva nelze prakticky zabránit záboru zemědělské půdy pro investiční výstavbu. Lze jej však územně zaměřit tak, aby kvalitní zemědělská půda byla co nejméně postižena a zamezit tak neúčelnému plýtvání zemědělskou půdou jako jedné

z nejdůležitější části národního bohatství a zásadním způsobem posílit společenskou zodpovědnost za neobnovitelný přírodní zdroj, který musí být vždy v kompetenci státu.

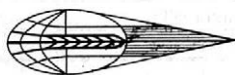
## LITERATURA

- Agrarrecht – Regeln zur Nutzung fremder Grundstücke im Beitrittsgebiet. Agra Europe, 1994, č. 45, s. D 1–10.  
 Agrarstrukturelle Vorplanung – Flurbereinigung. Schriftenreihe des BMELF, 1994, Heft 81, s. 256.  
 GROSSMAN, M. R. – BRUSSAARD, W.: Agrarian land law in the western world. CAB International 1994, s. 280.  
 JAVŮRKOVÁ, J.: Zemědělské pozemkové právo v zemích s tržní ekonomikou. Interní správa VÚZE, 1995, s. 26.  
 KLEČKA, M. a kol.: Vymezení tříd ochrany zemědělské půdy a návrh jejich uplatnění pro účely zákona na ochranu půdního fondu. [Závěrečná zpráva] VÚEZV Praha, 1983, s. 50.  
 NĚMEC, J. a kol.: Hodnocení území z hlediska únosnosti zatížení zemědělskou výrobou. Studie VÚZE Praha, 1994, s. 44.  
 NĚMEC, J. – HRABÁNKOVÁ, M.: Návrh kritérií pro výběr problémových regionů v zemědělství. Zem. Ekon., 40, 1994, č. 8, s. 645–665.  
 VOKATÝ, P.: Pozemkové vlastnictví v Anglii. Zemědělské aktuality ÚZPI 1994, č. 11, s. 3–4.

Došlo 20. 6. 1995

## Kontaktní adresa:

Ing. Jiří Němec, CSc., Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Mánesova 75, 120 58 Praha 2, Česká republika, tel. 02/627 55 02



ÚZPI

## ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

(Slezská 7, 120 56 Praha 2, fax: 25 70 90)

vydává v roce 1995 v edici **STUDIJNÍ INFORMACE** tyto publikace:

### Řada **ROSTLINNÁ VÝROBA**

Ekonomika pěstování hlavních plodin podle ekologických zásad (*Komberec S.*)  
Synantropní zavřejči – významní škůdci v zemědělství a potravinářství (*Šifner F.*)  
Vliv agrotechniky na obsah dusičnanů v zelenině (*Prugar J. – Hadačová V.*)  
Nové poznatky o pěstování sadbových brambor (*Břečka J. – Vokál B.*)  
Formulace pesticidů – přehled a trendy (*Okrouhlá M.*)

### Řada **ŽIVOČIŠNÁ VÝROBA**

Kulhavost skotu (*Schneiderová P.*)  
Chov pštrosů jako nové odvětví drůbežnictví (*Snížek J.*)  
Krmivářské suroviny (*Splítek M.*)  
Výkrm skotu do nižší hmotnosti (*Krása A.*)  
Problematika odchovu telat (*Motyčka J.*)

### Řada **ZEMĚDĚLSKÁ TECHNIKA A STAVBY**

Optimální stájové a chovné prostředí pro skot (*Doležal O.*)  
Hodnocení staveb z hlediska OŽP v EU a v České republice (*Konopásek V.*)  
Technologie přípravy paliva z biomasy (*Sladký V. a kol.*)

# ÚTLUM ZEMĚDĚLSTVÍ A JEHO EKOLOGIZACE

## DAMPENING OF AGRICULTURE AND ITS ECOLOGIZATION

J. Zeman

*Czech Institute of ecology, Prague, Czech Republic*

**ABSTRACT:** The contribution is interested in the reasons of dampening agricultural production in Czech Republic after 1989 and the analysis of their impact on the reproduction process ecologization. The undesirable impacts are worsening of the socially most weak strata of the population nutrition situation including the growth of illnesses in consequence of insufficient food quality control, the trend of agrar depopulation with the following problem of the rural countryside maintenance and the problem of further urban growth together with all the ecological and other negative results, worsening of agricultural land protection against non-agricultural use and leaving the land in fallow, what leads to its being infested with weeds, soil erosion and so on. The Ministry of Agriculture streams to lessen – rather late – these negative items by subsidies on putting arable land into grassland and on afforestation. The differences between agrar policy and the needs of nature and water resources protection are shown by the unfavorable fixed assets tax, abolishment of the subsidies for extensive use of agricultural land in the water resources hygienic protection areas, restitution of some land pieces, lacks in the Water Resources Act, extensive indiscipline, etc. Especially the renovation of the regional systems of countryside ecological stability is lagging. The ecologically negative use of heavy mechanization and chemization of agriculture is still a problem since curbing their use would have a negative impacts on yields. The ecologically friendly agricultural small-scale production remains non-competitive and has no decisive influence on food production. The organic agriculture has also limited possibilities and insufficient conditions.

ecologization of agriculture, dampening of agricultural production, nature protection, water resources protection

**ABSTRAKT:** Příspěvek se zabývá příčinami útlumu zemědělské výroby v ČR po roce 1989 a analýzou jejich dopadů na ekologizaci reprodukčního procesu. Nežádoucími dopady jsou zhoršení výživové situace sociálně slabších vrstev obyvatelstva včetně růstu nemocí z potravin vlivem nedostatečné kontroly jakosti potravin, trend vytlidňování venkova vyvolávající problém údržby venkovské krajiny a problém dalšího růstu měst se všemi ekologickými i dalšími negativy, zhoršení ochrany zemědělské půdy před záboru k nezemědělskému užití a ponechávání orné půdy ladem, jež se zapleveluje, podléhá erozi atp. Tato negativa se ministerstvo zemědělství se snaží dosti opožděně zmírňovat dotacemi na zatravňování orné půdy a na zalesňování zemědělské půdy. Nesoulad zemědělské politiky s ochranou přírody a vodních zdrojů se projevuje nezohledněním na daní z nemovitostí, zrušením dotací na extenzivní využívání zemědělské půdy v pásmech hygienické ochrany vodních zdrojů, restitucemi některých pozemků, nedostatky v zákonu o vodách, rozsáhlou nekázní aj. Vážne zejména obnova územních systémů ekologické stability krajiny. Problematické zůstává ekologicky závadné užívání těžké zemědělské mechanizace a chemizace zemědělství. Omezení jejich užívání má negativní dopady na výnosy. Ekologicky šetrná zemědělská malovýroba zůstává nekonkurenceschopná a nemá rozhodující vliv na produkci potravin. Omezené možnosti a nevyhovující podmínky má i organické zemědělství.

ekologizace zemědělství, útlum zemědělské výroby, ochrana přírody, ochrana vodních zdrojů

Rozvoj moderní zemědělské velkovýroby v ČSR po roce 1945 zvýšil objem zemědělské výroby, zásadně zlepšil práci i život obyvatel venkova a přiblížil život na vesnici životu ve městě. Současně napáchal rozsáhlé, často i nenapravitelné ekologické škody. Těžká zemědělská mechanizace hutní zemědělskou půdu, nadměrná chemizace zemědělství otravuje přírodu a vodní zdroje, přizpůsobování zemědělské krajiny potřebám jejího obhospodářování těžkou zemědělskou mechanizací nadměrným scelováním polí ji zásadně narušuje. Problémy ekologizace zemědělství a možnými zásadami nového zákona o ochraně zemědělské půdy se za-

bývají práce Zeman (1988, 1990). Tyto zásady pozitivně ovlivnily přípravu nového zákona o ochraně zemědělského půdního fondu č. 334/92 Sb. Mimo jiné byla zakázána praxe pochybených pozemkových úprav a meliorací odvodněním (Zeman 1992). Problémy trvale udržitelného zemědělství se zabývá i další práce stejného autora (Zeman 1993).

Útlum zemědělské výroby od roku 1990 v ČR je značně rozporný z ekonomického a sociálního hlediska. Protože tlumí zemědělství, předního poškozovatele životního prostředí v ČR, měl by teoreticky vytvořit příznivé objektivní předpoklady pro jeho ekologizaci

včetně prosazování trvale udržitelného zemědělství. Následující rozbor ukazuje, že tomu tak z řady objektivních i subjektivních příčin zdaleka není.

## PŘÍČINY ÚTLUMU ZEMĚDĚLSTVÍ

Rozsáhlý živelný útlum zemědělství je chtěným i nechtěným výsledkem málo sourodého souboru opatření přijímaných novým státním vedením po roce 1989, zejména:

- zrušení dotací na potraviny, jež vedlo k jejich podstatnému zdražení a následně snížení poptávky v roce 1990;
- citelné snížení životní úrovně cenovým šokem po liberalizaci cen k 1. 1. 1991, dále snižujícím poptávku po potravinách;
- liberalizace agrárního trhu, jež umožnila vůči zemědělcům realizovat monopolní cenový diktát dodavatelů vstupů do zemědělství i odběrateli zemědělské produkce. Index cen činí v letech 1989–1994 u vstupů do zemědělství 262 %, u spotřebitelských cen potravin 222 % a u zemědělské produkce 126,3 %. Zemědělství se ocitlo v hluboké ztrátě a jeho ziskovost zůstává v nedohlednu (Hubáček 1995);
- zrušení diferenciálních příplatků, jež dál podstatně zhoršilo ekonomickou situaci zemědělců hospodářských v horších přírodně ekonomických podmínkách;
- liberalizace zahraničního obchodu s potravinami, jež vystavila naše zemědělce tlaku bohatě dotované zahraniční konkurence, proti níž nemají naději obstát. Finanční podpora zemědělství zeměmi EU činila v roce 1993 cca 47 % hodnoty tržní produkce proti 11 % v ČR (Hubáček 1995);
- restituce, jež vedly k rozsáhlému odlivu kapitálu ze zemědělství, neboť při celkové ztrátovosti zemědělství se většina restituentů snažila získaný zemědělský majetek zpeněžit a využít mimo zemědělství;
- transformace zemědělských družstev a privatizace státních statků. Podmínky pro transformaci zemědělských družstev byly pro ně značně nevýhodné až diskriminační, privatizace státních statků byla provedena zdlouhavě a nekvalifikovaně, což umožnilo mnoho zemědělského majetku rozkrást. Mnoho dalšího zemědělského majetku bylo ponecháno osudu;
- administrativní a ekonomická blokáda JZD AK Slušovice je připravila o většinu majetku a donutila emigrovat na Slovensko. Byla i velmi nepříznivým signálem pro zemědělství.

K útlumu zemědělské výroby nedošlo vlivem povinností obnovovat systémy územní stability krajiny na základě zákona č. 114/92 Sb., o ochraně přírody a krajiny. K obnově územních systémů ekologické stability dosud nedošlo. Proti útlumu zemědělské výroby působil a působí pokles imisní zátěže na většině území ČR.

Spotřeba potravin i hrubá zemědělská produkce klesla v letech 1991–1994 o cca 25 %. Na tomto poklesu se podílely všechny uvedené faktory. Produkčně

ekonomické ztráty zemědělství v tomto období činily téměř 40 mld. Kč (Hubáček 1995). Celkové ztráty zemědělství jsou ale podstatně vyšší, neboť se do půdy a základních prostředků v zemědělství téměř neinvestovalo a část výrobních prostředků byla nevyužita či ponechána osudu. Zpeněžování dobytka restituenty (odeslání na jatka) a relativní nadvýroba surovin pro potravinářský průmysl vážně zdecimovaly chov skotu. Obnova stáda krav bude při dlouhém reprodukčním cyklu skotu trvat řadu let. Negativně se projevil spekulace se zemědělským majetkem, odliv kvalifikovaných pracovníků ze zemědělství aj. Útlum zemědělství generoval i rozsáhlý pokles výroby v zemědělském strojírenství, chemii a v potravinářství. Pokles zaměstnanosti v zemědělství na 51,3 % v letech 1989–1993 sice zvýšil produktivitu práce v zemědělství o cca 10,6 % (v průmyslu ve stejném období o stejné procento klesla), ale citelně přispěl k počínajícímu vylidňování venkova. K vylidňování venkova přispívá i omezování až úplné rušení obchodů, služeb a veřejné dopravy, zejména v menších obcích s horšími přírodními ekonomickými podmínkami a bez výraznějších možností nezemědělského rozvoje.

Šlo o rozsáhlý, živelný a zřejmě i nadměrný útlum zemědělství s rozsáhlými a zčásti zbytečnými ekonomickými, sociálními i ekologickými ztrátami. I když vedl k citelnému snížení ekologických škod způsobených zemědělstvím, způsob provedení útlumu ho problematizuje i ekologicky. Jen podpora rozvoje organického zemědělství směřuje k přechodu na trvale udržitelné zemědělství.

## EKOLOGICKÁ ROZPORNOST ÚTLUMU ZEMĚDĚLSTVÍ

### Vliv na zdraví lidí

Útlum zemědělství v ČR po roce 1990 je v mnoha směrech rozporný: pokles životní úrovně, částečně i nabídka konkurenčního zboží a služeb, často podřadné úrovně, snížily spotřebu potravin o cca 25 %. Vyhazování potravin do popelnice podstatně kleslo, což je pozitivní. Pro zdraví lidí by bylo velice přínosné, kdyby konzumaci potravin snížila většina občanů ČR s nadváhou. Lze ale důvodně předpokládat, že spotřebu potravin snížily především sociálně nejslabší vrstvy občanů. Dle průzkumů veřejného mínění přijímá cca 20–25 % občanů již nestačí ani na zajištění bydlení a dostatečného množství nejlevnějších potravin. I když jde o vyjádření značně subjektivní, podporují ho i objektivní data jako mnohonásobné zvýšení za reálného socialismu téměř neznámé tuberkulózy, zjištění lékařů, že děti chudých začínají být nenasyčené s negativním dopadem na jejich fyzický i duševní vývoj aj. Pojetí snižování spotřeby potravin a zemědělské výroby jako přirozeného přizpůsobení se zemědělství koupěschopné poptávce po potravinách se tak problematizuje.

Vážným problémem je, že dovážené potraviny nejsou zpravidla kontrolovány z hlediska obsahu reziduí a pokud ano, pak podle norem EU, jež jsou většinou mnohem mírnější než v ČR. Takto pojatou liberalizaci zahraničního obchodu poškozuje nejen zemědělství ČR, ale i zdraví našich občanů. Vstup do EU hrozí přijetím norem přípustnosti reziduí v potravinách na úrovni země EU, tj. norem vesměs podstatně měkčích.

Nejde o věc nevyhnutelnou. Zatímco Španělsko, Portugalsko a Řecko žádaly o odklad, aby se přísnější normám EU mohly přizpůsobit, Švédsko, Finsko a Rakousko žádaly o odklad, aby země EU zvážily přizpůsobení se jejich přísnějším normám.

Nekontrolovaná epidemie salmoneloz a dalších infekčních onemocnění z potravin ukazuje, že zanedbávání kontroly jakosti prodáváných potravin a veřejného stravování je zdravotně zhoubné. Varující je i množství hrubých hygienických závad na prodáváných potravinách zjištěných Českou zemědělskou a potravinářskou inspekcí a Českou obchodní inspekcí. Postihy jsou velmi nízké, situaci nemohou výrazněji zlepšit. Zrušení hygienického dozoru nad prodejem potravin je v ostrém rozporu s úsilím o preventivní ochranu zdraví.

#### Vliv na venkov

Vládní zemědělská reforma vede k vyliďňování venkova, což je jev z ekologického hlediska krajně nežádoucí. Vyvolává další růst měst, který je jednak velmi nákladný, jednak vytváří velmi těžký až nemožný úkol zajistit přijatelnou kvalitu životního prostředí ve městech. Přijatelné životní prostředí je zejména ve větších městech mimořádně nákladné, ale i po technicko-organizační stránce fakticky nemožné, např. pro těžkou mnohostrannou devastaci větších měst rozvinutou silniční dopravou.

Podle předního odhadce cen nemovitostí v ČR trh oceňuje cca 20 km široký pás kolem Prahy jako vhodný k zastavění pro nezemědělské činnosti (Seminář VŠE 1995). Zemědělskou půdu ZD Chýně oceňuje plnými 400 Kč/m<sup>2</sup>. Zastavění tohoto území by vytvořilo aglomeraci podobnou megalopolis USA s potřebou ohromné silniční dopravy se všemi z toho plynoucími ekologickými, bezpečnostními i urbanistickými negativy.

Vyliďňování venkova vyvolává i vážný problém „údržby“ venkovské kulturní krajiny, které je mnohem nákladnější než udržování krajiny za prosperujícího venkovem. Na rozdíl od dočasných vyliďňování venkova, ke kterému v minulosti docházelo vlivem velkých válek, začíná dnes vyliďňování více méně trvalé.

#### Ochrana zemědělské půdy před záboru

Útlum zemědělství postavil do choulavé pozice i ochranu zemědělské půdy, neboť zpochybnil před ro-

kem 1990 až úzkostlivou ochranu její plochy před záboru pro nezemědělské užití. Dnešní snaha zbavit se relativně přebytečné zemědělské půdy jejím zastavěním různými často problematickými komerčními činnostmi je ekologicky jednoznačně negativní. Někteří ale neprávem považují kvantitativní ochranu zemědělské půdy za přežitek reálného socialismu a zapomínají, že zemědělská půda je především základní, omezený a výrazněji nerozmnožitelný přírodní zdroj nutný k výrobě potravin a neoprávněně zpochybňují instituci řízení o odnímání zemědělské půdy k nezemědělským činnostem i odvody za toto odnímání.

Tržní zájem zastavět zemědělskou půdu prakticky paralyzuje za reálného socialismu tak rozvinutou kvantitativní ochranu zemědělské půdy, přestože ji zákon č. 334/92 Sb. nezrušil, viz uvedená cena půdy v okolí Prahy (Seminář VŠE 1995).

Absence informačního systému o cenách nemovitostí umožňuje spekulace s půdou, uvažovanou pro zastavění. Administrativní ceny zemědělské půdy, kde trh předpokládá zastavění, jsou několikrát nižší než ceny tržní. Systém ocenění zemědělské půdy na základě půdně bonitacních jednotek z roku 1989 byl pro předlistopadové poměry velmi dobrý, ale zásadní změny společensko-ekonomických podmínek po roce 1989 ho zneshodnotily.

Odvody za zábor zemědělské půdy jsou určitým ekonomickým oceněním zemědělské půdy jako přírodního zdroje. Mají ekonomicky destimulovat její zabírání na stavby domů, továren, komunikací, těžby či skládek. Tento účel i přes mnohonásobné zvyšování svých sazeb v uplynulých 30 letech dostatečně neplnily. Zisk před rokem 1989 nebyl prvořadým kritériem pro rozhodování investorů, bylo a i nadále je i při značně vysokých odvodech za zábor zemědělské půdy ekonomicky výhodnější stavět na rovině než na svazích. Část záboru půdy byla, je a bude přímým důsledkem rozhodnutí státu, např. o povrchové těžbě uhlí či o výstavbě silniční a dálniční sítě v ČR (Zeman 1990).

Odvody za zábor zemědělské půdy částečně stimulovaly investory k zabírání méně úrodných půd na úkor zabírání půd neúrodnějších, dále k zabírání lesních a ostatních půd, neboť odvody za zábor lesní půdy pro účely nesouvisející s lesním hospodářstvím dosud v ČR zavedeny nebyly (má je zavést nový zákon o lesích) a ostatní půda měla prakticky nulové ocenění, přestože šlo často o půdu ekologicky mimořádně cennou. Privatizace ostatní půdy ale neřeší její ochranu, jak se někteří domnívají (Zeman 1992).

Výše odvodů za zábor zemědělské půdy k nezemědělským účelům odráží i pozitivní a negativní ekologické faktory koeficienty korigujícími základní sazbu odvodů (viz příloha k zákonu č. 334/92 Sb.<sup>1</sup>). Jejich nedostatkem je, že odráží ekonomické podmínky roku 1989, nikoliv ekonomické podmínky současné.

Výši odvodů za zábor zemědělské půdy nebude již možné odvozovat od stonásobku čisté roční zeměděl-

<sup>1</sup> Zákon č. 334/92 Sb. jednak odstranil povinnost rozšiřovat zemědělskou půdu, omou půdu na úkor luk a pastvin a právní

ské produkce, korigovaného koeficienty zohledňujícími ekologické faktory, neboť podstatná část zemědělství je a při stávající státní zemědělské politice i nadále bude ztrátová. Pro nejbližší období lze doporučit ztrojnásobit stávající sazby odvodů za zábor zemědělské půdy a dále je zvyšovat přímo úměrně inflaci.

### Orná půda ponechaná ladem

Stále více zemědělské půdy je po roce 1990 ponecháváno ladem, zapleveluje se a trpí erozí, v rozporu s ochranou zemědělské půdy a s ekologizací zemědělství. Rozsah neobdělávané půdy dnes v ČR neznáme. Zákon č. 334/92 Sb. neobdělávanou, ladem ležící zemědělskou půdu nepřipouští. ČSÚ ji tudíž nezjišťuje, takže oficiálně neexistuje<sup>2</sup>.

Podle Důvodové zprávy ministerstva zemědělství (1994) zemědělci vesměs nechávají přebytkovou zemědělskou půdu ležet ladem, ač to vede k zaplevelení polí, znehodnocování půdy, vody atp., neboť úleva na dani z nemovitosti pro pozemky, na nichž majitelé utlumují zemědělskou výrobu, je pro ně ekonomicky nezajímavá a z hlediska potřebných nákladů na útlum zalesňování či zatravnňování nedostatečná. Levnější je pro zemědělce nechat půdu ležet ladem i za cenu jejího poškození.

Rozpornost stávající transformace a ekologizace zemědělství zajímavě popisuje Veverka (1994). Ukazuje na hrubé zanedbávání péče o zemědělskou půdu, základní a nenahraditelný prostředek pro výrobu potravin. Za ekologicky vhodné řešení nepovažuje ani ministerstvem zemědělství podporované zvyšování pěstování technických a energetických plodin, neboť také vede k citelnému poškození zemědělské půdy. Doporučuje zejména dnes přebytkovou zemědělskou půdu zatravnňovat.

Podle Zemana (1993) je základní překážkou trvale udržitelného zemědělství pokračující vážné poškození zemědělské půdy těžkou zemědělskou mechanizací, nadměrnou chemizací, větrnou a vodní erozí a snižování její výměry záboru pro nezemědělské užití.

### Zatravnňování orné půdy

Uznáme-li za přirozené, že naši chudší občané nebudou mít zajištěnu dostatečnou výživu a že chudší lidé v rozvojových zemích budou podvyživeni a nejhudší umírat hladem, můžeme řešit problém relativně přebytkové zemědělské půdy jejím zalesněním a orné půdy jejím zatravnněním nebo zalesněním.

V Zásadách poskytování dotací a návratných finančních výpomocí ze státního rozpočtu MZ v roce 1995 se

konstatuje, že při stávajících ekonomických podmínkách je pro zemědělce nejvýhodnější ponechat ornou půdu ležet ladem, přestože dochází k jejímu citelnému poškození zaplevelením a erozí. Tento trend může stát zmírnit podporou zatravnňování a zalesňování. Dotacíní politiku ministerstva zemědělství v letech 1992–1993 považuje za nevyhovující. Doporučuje dotovat útlumový program zatravnněním (objem hrubé zemědělské produkce je na pastvinách o 75 % a na loukách o 50 % nižší než na orné půdě) a zalesněním. Představa, že levné maso vyráběné extenzivně v horských a podhorských oblastech přispěje k útlumu výroby masa v nížinách a sníží cenu masa na trhu, je ale nereálná, neboť rozhodující impulsy ke zdražování masa nevycházejí ze zemědělské prvovýroby.

Útlum se má uskutečnit na zemědělské půdě s nízkou produkční schopností do 45 000 Kč/ha a rok, půdě důležité z hlediska ochrany přírody a vod a půdě imisně silně zatížené. V zásadě jde o zemědělskou půdu horských a podhorských oblastí. Do trvalých travních porostů mají být převedeny půdy svažitější 12°, 10–30 cm mělké, silně skeletovité půdy na pevných substrátech a svazích 7–12°, zamokřené glejové, rašelinné, jílové a další půdy s problematickým využitím jako orná půda. Zásady poskytování dotací a návratných finančních výpomocí (1994) připouští hrozbu vyhlídění některých regionů, což je pro společnost mnohem dražší než dotace útlumu zemědělství. Účinná opatření proti vyhlídění venkova ale nenavrhují.

Převod orné půdy do trvalých travních porostů má být podpořen dotacemi na založení porostu cca 4 000 Kč/ha (Zásady... 1994) a na udržování porostu cca 1 000 Kč/ha a rok. Ekonomickou újmou má stát kompenzovat částkami u pozemků s extenzivní pastvou s mírným ziskem cca 1 500 Kč/ha a rok, pro pozemky s lučním využitím při zanedbatelném zisku cca 1 200 Kč/ha a rok a pro pozemky se zakázaným ziskem cca 2 000–3 000 Kč/ha a rok. Dotace luk, pastvin a trvalých lučních porostů na orné půdě o průměrné ceně půdy nižší 2,80 Kč/m<sup>2</sup> mají činit 3 000 Kč/ha. Návrh předpokládá i finanční podporu rozvoje podnikatelských aktivit vyplývajících z útlumu.

V letech 1994–1995 předpokládá ministerstvo zemědělství zatravnnit 50–75 tis. ha orné půdy. Pro pozemky využívané extenzivní pastvou by mělo jít o 325–488 mil. Kč, pro pozemky s lučním využitím 310–465 mil. Kč a pro pozemky se zakázaným ziskem z pozemku 350–600 mil. Kč. Náklady na zalesnění 2 000 ha mají činit 240 mil. Kč.

Zatravnňování probíhá podle ministerstva zemědělství uspokojivě. V roce 1994 se zatravnnilo cca 34 000 ha orné půdy. Stát zatravnňování dotoval částkou 200 mil. Kč, tj. cca 6 000 Kč/ha.

základnu různých pochybených pozemkových úprav a meliorací odvodněním, jednak uzákonil ochranu zemědělské půdy před vnášením cizorodých látek. Problémem je, že navazující vyhláška MŽP č. 13/94 Sb. byla při projednávání vážně zredukována, takže zemědělskou půdu dostatečně nechrání (Zeman 1992)

2 Ponechání značného množství orné půdy ladem je pozorovatelné při cestování mnoha regiony ČR, zvláště regiony se středně a málo příznivými přírodně ekonomickými podmínkami.

Nelze podceňovat ani kontrolu provedení dohodnutých opatření. Nedávné skandály v EU s obviněním o zdefraudování celé 1/5 zemědělského rozpočtu EU, jež měla být v Itálii použita na útlum zemědělství, jsou výmluvné.

Zatravňování jako činitel snižující zemědělskou výrobu a erozi zemědělské půdy je nutné za daných omezení uvítat. Je škoda, že k jeho účinnější podpoře dochází až nyní, když už na ladem ležící orné půdě vznikly citelné ekologické škody.

### Zalesňování orné půdy

Zalesňování relativně přebytné zemědělské půdy je činnost v zásadě ekologicky žádoucí. Musí však mít rozumnou koncepci, musí být usměrňováno věcně a na pozemky, kde přinese vysoký společenský efekt.

Přenechání zalesňování soukromé iniciativě není moudré, neboť soukromník bude sotva sám od sebe realizovat relativně nákladné zalesňování, když mu může ekonomický užitek přinést nejdříve za 100 let, nemluvě o skutečnosti, že společensky zdaleka nepotřebnější výsadba lesů obnovujících územní systémy ekologické stability krajiny není výsadba lesů hospodářských, ale lesů zvláštního určení. Podle ministerstva zemědělství zájem zemědělců o obnovu systémů územní stability krajiny končí zjištěním, že nemá jít o hospodářský les. Zájem projevují zejména o zarovnáání svých lesů.

Obnovu systémů územní stability krajiny významně brzdí skutečnost, že místní územní systémy ekologické stability krajiny dosud v mnoha obcích nebyly vymezeny a schváleny.

Vyřízení úředního povolení k zalesnění zemědělské půdy trvá podle ministerstva zemědělství půl roku. Sazenice dnes preferovaných listnáčů je vážný nedostatek. Ministerstvo financí uvolňuje peníze vesměs opožděně. Silná hrozba z prodloužení podstatně redukuje zájem o dotace na zalesňování i rozsah zalesňování.

Problém lze vyřešit ustavením Státního fondu pro zvelebování lesa, kde by k 31. 12. nepropadaly peníze vyčleněné ze státního rozpočtu na zalesňování a další práce k zlepšení stavu lesů. Jde o nástroj ve vyspělých zemích běžný. Obdobný fond úspěšně funguje i na Slovensku. Zákon o jeho zřízení je údajně překladem ne-schváleného českého návrhu.

Podle ministerstva zemědělství komplikace přináší i dodatečně vnášené požadavky ochránců. Někde dobíhají staré lesní hospodářské plány, jinde ochránci neovlivnili druhovou skladbu obnovovaných lesů při tvorbě a schvalování nových lesních hospodářských plánů. Zalesnění přirozeným náletem většinou nevede k vyhovující druhové skladbě nových lesů.

Dotace lesnímu hospodářství směřují i nadále především k podpoře zalesňování zejména imisních holin, tj. ke kompenzaci imisních škod na lesích. Zalesňovat se má zemědělská půda o svažitosti vyšší 17°, půdy zra-

šeliněné, glejové a různé hydromorfní a semi-hydromorfní půdy, jež jsou z hlediska porušení vodního režimu nevhodné pro zemědělské využití. Do ostatních půd se mají převést půdy cenné z hlediska ochrany přírody. Převod orné půdy do lesních porostů dle schválených zalesňovacích projektů má být dotován až do výše 120 000 Kč/ha (Zásady... 1994). Dotace mohou teoreticky činit v roce 1995 až 212 600 Kč/ha. Poskytují se na výsadbu lesa vlastníkům lesa do 50 ha, u lesů s nevyrovnanou věkovou skladbou i vlastníkům od 50 do 250 ha. Jejich rubem je pokračující nezajištění druhové struktury sazenic stromků umožňující zakládat druhovou skladbu vysazovaných lesů blízkou přirozeným lesům všude, kde je to vhodné.

Otázka druhové skladby vysazovaných lesů zní ještě mnohem tvrději. Pozorované oteplování klimatu ve střední Evropě, konkrétně zvýšení průměrných zimních teplot o cca 4°C (Mícha 1994), by mohlo zahubit v XXI. století smrk ztepilý, tvořící přes 50 % lesů ČR, ve střední Evropě do výše cca 1 000 m n.m. Proto by se měly vysazovat lesy takové druhové skladby, které budou s to nastupující středomořské klima přežít. Mnozí lesní experti i celá decizní sféra považují uvedené předpovědi za neodůvodněné. Žádná opatření ke zmírnění uvedených možných katastrofálních trendů se nepodnikají.

V roce 1993 se podle ministerstva zemědělství nezalesňovalo. Podle Ročenky životního prostředí (1994) v roce 1994 byla na zalesňování ze státního rozpočtu vyčleněna částka 150 mil. Kč s předpokládaným zalesněním cca 2 000 ha zemědělské půdy, ale bylo poskytnuto jen něco přes 13 mil. Kč na zalesnění cca 299 ha. Podle ministerstva zemědělství jsou předpoklady pro podstatně lepší výsledky zalesňování v roce 1995.

Hlavními ekologickými důvody (Ročenka... 1994) k zalesnění jsou ohrožení půdy erozí, kontaminace půdy ohrožující potravní řetězce, potřeba ochrany vodních zdrojů, potřeba veřejně prospěšných funkcí lesů, nevhodnost půdy pro agrosystém a příslušnost k útlumovým oblastem. Z ekologického i z ekonomického hlediska je nejefektivnější přednostně orientovat prostředky na zalesňování na obnovu územních systémů ekologické stability krajiny a na zalesnění erozí ohrožené půdy strží, svažitých půdy ap. Zde přinesou největší společenský užitek.

Stávající dotace na zalesňování poskytované pouze na vlastní výsadbu lesa jsou nedostatečné a už náklady na projekt zalesnění, na vymezení a oplocení pozemku potenciální realizátory odrážejí. Podobně zanedbání péče o vysazené porosty zejména v prvních letech po vysazení může prakticky znehodnotit pozitivní přínos výsadby lesa.

Směrnice EU 2080/92 o podpoře zalesňování v zemích EU zakládá mnohem velkorysejší finanční spoluúčast EU na zalesňování: činí 50–75 % vynakládaných nákladů, 3–4 tis. ECU na vlastní zalesnění, 250–500 ECU/ha a rok v prvních dvou letech po zalesnění a 150–300 ECU/ha a rok v dalších třech letech po za-

lesnění. Dolní čísla jsou pro výsadbu jehličnanů, horní pro listnáče (Ročenka... 1994).

#### Nesoulad s ochranou přírody a vodních zdrojů

Ochranné lesy, lesy zvláštního určení a rybníky, neslouží-li intenzivnímu chovu ryb či drůbeže, nepodléhají dani z nemovitosti. Úplné osvobození od daně z nemovitosti se uplatňuje na pozemcích maloplošných chráněných území, I. zón národních parků a CHKO a I. pásem hygienické ochrany zdrojů pitné vody, u remízků, větrolamů, mezí a hájů na orné půdě, u parků, řady veřejných ploch, ploch zabraných ekostavbami atd. Osvobození od daně z nemovitosti má kompenzovat vlastníkům újmu způsobenou omezením až faktickým znemožněním hospodářského využívání pozemků vlivem platných ochranných režimů.

V řadě dalších případů správci daně z nemovitosti v roce 1993 mohli, ale nemuseli poskytnout majitelům ekologicky zajímavých pozemků úlevu na dani z nemovitosti (přechod na tzv. ekologické vytápění aj.). Přestože se tato možnost měla změnit na povinnost, zákon č. 315/93 Sb. ji zrušil. Kolize mezi zájmy soukromníků a obcí na hospodářském využívání pozemků a mezi zájmem ochrany přírody, vod, lázní a dalších na jejich ochraně se tak nutně ke všeobecné škodě zvýšily. Nižší sazba daně z nemovitosti o 1/3–2/3 měly být zatíženy pozemky II. zón národních parků a chráněných krajinných oblastí, 2. stupně pásem hygienické ochrany, chráněných oblastí přirozené akumulace vod a lázeňských lesů.

Daň z nemovitosti je poměrně nízká, proto lze čekat jen omezený efekt z osvobození od daně, z jejího neuplatňování i snížení, dále i nezájmem soukromého sektoru o vlastnění pozemků zvláště chráněných území. Jejich nezájmem potvrzuje i značná nabídka pozemků s věčným břemenem ochrany přírody orgánům státní ochrany přírody ze strany restituentů k odkoupení nebo k výměně za pozemky bez věčných břemen.

Rozpor výrobních a ekologických zájmů v zemědělství prohloubilo zrušení dotací na méně intenzivní využívání pozemků v pásmech hygienické ochrany vodních zdrojů ministerstvem zemědělství bez náhrady s tím, že ekologii nemá v kompetenci. Tyto dotace by se měly přenést na Ministerstvo životního prostředí ČR.

Část zvláště chráněných území byla v rozporu s celospolečenskými zájmy na jejich ochraně zprivatizována restitucemi. Negativa restitucí pozemků zvláště chráněných z důvodů ochrany přírody částečně kompenzuje předkupní právo státu na koupi těchto pozemků v případě, že je jejich majitel chce prodat. První zkušenosti naznačují, že mnozí restituenti mají zájem tyto pozemky prodat, ale stát je schopen vykoupit jen cca 10 % nabízených pozemků se speciální ochranou přírody. Zásadním problémem je a zřejmě i v budoucnu bude nedostatek peněz státu, resp. orgánů státní ochrany přírody na výkupy pozemků zvláště chráněných území.

Vhodným řešením je dohoda MŽP s Pozemkovým fondem ČR na výměny pozemků státem chráněných území za státní zemědělskou a lesní půdu spravovanou dosud Pozemkovým fondem, jež je určena k privatizaci. Ve značném rozsahu se realizuje.

Stát dává finanční příspěvky (debt-for-nature-swaps) vlastníkům a nájemcům půdy realizujícím dohodnutá opatření ke zlepšení přírodního a krajinného prostředí, např. na pravidelné kosení „vlhkých“ luk, pomoc strážní službě, značení a odstraňování náletových dřevin v rezervacích, budování a péči o systémy územní stability krajiny atp. K realizaci ekologických opatření nemohou sloužit státní finanční příspěvky na neobdělávání zemědělské půdy.

Ochrana přírody před zemědělskou komplikuje i nedotažení postihů za porušování platné legislativy, zejména absence ocenění chráněných rostlinných a živočišných druhů, stromů rostoucích mimo les a dalších přírodních objektů tzv. přírodní hodnotou. Vzájemně byt vyhláška MŽP SR č. 192/93 Zb., o společenském ohodnocení vybraných částí přírody.

Ochrana přírody komplikuje i absence ochrany hydrologických poměrů, pojetí vodního toku jako ekosystému proudící vody a zákazu napřimování vodních toků v zákonu č. 138/73 Sb., o vodách. Přípravovaná novela zákona o vodách nepředpokládá zde výraznější pokrok.

#### Chemizace zemědělství, těžká zemědělská mechanizace

Zásadní snížení chemizace zemědělství (spotřeba NPK čistých živin/ha zem. p. a rok klesla v letech 1989–1993 z 230 na 63,5 kg, celková spotřeba vápenatých hnojiv z 2,85 na 0,2 mil. t, pesticidů z 10 840 t na 3 469 t účinné látky – Ročenka... 1994) je z ekologického hlediska jev vysoce pozitivní, neboť snižuje kontaminaci vod, půdy a potravin, ale může ohrozit budoucí výrobu potravin a úrodnost půdy. I když se před rokem 1990 byla spotřeba průmyslových hnojiv nadměrná (v mnohých zemích EU ale byla ještě podstatně vyšší), od roku 1991 se hnojí nedostatečně, čímž se ohrožuje budoucí úrodnost půdy. Potvrzují to i výnosy zemědělských plodin, které zůstávají pod úrovní 80. let. Nedostatečné vápnění půdy může vést k uvolňování těžkých kovů, nedostatečná chemická ochrana rostlin vede k narůstajícím ztrátám na úrodě.

Zásadně se sice snížilo hnojení půdy, ale jen velmi málo kleslo znečištění vodních toků ČR dusíkem a fosforem, pro něž jsou rozhodující tzv. plošné zdroje, tj. splachy z polí. Otázkou je, do jaké míry lze uvedený paradox vysvětlit existencí značného předzásobení zemědělské půdy živinami z 80. let. Nedostatečné hnojení průmyslovými i statkovými hnojivy a nedostatečná chemická ochrana plodin, způsobená vysokými náklady, je dlouhodoběji neudržitelná.

Obtížnější je hodnocení poklesu spotřeby pesticidů, které jsou primárně určeny škůdcům či chorobám rostlin, ale zákonitě postihují všechny konzumenty včetně lidských. Jejich účinnost časem klesá, neboť roste odol-

nost škůdců a chorob. Pokles spotřeby pesticidů byl nejnížší a nejvíce může být ovlivněn jejich účinností, resp. hmotnost účinné látky vyovídá méně než hmotnost čistých živin v hnojivech.

Chemické zásahy proti hlodavcům omezuje ochrana dravců a sov, jež se jimi živí. Novelou zákona o myslivosti k 1. 7. 1992 uzákoněný zákaz střelení kaňat a poštolky v bažantnicích je respektován. Výskyt plevelů významně snižují koropty, křepelky a další kurovití ptáci. Po roce 1990 došlo k prudkému zvýšení jejich stavů, v některých okresech až řádově. Stalo se tak v důsledku zaplevelení řady neobdělávaných polí, částečně parcelace některých lánů a poklesu chemizace zemědělství. Tento úspěch do značné míry snižuje skutečnost, že se na něm výrazně podílí zvyšující se množství semen plevelů ze zaplevelených polí.

Těžká zemědělská mechanizace i nadále vážně poškozuje zemědělskou půdu hutněním. I když po roce 1990 došlo k určitému omezení jejího užívání (Ročenka... 1994 – počet traktorů v období 1989–1993 klesl o 37,3 % a nákladních aut o 33,7 %), nebylo a ani nemohlo být její užívání sníženo na úroveň, která by vážně nepoškozovala zemědělskou půdu. Podobná situace je i ve vyspělých zemích, i když jejich těžká zemědělská mechanizace je poněkud lehčí než užívaná v ČR. Na nákup obdobné mechanizace naši zemědělci ale vesměs nemají.

Velmi těžko řešitelný je problém humanizace „továren“ na vejce a na vepřové a drůbeží maso, neboť menší a z hledisek podmínek chovu šetrnější provozy jsou podstatně dražší.

#### Zemědělská velkovýroba či malovýroba?

Úsilí části českých reformátorů zemědělství a ochránců po roce 1989 zničit zemědělskou velkovýrobu pro její vážná ekologická negativa zákonitě neuspělo, neboť drobná ekologicky šetrná rolnická hospodářství nejsou s to zabezpečit dost potravin a znamenají těžkou celoroční práci za minimální odměnu.

Proti orientaci na zemědělskou malovýrobu mluví i obchod se zahraničím, kde vesměs převažuje zemědělská velkovýroba, i když v EU jde proti ČR 80. let většinou o podstatně menší podniky významně dotované státem. Tento obchod spolu se snahou ČR vstoupit do EU znamená, že případné zničení zemědělské velkovýroby ČR povede jen k nahrazení domácích potravin potravinami vyráběnými obdobnou velkovýrobou v zahraničí, navíc s vyšším obsahem reziduí ve srovnání s platnými normami přípustnosti reziduí v potravinách v ČR.

Velké naděje mnozí vkládali do rozvoje organického (biologického, alternativního) zemědělství. Organické zemědělství provozuje 141 podniků hospodářských na 15 667 ha zem. p., tj. 0,38 % z celkové plochy zem. p. (k 31. 3. 1993). Na této úrovni se jeho kvantitativní růst prakticky zastavil. Zůstalo a ještě dlouho zůstane jen

doplňkem konvenčního zemědělství, navíc převážně pro důchodově lépe situované vrstvy obyvatel.

Podmínky pro rozvoj organického zemědělství se zásadně zlepšily přijetím nového zákona o ochraně zemědělského půdního fondu, jež ho fakticky legalizoval, zákona o ochraně přírody a krajiny a novely zákona o myslivosti a určitými státními dotacemi. Přesto podmínky jeho rozvoje zůstávají nepříznivé. I nadále chybí zákon o organickém zemědělství, který by zajistil minimální ochranu organicky vyráběných potravin na trhu. Organické potraviny jsou často vykupovány za stejné ceny jako potraviny konvenční a v potravinářském průmyslu jsou s nimi míchány. Tím je popírán smysl organického zemědělství.

Klesající koupěschopnost významných vrstev obyvatel ČR podvazuje rozvoj organického zemědělství stejně jako zájem lidí konzumovat cca 90 kg masa za rok. Ekologicky málo šetrná zemědělská velkovýroba tak v ČR zůstává nevyhnutelnou.

Uvedení pesimismus ale není důvodem k zastavení podpory organického zemědělství státem. Organické zemědělství je přinejmenším důležitou laboratoří budoucího rozvoje zemědělství.

#### ZÁVĚR

Útlum zemědělství, předního poškozovatele životního prostředí, je nutné z ekologického hlediska uvítat. Problémem je zajistit jeho sociálně ekonomické a ekologicky přijatelné zabezpečení. Obojí se nedaří, útlum i nadále probíhá živelně, za cenu řady zbytečných škod a ztrát včetně těch ekologických. Předpoklady pro trvale udržitelné zemědělství nevznikají.

Koncepce ekologického zajištění útlumu zemědělství by měla preferovat opatření s nejvyšším ekologickým přínosem. Zejména by měla uplatňovat dostatečně účinné nástroje praktické realizace příslušných opatření. Účinné nástroje realizace útlumu zemědělství v ekologicky nepotřebnějších územích zatím neexistují. Také kontrolní činnost ze strany orgánů ochrany životního prostředí nelze v žádném případě podceňovat.

#### LITERATURA

- HUBÁČEK, J.: Výrobně ekonomické a tržně adaptační problémy českého zemědělství. Zem. Ekon., 1995, č. 5, s. MÍCHAL, I.: Ekologická stabilita. Brno, Veronika 1994, s. 105–109.  
VEVERKA, K.: Změny v zemědělství ve vztahu k společnosti a přírodě. Úroda, 1994, č. 12, s. 16–21.  
ZEMAN, J.: Ekologizace zemědělství a soustava plánovitého řízení. Zem. Ekon., 1988, č. 4, s. 267–275.  
ZEMAN, J.: K právním, ekologickým a ekonomickým aspektům pozemkových úprav a meliorací. Zem. Ekon., 1990, č. 11, s. 911–922.

ZEMAN, J.: K novému zákonu o ochraně zemědělského půdního fondu. Zem. Ekon., 1992, č. 9–10, s. 767–770.

ZEMAN, J.: Trvale udržitelné zemědělství. Zem. Ekon., 1993, č. 5, s. 417–428.

Důvodová zpráva ke Komplexnímu organizačnímu postupu uvádění zemědělské půdy do útlumu zatravněním a zalesněním. MZ ČR 1994.

Oceňování obnovitelných zdrojů (zemědělské, městské půdy a vodních zdrojů), Seminář, Praha, VŠE, 10. 5. 1995.

Ročenka Životní prostředí ČR 1993–1994. Praha, ČEÚ 1994.

Zalesňování zemědělské půdy. MZ ČR z 27. 3. 1995.

Zásady pro poskytování dotací a návratných finančních výpomocí ze státního rozpočtu ministerstva zemědělství pro rok 1995. Příloha Agrospoje, únor 1995.

Došlo 25. 5. 1995

---

**Kontaktní adresa:**

Ing. Jan Zeman, CSc., Český ekologický ústav, Kaplanova 1931, 148 00 Praha 4-Chodov, Česká republika, tel. 02/7336 682/238

---

## VÝVOJ ZAMESTNANOSTI A PRIEMERNÝCH MIEZD V MALÝCH ORGANIZÁCIÁCH DO 24 PRACOVNÍKOV V REZORTE PÔDOHOSPODÁRSTVA

Predkladaná analýza vychádza zo štatistického spracovania ročného výkazu P 12-01, ktorý vyplňajú malé podnikateľské subjekty s počtom pracovníkov do 24 osôb zapísané do obchodného registra.

Tento štatistický výkaz sa vyplňuje od roku 1993 vždy k 31.12. kalendárneho roka. Štruktúra ukazovateľov sa v roku 1994 oproti roku 1993 do určitej miery zmenila, t.j. že porovnateľnosť v niektorých oblastiach je sťažovaná. V našej analýze sa orientujeme na poľnohospodárstvo, potravinársky priemysel a lesníctvo.

### ZAMESTNANOSŤ

Evidenčný počet pracovníkov (fyzické osoby) v malých organizáciách v poľnohospodárstve k 31. 12. 1994 sa za jeden rok zvýšil z 1 231 pracovníkov na 2 432 pracovníkov (+97,6 %), v potravinárskom priemysle z 2 251 na 2 138 pracovníkov (+794,6 %) a v lesníctve z 769 na 1 405 pracovníkov (+61,4 %). Tento nárast počtu pracovníkov jednoznačne dokumentuje enormne vysoké tempo rastu zamestnanosti v týchto malých organizáciách v roku 1994. Pritom tento počet pracovníkov je skôr poddimenzovaný, pretože niektoré malé organizácie tieto počty pracovníkov v tomto výkaze neuviedli. Keď porovnáme zamestnanosť v týchto odvetviach s celkovým počtom pracovníkov v malých organizáciách v SR spolu, potom v týchto troch odvetviach pracuje až 28,6 % všetkých pracovníkov z organizácií do 24 pracovníkov (v samotnom potravinárskom priemysle pracuje až 23,8 % týchto osôb). Zvlášť výrazný je nárast pracovníkov v malých organizáciách v potravinárskom priemysle. Keď zlúčime všetkých pracovníkov v potravinárskom priemysle (t.j. malé organizácie do 24 pracovníkov a organizácie s 25 a viac pracovníkmi), potom v tomto odvetví pracovalo v týchto malých organizáciách v roku 1994 viac ako jedna štvrtina (27,4 %) všetkých pracovníkov (v lesníctve to bolo 4,6 % a v poľnohospodárstve 1,5 %).

Z celkového počtu pracujúcich v malých organizáciách prevažná väčšina pracuje v jednom alebo hlavnom zamestnaní (v potravinárskom priemysle až 90,9 %, v poľnohospodárstve 82,9 % a v lesníctve 64,1 %). Zamestnanosť žien sa pohybuje cca od jednej štvrtiny (lesníctvo 24,1 % až k jednej tretine, poľnohospodárstvo 34,5 %, potravinársky priemysel 32,8 %) všetkých pracovníkov týchto organizácií. Relevantné rozdiely sa však objavili v zamestnávaní dôchodcov. Malé organizácie v lesníctve zamestnávali v roku 1994 až 37,3 %, v poľnohospodárstve 10,6 % a potravinár-

skom priemysle už len 4,8 % pracovníkov v poproduktívnom veku. Potravinársky priemysel je ďalej typický vysokým zastúpením (24,9 %) súkromných podnikateľov. Vysoký podiel dôchodcov zamestnávaných v týchto malých organizáciách naznačuje, že tieto organizácie ich veľmi často zamestnávajú na sezónne a krátkodobé práce a súčasne si tak i znižujú náklady na pracovnú silu (zamestnávateľ za ne neplatí dôchodkové poistenie, tzn. že namiesto 38 % platí len 16,4 % odvodov na sociálne poistenie).

V malých poľnohospodárskych podnikoch pracovalo v roku 1994 až 46,4 % pracovníkov v bývalom západoslovenskom kraji (predovšetkým v okresoch Nitra, Komárno, Dunajská Streda a Nové Zámky – v týchto okresoch bolo sústredených až 74,4 % pracovníkov z celého západoslovenského kraja). Vôbec najviac pracovníkov pracovalo v malých organizáciách v okresoch Nitra (574 pracovníkov), Rimavská Sobota (257), Komárno (196), Svidník (158), Považská Bystrica (147), Dunajská Streda (111), Nové Zámky (106) a pod.

V potravinárskom priemysle v malých organizáciách v roku 1994 bola zamestnanosť podľa bývalých krajov relatívne vyváženjšia. Najviac pracovníkov bolo zastúpených v týchto organizáciách v bývalom stredoslovenskom kraji (31,5 %). Podľa okresov bolo týchto pracovníkov najviac v okresoch Bratislava-mesto, Prešov, Žilina, Nitra, Košice, Považská Bystrica, atď. Naopak najmenej ich bolo v okresoch južného a východného Slovenska. Tieto malé potravinárske podnikateľské subjekty (v roku 1994 ich bolo v SR 2 114) sa jednoznačne koncentrovali do blízkeho zázemia veľkých miest.

V lesníctve sa pracovníci týchto malých organizácií najviac zamestnávali v bývalom východoslovenskom kraji (56,6 %) a stredoslovenskom kraji (37,6 %) a to najmä v okresoch Spišská Nová Ves (421 pracovníkov), Liptovský Mikuláš (143), Poprad (126) a Zvolen (119).

Z hľadiska veľkosti týchto malých podnikateľských subjektov (tieto organizácie sme členili na organizácie do 10 pracovníkov a 11 a viac pracovníkov) prevažovali pracovníci v organizáciách od 11 pracovníkov. V poľnohospodárstve v nich pracovalo 85,0 %, v potravinárskom priemysle 74,3 % a v lesníctve 67,3 % týchto pracovníkov (tab. I).

### PRIEMERNÉ MZDY A PRODUKTIVITA PRÁCE

Objem vyplatených mzdových prostriedkov (bez OON) v malých organizáciách sa v roku 1994 (oproti roku 1993) zvýšil:

- v poľnohospodárstve z 73 078 tis. Sk na 160 885 tis. Sk, t.j. o 220,2 % (t.j. viac ako dvojnásobne),
- v potravinárskom priemysle z 116 095 tis. Sk na 1 416 149 tis. Sk, t.j. o 1 219,8 % (viac ako 12-násobne),
- v lesníctve z 39 607 tis. Sk na 74 130 tis. Sk, t.j. o 187,2 % (takmer dvojnásobne).

Celkový objem týchto mzdových prostriedkov v roku 1993 tvoril 228 780 tis. Sk, v roku 1994 sa zvýšil už na 1 651 092 tis. Sk (nárast o 721,7 %), v agrokomplexe došlo k zvýšeniu zo 189 173 tis. Sk na 1 577 034 tis. Sk (nárast o 833,6 %). Tento nárast vyplatených mzdových prostriedkov bol mimoriadne vysoký, predovšetkým v malých organizáciách potravinárskeho priemyslu (tab. II).

Pri zlúčení mzdových prostriedkov malých a veľkých organizácií v jednotlivých odvetviach vidíme, že v roku 1994 viac ako jedna štvrtina (27,81 %) miezd v potravinárskom priemysle sa vyplácala v organizáciách do 24 pracovníkov, tzn. že tu došlo k obrovskému konjunktúrnemu „boomu“ (v roku 1993 vyplatené mzdy v malých organizáciách tvorili v poľnohospodárstve 0,74 %, v potravinárskom priemysle 3,59 % a v lesníctve 2,30 % zo všetkých mzdových prostriedkov v príslušnom odvetví) – tab. III.

I keď si uvedomujeme určitú relativitu výpočtu priemerných miezd v malých organizáciách do 24 pracov-

níkov (vysoký podiel sezónnych prác, vysoký podiel žien a dôchodcov, a pod.) vidíme, že pracovníci potravinárskeho priemyslu v organizáciách do 24 pracovníkov dosiahli v roku 1994 o 2 % vyššie priemerné mzdy ako pracovníci vo veľkých organizáciách nad 25 pracovníkov. Nízka priemerná mzda pracovníkov malých organizácií v lesníctve je jednoznačne ovplyvnená najvyšším podielom dôchodcov a vysokou sezónnosťou pracovných činností v tomto odvetví. Priemerná mzda pracovníkov malých i veľkých organizácií v poľnohospodárstve bola v roku 1994 relatívne vyrovnaná, ale hlboko pod republikovými priemermi v každej skupine organizácií (tab. III).

Priemerné mzdy pracovníkov malých poľnohospodárskych organizácií (priemer za SR bol 4 683 Sk) boli výrazne regionálne diferencované. Najvyššie priemerné mzdy vykazovali pracovníci malých organizácií v okrese Topoľčany (9 107 Sk), Zvolen (7 111 Sk), Dunajská Streda (6 537 Sk) atď. Variačné rozpätie je značne vysoké (5 207 Sk), od 3 900 Sk v okrese Banská Bystrica do 9 107 Sk v okrese Topoľčany. Regionálna diferenciácia priemerných miezd je spôsobená značným počtom brigádnikov (17,2 %), dôchodcov (10,6 %) a žien (34,5 %) pracujúcich v týchto malých organizáciách.

I. Počty pracovníkov a priemerné mzdy v malých organizáciách do 24 pracovníkov a ich komparácia so mzdami v organizáciách nad 25 pracovníkov v roku 1994

| Odvetvie                | Organizácie do 24 pracovníkov |                                     | Organizácie s 25 a viac pracovníkmi |                                     | Mzdová parita pracovníkov malých organizácií voči priemernému mzdovému pracovníkovi nad 25 pracovníkov | Mzdová parita malých organizácií voči priemernému mzdovému pracovníkovi nad 25 pracovníkov | Mzdová parita malých organizácií voči priemeru malých organizácií nad 25 pracovníkov |
|-------------------------|-------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|
|                         | Ø mzda v Sk                   | Ø počet pracovníkov (fyzické osoby) | Ø mzda v Sk                         | Ø počet pracovníkov (fyzické osoby) |                                                                                                        |                                                                                            |                                                                                      |
| Poľnohospodárstvo       | 4 683 <sup>1</sup>            | 2 432 <sup>1</sup>                  | 5 127 <sup>3</sup>                  | 157 502 <sup>3</sup>                | 91,3                                                                                                   | 49,0                                                                                       | 76,0                                                                                 |
| Potravinársky priemysel | 16 262 <sup>1</sup>           | 20 138 <sup>1</sup>                 | 6 139 <sup>4</sup>                  | 49 886 <sup>4</sup>                 | 102,0                                                                                                  | 65,5                                                                                       | 101,6                                                                                |
| Lesníctvo               | 4 397 <sup>1</sup>            | 1 236 <sup>1</sup>                  | 5 586 <sup>4</sup>                  | 25 720 <sup>4</sup>                 | 78,0                                                                                                   | 45,6                                                                                       | 70,7                                                                                 |
| NH SR                   | 9 558 <sup>2</sup>            | 84 610 <sup>2</sup>                 | 6 160 <sup>4</sup>                  | 1 515 187 <sup>4</sup>              | 155,2                                                                                                  | 100,0                                                                                      | 155,2                                                                                |

Prameň: <sup>1</sup>ÚBÚ MP SR

<sup>2</sup>Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR v roku 1994

<sup>3</sup>Pracovníci a vybrané ekonomické ukazovatele v poľnohospodárstve SR. ŠÚ SR, 1995

<sup>4</sup>Pracovníci a priemerné mesačné mzdy (Práca 2-04). ŠÚ SR, 1995

II. Mzdové prostriedky v tis. Sk v organizáciách do 24 a nad 25 pracovníkov v poľnohospodárstve, potravinárskom priemysle a lesníctve v roku 1994

| Odvetvie                | Organizácie s 25 a viac pracovníkmi | Organizácie do 24 pracovníkov | Mzdové prostriedky spolu | Podiel mzdových prostriedkov malých organizácií z celkových mzdových prostriedkov |
|-------------------------|-------------------------------------|-------------------------------|--------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------|
|                         | tis. Sk                             | tis. Sk                       |                          | %                                                                                 |
| Poľnohospodárstvo       | 9 690 083                           | 160 885                       | 9 850 968                | 1,63                                                                              |
| Potravinársky priemysel | 3 675 127                           | 1 416 149                     | 5 091 276                | 27,81                                                                             |
| Lesníctvo               | 1 724 147                           | 74 130                        | 1 798 277                | 4,12                                                                              |
| Spolu                   | 15 089 357                          | 1 651 164                     | 16 740 449               | 9,86                                                                              |

Prameň: Pracovníci a priemerné mesačné mzdy v roku 1994. ŠÚ SR, 1995

Štatistický výkaz P 12-01, rok 1994

Priemerná mzda pracovníkov malých organizácií v potravinárskom priemysle sa zvýšila zo 4 298 Sk v roku 1993 na 6 261 Sk v roku 1994, t.j. o 45,7 % a o 122 Sk prevyšila priemernú mzdu pracovníkov zamestnaných v potravinárskych organizáciách s 25 a viac pracovníkmi. Najvyššie priemerné mzdy dosahovali pracovníci v okresoch Bratislava-mesto (8 603 Sk), Košice-mesto (7 646 Sk), Žiar n. H. (7 105 Sk), Michalovce (7 047 Sk), Trenčín (6 764 Sk) atď., tzn. v okresoch s relatívne veľkými mestami, resp. vysokou hustotou obyvateľstva. Variácia rozpätie (4 604 Sk) sa pohybuje od 3 999 Sk (okres Vranov) do 8 603 Sk (Bratislava-mesto). Je podstatne nižšie ako u malých poľnohospodárskych organizácií a tento súbor je relatívne konzistentný.

Priemerná mzda pracovníkov malých organizácií v lesníctve sa zvýšila z 4 292 Sk v roku 1993 na 4 397 Sk v roku 1994, t.j. o 2,4 %. Najvyššie priemerné mzdy v roku 1994 sa prejavili u pracovníkov týchto organizácií v bývalom stredoslovenskom kraji (4 922 Sk). Regionálna štruktúra priemerných miezd pracovníkov organizácií do 24 pracovníkov v lesníctve je výrazne diferencovaná. To vyplýva z toho, že sa začínajú diferencovať obnovovať nielen lesné pozemkové spoločenstvá (urbariáty, komposesoráty) s rôznym stupňom podnikateľských aktivít, ale i malé podnikateľské subjekty z oblastí finalizácie výrobkov zo surového dreva, opracovania a využitia drevných odpadov, ozeleňovania a revitalizácie porastov a lesov, a pod. Priemerná mzda je tu ovplyvnená i tým, že len dve tretiny pracovníkov (evidenčný počet k 31. 12. 1994) malo toto zamestnanie ako jediný zdroj príjmu.

Pri porovnaní produktivity práce meraného tržbami na pracovníka u malých organizácií a organizácií s 25 a viac pracovníkmi v roku 1994 sa ukázalo, že produk-

tivita práce je podľa tohto ukazovateľa vyššia v malých organizáciách v poľnohospodárstve (o 66,4 %). Opačný trend vidieť v potravinárskom priemysle, kde malé organizácie dosiahli v roku 1994 len 89 % úrovne produktivity práce veľkých organizácií. Pritom sa jednoznačne ukázalo, že táto produktivita práce je všeobecne vyššia v organizáciách do 10 pracovníkov ako v organizáciách s 11 a viac pracovníkmi (v poľnohospodárstve o 115,2 %, v potravinárskom priemysle o 45 %, v lesníctve o 53,1 %). Napríklad v potravinárskom priemysle organizácie do 10 pracovníkov vykazovali na jedného pracovníka 1 113 640 Sk tržieb, t.j. že mali o 15,8 % vyššiu produktivitu práce ako organizácie s 25 a viac pracovníkmi (treba však dodať, že v tejto skupine vysoko prevládajú individuálni súkromní podnikatelia) – tab. IV.

Efektívnosť vyplatených mzdových prostriedkov je vo veľkých poľnohospodárskych a potravinárskych podnikoch (s 25 a viac pracovníkmi) nižšia ako v malých organizáciách. Na 100 korún tržieb sa vyplatilo vo veľkých poľnohospodárskych organizáciách 28,0 korún miezd (v organizáciách do 24 pracovníkov len 15,2 korún miezd). Vo veľkých potravinárskych organizáciách sa na 100 korún tržieb vyplatilo 9,8 korún miezd (u malých potravinárskych organizácií len 8,8 korún miezd). Z uvedeného vyplýva, že vo veľkých organizáciách je vzhľadom na vyprodukované tržby vyššia mzdová náročnosť realizovanej produkcie.

Analogicky platí nižšia mzdová náročnosť malých organizácií u inverzného ukazovateľa (tržby : mzdy x 100). Na 100 korún vyplatených miezd sa v malých poľnohospodárskych organizáciách vyprodukovalo 655,9 korún tržieb (vo veľkých len 356,5 Sk tržieb). Na 100 Sk vyplatených miezd sa v malých potravinárskych podnikoch vyprodukovalo 1 140,4 Sk tržieb

III. Porovnanie priemerných miezd pracovníkov malých organizácií do 24 pracovníkov a organizácií s 25 a viac pracovníkmi v poľnohospodárstve, potravinárskom priemysle a lesníctve v roku 1994

| Odvetvie                | Priemerná mzda v Sk (fyzické osoby) |                               | Mzdová parita Ø miezd pracovníkov malých organizácií voči Ø mzde pracovníkov veľkých organizácií |
|-------------------------|-------------------------------------|-------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                         | organizácia s 25 a viac pracovníkmi | organizácie do 24 pracovníkov |                                                                                                  |
| Poľnohospodárstvo       | 5 217                               | 4 683                         | 91,3                                                                                             |
| Potravinársky priemysel | 6 139                               | 6 261                         | 102,0                                                                                            |
| Lesníctvo               | 5 586                               | 4 397                         | 78,7                                                                                             |
| SR                      | 6 160                               | 9 558                         | 155,2                                                                                            |

Prameň: Pracovníci a priemerné mesačné mzdy v roku 1994. ŠÚ SR, Bratislava, 1995

Štatistický výkaz P 12-01, rok 1994

Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR v roku 1994, MPSVR, apríl 1995

IV. Produktivita práce meraná tržbami na pracovníka v malých a veľkých organizáciách v roku 1994

| Odvetvie                | Tržby na pracovníka u organizácií do 24 pracovníkov v Sk | Tržby na pracovníka u organizácií s 25 a viac pracovníkmi v Sk | Pomer produktivity práce u malých organizácií voči organizáciám s 25 a viac pracovníkmi |
|-------------------------|----------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------|
| Poľnohospodárstvo       | 368 560                                                  | 221 520                                                        | 166,4                                                                                   |
| Potravinársky priemysel | 856 830                                                  | 961 430                                                        | 89,1                                                                                    |
| Lesníctvo               | 388 830                                                  | —                                                              | —                                                                                       |

Prameň: Informačné listy CD MP SR, VÚEPP

Štatistický výkaz P 12-01

(u veľkých len 1 018,6 Sk tržieb). Malé podniky v lesníctve na 100 Sk vyplatených miezd vyprodukovali 736,9 Sk tržieb. Jednoznačne platí, že v malých organizáciách pomer miezd a tržieb vykazuje vyššiu efektívnosť vyplatených prostriedkov a racionálnejšie hospodárenie so mzdovými prostriedkami. Keď si ďalej tieto malé organizácie rozdelíme na organizácie do 10 pracovníkov a na organizácie s 11 a viac pracovníkmi, potom jednoznačne vyššiu efektívnosť mzdových prostriedkov vykazujú najmenšie organizácie do 10 pracovníkov (tab. V).

Súhrnné ukazovatele o malých organizáciách do 24 pracovníkov sú uvedené v tab. VI-IX.

## ZÁVER

Reálne zvyšovanie zamestnanosti a ekonomické výsledky malých organizácií v rezorte pôdohospodárstva naznačujú, že význam týchto podnikateľských subjektov evidentne vzrastá. Ich výrobná flexibilita, nízka kapitálová náročnosť, racionálne hospodárenie s pracovnými silami, relatívne vysoká produktivita práce a efektívnosť mzdových prostriedkov naznačujú, že tieto malé organizácie vyplnia určité „biele miesta“ v regionálnom rozvrstvení podnikateľských subjektov na Slovensku. V súčasnom období dochádza v týchto or-

V. Efektívnosť mzdových prostriedkov v malých a veľkých organizáciách v poľnohospodárstve a potravinárskom priemysle v roku 1994

| Odvetvie                | Efektívnosť mzdových prostriedkov     |                                     |                                   |                                     |
|-------------------------|---------------------------------------|-------------------------------------|-----------------------------------|-------------------------------------|
|                         | mzdy na 100 Sk vyprodukovaných tržieb |                                     | tržby na 100 Sk vyplatených miezd |                                     |
|                         | organizácie do 24 pracovníkov         | organizácie s 25 a viac pracovníkmi | organizácie do 24 pracovníkov     | organizácie s 25 a viac pracovníkmi |
| Poľnohospodárstvo       | 15,2                                  | 28,0                                | 655,9                             | 356,5                               |
| Potravinársky priemysel | 8,8                                   | 9,8                                 | 1 140,4                           | 1 018,6                             |
| Lesníctvo               | 13,6                                  | -                                   | 736,9                             | -                                   |

Prameň: Informačné listy CD MP SR, VÚEPP  
Štatistický výkaz P 12-01

VI. Pracovníci a mzdy v malých organizáciách do 24 pracovníkov (podľa regiónov) v poľnohospodárskej prvovýrobe v roku 1994

| Veľkosť organizácií                 | Región     | Priemerný evidenčný počet pracovníkov (fyzické osoby) | Evidenčný počet pracovníkov k 31. 12. | Z toho |                                 |                                    |      | Súkromní podnikatelia vr. spoločníkov, ktorí nie sú zamestnaní | Mzdy (bez OON) v tis. Sk | Priemerná mesačná mzda | Tržby spolu v tis. Sk | Tržby na pracovníka v Sk | Počet subjektov |
|-------------------------------------|------------|-------------------------------------------------------|---------------------------------------|--------|---------------------------------|------------------------------------|------|----------------------------------------------------------------|--------------------------|------------------------|-----------------------|--------------------------|-----------------|
|                                     |            |                                                       |                                       | ženy   | pracovníci poproduktívneho veku | s jedným alebo hlavným zamestnaním | ZIPS |                                                                |                          |                        |                       |                          |                 |
| Do 10 pracovníkov                   | Bratislava | 7                                                     | 3                                     | 1      | 0                               | 1                                  | 0    | 7                                                              | 505                      | 6 012                  | 4 856                 | 693 710                  | *               |
|                                     | západosl.  | 167                                                   | 179                                   | 59     | 33                              | 140                                | 4    | 63                                                             | 10 769                   | 5 374                  | 129 185               | 773 560                  | 69              |
|                                     | stredosl.  | 145                                                   | 257                                   | 72     | 30                              | 238                                | 8    | 26                                                             | 9 258                    | 5 321                  | 116 875               | 806 030                  | 48              |
|                                     | východosl. | 112                                                   | 118                                   | 26     | 26                              | 96                                 | 0    | 13                                                             | 6 658                    | 4 954                  | 40 364                | 360 390                  | 25              |
|                                     | spolu      | 431                                                   | 557                                   | 158    | 89                              | 475                                | 12   | 109                                                            | 27 190                   | 5 256                  | 291 280               | 675 820                  | 147             |
| 11 a viac pracovníkov               | Bratislava | 74                                                    | 76                                    | 34     | 3                               | 73                                 | 2    | 5                                                              | 5 348                    | 6 023                  | 40 230                | 543 650                  | *               |
|                                     | západosl.  | 1 160                                                 | 797                                   | 301    | 51                              | 642                                | 10   | 22                                                             | 58 964                   | 4 236                  | 510 786               | 440 330                  | 32              |
|                                     | stredosl.  | 607                                                   | 512                                   | 177    | 57                              | 394                                | 16   | 4                                                              | 38 123                   | 5 234                  | 131 101               | 215 980                  | 28              |
|                                     | východosl. | 591                                                   | 490                                   | 169    | 58                              | 431                                | 17   | 0                                                              | 31 260                   | 4 408                  | 81 792                | 138 400                  | 26              |
|                                     | spolu      | 2 432                                                 | 1 875                                 | 681    | 169                             | 1 540                              | 45   | 31                                                             | 133 695                  | 4 581                  | 763 909               | 314 110                  | 90              |
| Organizácie do 24 pracovníkov spolu | Bratislava | 81                                                    | 79                                    | 35     | 3                               | 74                                 | 2    | 12                                                             | 5 853                    | 6 022                  | 45 086                | 556 620                  | 9               |
|                                     | západosl.  | 1 327                                                 | 976                                   | 360    | 84                              | 782                                | 14   | 85                                                             | 69 733                   | 4 379                  | 639 971               | 482 270                  | 101             |
|                                     | stredosl.  | 752                                                   | 769                                   | 249    | 87                              | 632                                | 24   | 30                                                             | 47 381                   | 5 251                  | 247 976               | 329 760                  | 76              |
|                                     | východosl. | 703                                                   | 608                                   | 195    | 84                              | 527                                | 17   | 13                                                             | 37 918                   | 4 495                  | 122 156               | 173 760                  | 51              |
|                                     | spolu      | 2 863                                                 | 2 432                                 | 839    | 258                             | 2 015                              | 57   | 140                                                            | 160 885                  | 4 683                  | 1 055 189             | 368 560                  | 237             |

\* údaj nie je uvedený z hľadiska ochrany štatistických dát

Prameň: Štatistický výkaz Pol P 12-01, ŠÚ SR, Bratislava

organizáciách najmä v potravinárskom priemysle ku konjunktúrnemu rozmachu, ktorý z hľadiska celého odvetvia naznačuje, že tieto subjekty v ekonomike tohto odvetvia budú zohrávať významnejšiu úlohu. Táto segmentácia podnikateľských štruktúr je spôsobená nielen rozdobením väčších organizácií na menšie podnikateľské subjekty, ale i širokou iniciatívou podnikateľsky orientovaných osôb a niekedy i celých socioprofesionálnych skupín. Z celkového počtu všetkých pracovníkov organizácií do 24 pracovníkov v SR je v rezorte pôdohospodárstva zamestnaných viac ako štvrtina (26,2 %) týchto pracovníkov. Tento stav zodpovedá roku 1994 a vzhľadom na to, že existencia a trvanie týchto malých organizácií je proces dynamický a flexibilný, môže v tomto smere dochádzať k určitým periodickým zmenám. Podľa našich predbežných analýz však predpokladáme ďalší nárast týchto podnikateľských štruktúr najmä v poľnohospodárstve a lesníctve.

Malé podnikateľské subjekty majú v ekonomike každej krajiny svoje nezastupiteľné miesto a funkcie. K jednoznačným pozitívam malých podnikateľských štruktúr patrí vysoká úroveň špecializácie, schopná

operatívne uspokojovať dopyt po diferencovanej a individualizovanej produkcii, schopnosť rýchlo sa prispôbovať meniacim sa potrebám trhu, jednoduchosť riadenia, zvyšovanie a odhaľovanie rezerv v tvorivom potenciáli zamestnancov prostredníctvom priehľadného systému materiálnych a morálnych stimulov, atď. Domnievame sa, že v súčasnom období majú nielen svoju ekonomickú relevantnosť, ale predovšetkým nezanebateľný sociálny efekt, ktorý spočíva okrem iného v možnostiach zvyšovania zamestnanosti (to je napríklad typické pre odvetvie potravinárstva, kde na základe rozvoja týchto malých organizácií sa zvýšila zamestnanosť), v aktivizácii určitej časti obyvateľstva smerom k sociálnemu napodobňovaniu a úspešnému vzoru (ukazuje pozitívne sociálne vzory a príklady úspešných podnikateľských aktivít).

Rozvoj podnikateľských aktivít malých organizácií môže zohrávať významnú sociálnu úlohu i v útlmových mikroregiónoch a oblastiach, a preto je potrebné vytvárať i pozitívnu spoločenskú klímu na vznik a podporu týchto podnikateľských štruktúr.

VII. Pracovníci a mzdy v malých organizáciách do 24 pracovníkov (podľa regiónov) v lesníctve v roku 1994

| Veľkosť organizácií                 | Región     | Priemerný evidovaný počet pracovníkov (fyzické osoby) | Evidovaný počet pracovníkov k 31. 12. | Z toho |                                 |                                    |     | Súhrnní podnikatelia vr. spoločníkov, ktorí nie sú zamestnaní | Mzdy (bez OON) v tis. Sk | Priemerná mesačná mzda | Tržby spolu v tis. Sk | Tržby na pracovníka v Sk | Počet subjektov |
|-------------------------------------|------------|-------------------------------------------------------|---------------------------------------|--------|---------------------------------|------------------------------------|-----|---------------------------------------------------------------|--------------------------|------------------------|-----------------------|--------------------------|-----------------|
|                                     |            |                                                       |                                       | ženy   | pracovníci poproduktívneho veku | s jedným alebo hlavným zamestnaním | ZPS |                                                               |                          |                        |                       |                          |                 |
| Do 10 pracovníkov                   | Bratislava | 11                                                    | 12                                    | 1      | 1                               | 11                                 | 0   | 2                                                             | 694                      | 5 258                  | 6 101                 | 554 640                  | *               |
|                                     | západosl.  | 28                                                    | 33                                    | 2      | 12                              | 9                                  | 0   | 18                                                            | 1 683                    | 5 009                  | 8 453                 | 301 890                  | 65              |
|                                     | stredosl.  | 180                                                   | 144                                   | 32     | 41                              | 85                                 | 10  | 28                                                            | 10 196                   | 4 720                  | 120 956               | 671 980                  | 322             |
|                                     | východosl. | 240                                                   | 249                                   | 54     | 114                             | 106                                | 1   | 22                                                            | 10 251                   | 3 559                  | 97 318                | 405 490                  | 211             |
|                                     | spolu      | 459                                                   | 438                                   | 89     | 168                             | 211                                | 11  | 70                                                            | 22 824                   | 4 034                  | 232 828               | 507 250                  | 600             |
| 11 a viac pracovníkov               | Bratislava |                                                       |                                       |        |                                 |                                    |     |                                                               |                          |                        |                       |                          |                 |
|                                     | západosl.  | 43                                                    | 46                                    | 13     | 25                              | 14                                 | 0   | 0                                                             | 911                      | 1 771                  | 3 954                 | 91 950                   | *               |
|                                     | stredosl.  | 348                                                   | 287                                   | 67     | 84                              | 171                                | 1   | 21                                                            | 20 990                   | 5 026                  | 107 980               | 310 290                  | 17              |
|                                     | východosl. | 555                                                   | 465                                   | 129    | 183                             | 400                                | 5   | 19                                                            | 29 405                   | 4 415                  | 201 541               | 363 140                  | 17              |
|                                     | spolu      | 946                                                   | 798                                   | 209    | 292                             | 585                                | 6   | 40                                                            | 51 306                   | 4 513                  | 313 475               | 331 370                  | 36              |
| Organizácie do 24 pracovníkov spolu | Bratislava | 11                                                    | 12                                    | 1      | 1                               | 11                                 | 0   | 2                                                             | 694                      | 5 258                  | 6 101                 | 554 640                  | *               |
|                                     | západosl.  | 71                                                    | 79                                    | 15     | 37                              | 23                                 | 0   | 18                                                            | 2 594                    | 3 045                  | 12 407                | 174 750                  | 67              |
|                                     | stredosl.  | 528                                                   | 431                                   | 99     | 125                             | 256                                | 11  | 49                                                            | 31 186                   | 4 922                  | 228 936               | 433 590                  | 339             |
|                                     | východosl. | 795                                                   | 714                                   | 183    | 297                             | 506                                | 6   | 41                                                            | 39 656                   | 4 157                  | 298 859               | 375 920                  | 228             |
|                                     | spolu      | 1 405                                                 | 1 236                                 | 298    | 460                             | 796                                | 17  | 110                                                           | 74 130                   | 4 397                  | 546 303               | 388 830                  | 636             |

\* údaj nie je uvedený z hľadiska ochrany štatistických dát

Prameň: Štatistický výkaz Les P 12-01, ŠÚ SR, Bratislava

## VIII. Pracovníci a mzdy v malých organizáciách do 24 pracovníkov (podľa regiónov) v potravinárskom priemysle v roku 1994

| Veľkosť organizácií                 | Región     | Priemerný evidovaný počet pracovníkov (fyzické osoby) | Evidovaný počet pracovníkov k 31. 12. | Z toho |                                 |                                    |     | Súkromní podnikatelia vr. spoločníkov, ktorí nie sú zamestnaní | Mzdy (bez OON) v tis. Sk | Priemerná mesačná mzda | Tržby spolu v tis. Sk | Tržby na pracovníka v Sk | Počet subjektov |
|-------------------------------------|------------|-------------------------------------------------------|---------------------------------------|--------|---------------------------------|------------------------------------|-----|----------------------------------------------------------------|--------------------------|------------------------|-----------------------|--------------------------|-----------------|
|                                     |            |                                                       |                                       | ženy   | pracovníci poproduktívneho veku | s jedným alebo hlavným zamestnaním | ZPS |                                                                |                          |                        |                       |                          |                 |
| Do 10 pracovníkov                   | Bratislava | 795                                                   | 834                                   | 311    | 26                              | 768                                | 26  | 266                                                            | 81 262                   | 8 518                  | 1 046 607             | 1 316 490                | 216             |
|                                     | západosl.  | 1 376                                                 | 1 481                                 | 404    | 108                             | 1 220                              | 21  | 418                                                            | 96 704                   | 5 857                  | 1 826 572             | 1 327 450                | 394             |
|                                     | stredosl.  | 1 626                                                 | 2 057                                 | 602    | 108                             | 1 817                              | 37  | 488                                                            | 111 552                  | 5 715                  | 1 330 997             | 818 570                  | 473             |
|                                     | východosl. | 1 040                                                 | 1 091                                 | 270    | 64                              | 913                                | 18  | 339                                                            | 72 437                   | 5 804                  | 1 182 482             | 1 137 000                | 282             |
|                                     | spolu      | 4 837                                                 | 5 463                                 | 1 587  | 306                             | 4 718                              | 102 | 1 511                                                          | 361 955                  | 6 235                  | 5 386 658             | 1 113 640                | 1 365           |
| 11 a viac pracovníkov               | Bratislava | 1 899                                                 | 1 826                                 | 633    | 53                              | 1 772                              | 22  | 2 652                                                          | 196 864                  | 8 639                  | 1 540 957             | 811 460                  | 111             |
|                                     | západosl.  | 4 083                                                 | 4 249                                 | 1 390  | 189                             | 3 831                              | 73  | 1 109                                                          | 300 726                  | 6 138                  | 3 053 433             | 747 840                  | 232             |
|                                     | stredosl.  | 4 314                                                 | 4 724                                 | 1 644  | 198                             | 4 346                              | 120 | 268                                                            | 299 960                  | 5 794                  | 2 658 956             | 616 360                  | 232             |
|                                     | východosl. | 3 714                                                 | 3 891                                 | 1 365  | 212                             | 3 645                              | 84  | 244                                                            | 256 644                  | 5 758                  | 3 508 650             | 944 710                  | 174             |
|                                     | spolu      | 14 010                                                | 14 690                                | 5 032  | 652                             | 13 594                             | 299 | 4 273                                                          | 1 054 194                | 6 270                  | 10 761 996            | 768 170                  | 749             |
| Organizácie do 24 pracovníkov spolu | Bratislava | 2 694                                                 | 2 660                                 | 944    | 79                              | 2 540                              | 48  | 2 918                                                          | 278 126                  | 8 603                  | 2 587 564             | 960 490                  | 327             |
|                                     | západosl.  | 5 459                                                 | 5 730                                 | 1 794  | 297                             | 5 051                              | 94  | 1 527                                                          | 397 430                  | 6 067                  | 4 880 005             | 893 940                  | 626             |
|                                     | stredosl.  | 5 940                                                 | 6 781                                 | 2 246  | 306                             | 6 163                              | 157 | 756                                                            | 411 512                  | 5 773                  | 3 989 953             | 671 710                  | 705             |
|                                     | východosl. | 4 754                                                 | 4 982                                 | 1 635  | 276                             | 4 558                              | 102 | 583                                                            | 329 081                  | 5 768                  | 4 691 132             | 986 780                  | 456             |
|                                     | spolu      | 18 847                                                | 20 153                                | 6 619  | 958                             | 18 312                             | 401 | 5 784                                                          | 1 416 149                | 6 262                  | 16 148 654            | 856 830                  | 2 114           |

Prameň: Štatistický výkaz Priem P 12-01, ŠÚ SR, Bratislava

## IX. Pracovníci a mzdy v malých organizáciách do 24 pracovníkov v poľnohospodárstve, lesníctve a potravinárskom priemysle

|                         |      | Priemerný evidovaný počet pracovníkov (fyzické osoby) | Evidovaný počet pracovníkov k 31. 12. | Z toho |                                 |                                    |     | Súkromní podnikatelia vr. spoločníkov, ktorí nie sú zamestnaní | Mzdy (bez OON) v tis. Sk | Priemerná mesačná mzda | Počet subjektov |
|-------------------------|------|-------------------------------------------------------|---------------------------------------|--------|---------------------------------|------------------------------------|-----|----------------------------------------------------------------|--------------------------|------------------------|-----------------|
|                         |      |                                                       |                                       | ženy   | pracovníci poproduktívneho veku | s jedným alebo hlavným zamestnaním | ZPS |                                                                |                          |                        |                 |
| Poľnohospodárstvo       | 1993 |                                                       | 1 231                                 | 363    | 85                              | 1 078                              |     |                                                                | 73 078                   | 4 947                  | 108             |
|                         | 1994 | 2 863                                                 | 2 432                                 | 839    | 258                             | 2 015                              | 57  | 140                                                            | 160 885                  | 4 683                  | 237             |
| Lesníctvo               | 1993 |                                                       | 769                                   | 209    | 277                             | 574                                |     |                                                                | 39 607                   | 4 292                  | 435             |
|                         | 1994 | 1 405                                                 | 1 236                                 | 298    | 460                             | 796                                | 17  | 110                                                            | 74 130                   | 4 397                  | 636             |
| Potravinársky priemysel | 1993 |                                                       | 2 251                                 | 923    | 109                             | 2 104                              |     |                                                                | 116 095                  | 4 298                  | 253             |
|                         | 1994 | 18 847                                                | 20 153                                | 6 619  | 958                             | 18 312                             | 401 | 5 784                                                          | 1 416 139                | 6 262                  | 2 114           |

Prameň: Štatistický výkaz Pol P 12-01, Les P 12-01, Priem P 12-01, ŠÚ SR, Bratislava

PhDr. Stanislav Buchta, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, Slovenská republika

## STUDIE EVROPSKÉ UNIE O ZEMĚDĚLSTVÍ STÁTŮ STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY

Komisař Evropské unie (EU) pro zemědělství Franz Fischler oznámil výsledky studií o situaci a výhledech zemědělského sektoru států střední a východní Evropy (CEEC).

Podle prohlášení F. Fischlera bude vzhledem k dané různorodosti problémů zpřístupnění a začlenění zemědělství států střední a východní Evropy do systému EU jedním z největších problémů budoucnosti. Velká část problémů zemědělského sektoru, které byly při provádění analýzy odhaleny, nejsou přitom omezeny výhradně na zemědělství, ale jsou spíše obecnějšími problémy, jako např. otázky spojené s privatizací, nedostatek úvěrů a neefektivita. Řešení některých problémů tak do velké míry závisí na změnách v ekonomice obecně.

„Unie v souvislosti s dřívějším rozšiřováním překročila na své cestě k vytvoření mocné ekonomické a politické síly již mnoho překážek a já věřím, že budou nalezena pragmatická řešení za účelem splnění závazku poskytnutého na summitu hlav států v červnu 1993,“ prohlásil F. Fischler.

Zmíněné studie poskytují detailní analýzu zemědělské situace v deseti státech střední a východní Evropy a mají klíčový význam pro přípravu plánů do budoucnosti. Získané informace poslouží F. Fischlerovi pro přípravu referátu, který bude v říjnu 1995 prezentován Evropské komisi (EC) a v listopadu následován diskusí v Radě ekonomických ministrů. V prosinci pak budou výsledky prezentovány na madridském summitu EU.

### HESLOVITÁ CHARAKTERISTIKA STUDIÍ

**Shrnutí:** Celková populace deseti zemí střední a východní Evropy je cca 106 milionů a území cca 1,1 milionu čtverečních kilometrů, což představuje téměř 29 % populace a 33 % území 15 členských států EU.

**Obecná ekonomika:** Poté co došlo v prvních letech přechodu k významnému snížení produkce, většina ekonomik dnes ukazuje známky pozitivního vývoje. Díky růstu aktivity v soukromém sektoru, který ve většině zemí představuje více jak polovinu veškeré ekonomické činnosti, je výhled pro většinu států střední a východní Evropy pozitivní. O něco pozadu však zaostává Bulharsko, které má problémy se stabilizací ekonomiky, a balkánské země obecně, které navíc zaostávají v tempu přechodu k tržní ekonomice.

**Důležitost zemědělství:** Podíl příspěvku na hrubém domácí produktu (HDP) a zvláště podíl zaměstnanosti je ve státech střední a východní Evropy důležitější než v EU. V průměru je více jak 25 % pracovní síly zaměstnáno v zemědělství, tj. 9,5 milionu (ve sro-

vnání s šesti procenty, neboli 8,2 milionu, v EU). Zemědělství přispívá osmi procenty k HDP (ve srovnání s 2,5 % v EU).

**Vývoj zemědělské produkce:** Ačkoliv jsou zřejmé známky zlepšení (zejména v sektoru rostlinné výroby), zemědělská produkce je obecně na stále mnohem nižší úrovni než před zahájením přechodu ve všech státech střední a východní Evropy s výjimkou Slovinska a Rumunska. Produkce byla ovlivněna poklesem poptávky v souvislosti se zrušením dotací, zhoršením celkové ekonomické situace a rychlejšího růstu cen zdrojů než produkce. Sektor rostlinné výroby přitom obecně odolal poklesu produkce lépe než sektor živočišné výroby.

**Obchod:** Většina států střední a východní Evropy, s výjimkou Maďarska, Bulharska a Estonska, se stala v posledních letech čistými dovozci zemědělských a potravinářských produktů. Nejdůležitějším obchodním partnerem je pro mnoho států střední a východní Evropy EU, ať už v oblasti dovozu, tak i vývozu. Všechny státy střední a východní Evropy s výjimkou Maďarska jsou přitom čistými dovozci zemědělsko-potravinářských produktů z EU. Rovnováha v této oblasti se vyvíjí ve prospěch EU, z deficitu v roce 1992 k rostoucímu přebytku v letech 1993 a 1994. Nicméně všechny země zvýšily v roce 1994 svůj vývoz do EU, což je do určité míry odrazem lepšího využití tarifních kvót Evropské dohody, ačkoliv plné využití stále nedosáhlo maxima.

**Strukturální reforma:** Ve většině států střední a východní Evropy byla před zahájením přechodu téměř všechna půda v rukou družstev a státních statků. Výjimkou bylo Polsko, které i za centrálního plánování udrželo v zemědělství dominantní soukromý sektor, a Slovinsko, které mělo malý „společensky vlastněný“ zemědělský sektor a velké množství malých občanských zemědělců, kteří obdělávali zhruba 90 procent zemědělské půdy.

Stejně jako v ekonomice obecně, jedním z hlavních cílů reformy prováděných v období přechodu byla dekolktivizace zemědělství a opětovné ustavení soukromých vlastnických práv. Předání půdy a dalších zemědělských aktiv do soukromého vlastnictví nebo soukromého provozování proběhlo mnoha různými způsoby, což vedlo k různým stupňům rozčlenění vlastnictví a farem.

Obecný rys v zemích, které měly v období před zahájením přechodu převážně kolektivizované zemědělství, kterým byl zřejmě dualistický charakter – velké kolektivní či státní zemědělské podniky na straně jedné a velmi malé soukromé pozemky na straně druhé – začíná pomalu ustupovat. Tato tendence bude patrně

v budoucnosti pokračovat a přispívat tak ke zvýšení efektivnosti. Ve střednědobém výhledu však nedávno vzniklé kooperace či asociace soukromých výrobců budou pravděpodobně plnit významnou úlohu v zemědělské výrobě a menší farmy se budou nadále soustřeďovat na produkci pro vlastní spotřebu či místní trhy. Tempo strukturálních reforem bude rovněž záležet na fungujících trzích s půdorys, které jsou až dosud ve většině zemí opožděny, až do definitivního vyřešení situace ohledně majetkových práv.

Stupeň privatizace a demonopolizace se mezi jednotlivými státy liší. Zpoždění v privatizaci a v rozbižení rozsáhlých státních monopolů je jedním z hlavních důvodů rychlejší rostoucí cen zdrojů než produktů, které farmářský sektor zažil v prvních letech po zahájení období přechodu. Návrat k ziskovosti bude do velké míry záležet na soutěživosti a reorganizaci sektoru, jako např. seskupování nabídky a posilování své vyjednávací pozice přes průmysl zpracovávající potraviny a distribuční kanály.

**Podpůrná opatření:** Ve většině států střední a východní Evropy byla přijata opatření za účelem stabilizace zemědělského sektoru. V závislosti na podpoře zemědělskému sektoru tato opatření nabyla různé podoby od intervencí a celních opatření až po administrativní kontroly stále ještě podobné těm používaným za centrálního plánování.

Nízké ceny hovězího masa a mléčných produktů odrážejí skutečnost, že současný pokles v nabídce nyní jen odpovídá poklesu v poptávce a u hovězího rovněž nižší kvalitě produkce založené na „mléčném“ stáde, tj. krávy zaměřené na produkci mléka, když většina států střední a východní Evropy nemá specializovaná „hovězí“ stáda. S postupem času se dá do určité míry očekávat snížení cenového rozdílu v souvislosti s relativně vysokou inflací (která není plně kompenzována zhodnocováním měny) a růstem cen domácích zemědělských produktů po opětovném zvýšení poptávky, která patrně vzroste o něco rychleji než nabídka.

Další vývoj zemědělské politiky v zemích střední a východní Evropy pak bude podmíněn jejich závazky v rámci uruguayského kola GATT ohledně domácí podpory, přístupu na trh a dotací vývozu.

**Závěr a výhled:** Obecný růst příjmů ve státech střední a východní Evropy povede k jistému zvýšení poptávky po zemědělských produktech, hlavně produktech živočišné výroby, ačkoliv úroveň spotřeby na osobu z období před zahájením přechodu pravděpodobně nebude dosaženo. Růst v živočišné výrobě rovněž zvýší poptávku po krmných obilninách.

Ve většině zemí dokončení reformy vlastnictví půdy a restrukturalizace potravinového řetězce potrvá nejméně do konce desetiletí, zatímco farmářské struktury se budou patrně vyvíjet ještě pomaleji v souvislosti s limitovanou schopností zemědělství přilákat investice.

Z pohledu rozpočtových omezení se neočekává zvýšení státní podpory výrazně nad současnou úroveň, čímž bude omezena tržní intervence a strukturální pomoc. Užité dovozní ochrany v rámci omezení GATT patrně vzroste, ačkoliv rozsah růstu domácích cen je omezen vysokým podílem příjmu domácností určeným na potraviny a příliš vysokou inflační mírou ve většině zemí.

Užívání zdrojů se zlepšuje a přispěje ke zvýšení produktivity, ale pravděpodobně nikoliv na úrovni z období před zahájením přechodu, pokud jsou vzaty v úvahu cenové vztahy zdroj - produkt a dřívější plýtvání zdroji (vstupy).

Dá se očekávat, že do konce dekády by se poptávka a nabídka v zemědělství států střední a východní Evropy mohla přizpůsobit přechodovému šoku. V sektoru rostlinné výroby patrně nastane určitý posun k obilninám a olejninám se zvýšeným čistým exportním potenciálem ve srovnání se situací v období před zahájením přechodu. V živočišné výrobě nebude opětovný růst natolik zřetelný. U mléčných výrobků bude čistý exportní potenciál výrazně nižší než v období před zahájením přechodu, zatímco u masa bude nabídka a poptávka víceméně v rovnováze, ale na nižší úrovni než před zahájením přechodu.

Do určité míry by nižší výrobní ceny v zemích střední a východní Evropy měly být viděny v souvislosti s hlubokou ekonomickou recesí v posledních pěti letech. S růstem příjmů a rostoucí poptávkou, stejně jako ochranou hranic dovolenou v rámci GATT, by ceny v příštích letech měly vzrůst. Cenový rozdíl mezi zeměmi střední a východní Evropy a EU se však v nejbližší budoucnosti nezmění, i když někdy více či méně poklesne, v závislosti na druhu výrobku.

Pokud všechny tyto prvky uvažujeme společně, státy střední a východní Evropy budou potřebovat nižší stupeň podpory cen a příjmů svých zemědělců než pomoci pro restrukturalizaci, modernizaci a diverzifikaci výrobní kapacity v zemědělství a na zlepšení infrastruktury.

Pramen: Results of the Report on the State and the Outlook of Agriculture of the Countries of Eastern and Central Europe, CEEC, 1995.

Zkrácený překlad: David Rott, OSU, Stillwater, USA

## POKYNY PRO AUTORY

Časopis uveřejňuje původní vědecké práce, krátká sdělení a výběrově i přehledné referáty, tzn. práce, jejichž podkladem je studium literatury a které shrnují nejnovější poznatky v dané oblasti. Práce jsou uveřejňovány v češtině, slovenštině nebo angličtině. Rukopisy musí být doplněny krátkým a rozšířeným souhrnem (včetně klíčových slov).

Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být přiloženo prohlášení autora o tom, že práce nebyla publikována jinde.

O uveřejnění práce rozhoduje redakční rada časopisu, a to se zřetelem k lektorským posudkům, vědeckému významu a přínosu a kvalitě práce.

Rozsah vědeckých prací nemá přesáhnout 15 stran psaných na stroji včetně tabulek, obrázků a grafů. V práci je nutné používat jednotky odpovídající soustavě měrových jednotek SI (ČSN 01 1300).

**Vlastní úprava** rukopisu má odpovídat státní normě ČSN 88 0220 (formát A4, 30 řádek na stránku, 60 úhozů na řádku, mezi řádky dvojité mezery), k rukopisu je vhodné přiložit disketu s prací pořízenou na PC v některém textovém editoru, nejlépe v T602. Tabulky, grafy a fotografie se dodávají zvlášť, nepodepisují se. Na všechny přílohy musí být odkazy v textu.

Pokud autor používá v práci zkratky jakéhokoliv druhu, je nutné, aby byly alespoň jednou vysvětleny (vypsány), aby se předešlo omylům. V názvu práce a v souhrnu je vhodné zkratky nepoužívat.

**Název práce** (titul) nemá přesáhnout 85 úhozů. Jsou vyloučeny podtitulky článků.

**Krátký souhrn (Abstrakt)** je informačním výběrem obsahu a závěru článku, nikoliv však jeho pouhým popisem. Musí vyjádřit všechno podstatné, co je obsaženo ve vědecké práci, a má obsahovat základní číselné údaje včetně statistických hodnot. Musí obsahovat klíčová slova. Nemá překročit rozsah 170 slov. Je třeba, aby byl napsán celými větami, nikoliv heslovitě. Je uveřejňován a měl by být dodán ve stejném jazyce jako vědecká práce.

**Rozšířený souhrn (Abstract)** je uveřejňován v angličtině, měly by v něm být v rozsahu cca 1–2 strojopisných stran komentovány výsledky práce a uvedeny odkazy na tabulky a obrázky, popř. na nejdůležitější literární citace. Je vhodné jej (včetně názvu práce a klíčových slov) dodat v angličtině, popř. v češtině či slovenštině jako podklad pro překlad do angličtiny.

**Úvod** má obsahovat hlavní důvody, proč byla práce realizována a velmi stručnou formou má být popsán stav studované otázky.

**Literární přehled** má být krátký, je třeba uvádět pouze citace mající úzký vztah k problému.

**Metoda** se popisuje pouze tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvádět jen případné odchylky. Ve stejné kapitole se popisuje také pokusný materiál.

**Výsledky** – při jejich popisu se k vyjádření kvantitativních hodnot dává přednost grafům před tabulkami. V tabulkách je třeba shrnout statistické hodnocení naměřených hodnot. Tato část by neměla obsahovat teoretické závěry ani dedukce, ale pouze faktické nálezy.

**Diskuse** obsahuje zhodnocení práce, diskutuje se o možných nedostatecích a práce se konfrontuje s výsledky dříve publikovanými (požaduje se citovat jen ty autory, jejichž práce mají k publikované práci bližší vztah). Je přípustné spojení v jednu kapitolu spolu s výsledky.

**Literatura** musí odpovídat státní normě ČSN 01 0197. Citace se řadí abecedně podle jména prvních autorů. Odkazy na literaturu v textu uvádějí jméno autora a rok vydání. Do seznamu se zařadí jen práce citované v textu. Na práce v seznamu literatury musí být odkaz v textu.

Na zvláštním listě uvádí autor plné jméno (i spoluautorů), akademické, vědecké a pedagogické tituly a podrobnou adresu pracoviště s PSČ, číslo telefonu a faxu, popř. e-mail.

## INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Original scientific papers, short communications, and selectively reviews, that means papers based on the study of technical literature and reviewing recent knowledge in the given field, are published in this journal. Published papers are in Czech, Slovak or English. Each manuscript must contain a short and a longer summary (including the key words).

The author is fully responsible for the originality of his paper, for its subject and formal correctness. The author shall make a written declaration that his paper has not been published in any other information source.

The board of editors of this journal will decide on paper publication, with respect to expert opinions, scientific importance, contribution and quality of the paper.

The paper extent shall not exceed 15 typescript pages, including tables, figures and graphs.

**Manuscript layout** shall correspond to the State Standard ČSN 88 0220 (quarto, 30 lines per page, 60 strokes per line, double-spaced typescript). A PC diskette should be provided with the paper, written in an editor program, preferably T602. Tables, figures and photos shall be enclosed separately. The text must contain references to all these annexes.

The **title** of the paper shall not exceed 85 strokes. Subtitles of the papers are not allowed either.

**Abstract** is an information selection of the contents and conclusions of the paper, it is not a mere description of the paper. It must present all substantial information contained in the paper. It shall not exceed 170 words. It shall be written in full sentences, not in form of keynotes, and comprise base numerical data including statistical data. It must contain key words. It should be submitted in English and if possible also in Czech or Slovak.

**Introduction** has to present the main reasons why the study was conducted, and the circumstances of the studied problems should be described in a very brief form.

**Review of literature** should be a short section, containing only literary citations with close relation to the treated problem.

Only original method shall be described, in other cases it is sufficient enough to cite the author of the used method and to mention modifications of this method. This section shall also contain a description of experimental material.

In the section **Results** figures and graphs should be used rather than tables for presentation of quantitative values. A statistical analysis of recorded values should be summarized in tables. This section should not contain either theoretical conclusions or deductions, but only factual data should be presented here.

**Discussion** contains an evaluation of the study, potential shortcomings are discussed, and the results of the study are confronted with previously published results (only those authors whose studies are in closer relation with the published paper should be cited). The sections Results and Discussion may be presented as one section only.

The citations are arranged alphabetically according to the surname of the first author. References in the text to these citations comprise the author's name and year of publication. Only the papers cited in the text of the study shall be included in the list of references. All citations shall be referred to in the text of the paper.

If any abbreviation is used in the paper, it is necessary to mention its full form at least once to avoid misunderstanding. The abbreviations should not be used in the title of the paper nor in the summary.

The author shall give his full name (and the names of other collaborators), academic, scientific and pedagogic titles, full address of his workplace and postal code, telefon and fax number or e-mail.

## OBSAH – CONTENT

Jeníček V.: Světové globální problémy a problém potravin – World global problems and the food problem..... 397

Wagner F., Střeleček F., Opekarová L.: Přizpůsobení rakouské regionální politiky v oblasti zemědělství podmínkám EU – Adaptation of Austrian regional policy in the area of agriculture to the conditions of the European Union..... 407

Lobmaier G.: Problémy a perspektivy malých zemědělských podniků způsobené vstupem do Evropské unie na příkladu Horního Rakouska – Problems and perspectives of small enterprises caused by entering the European Union on the example of Upper Austria 416

Němec J.: Návrh opatření na ochranu zemědělského půdního fondu – Proposal of provisions for the agricultural land fund protection..... 421

Zeman J.: Útlum zemědělství a jeho ekologizace – Dampening of agriculture and its ecologization..... 429

## INFORMACE – INFORMATION

Buchta S.: Vývoj zamestnanosti a priemerných miezd v malých organizáciách do 24 pracovníkov v rezorte pôdohospodárstva..... 437

## ZE ZAHRANIČÍ – FROM ABROAD

Studie Evropské unie o zemědělství států střední a východní Evropy..... 443